

СТАТУТ ПОЛЬОВОЇ СЛУЖБИ

ВИДАННЯ УПРАВИ НАВЧАННЯ ВІЙСКА
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ.

1921.

Друкарня Кнольера і Сина в Перемишлі.

„ЗАТВЕРДЖУЮ.“
Головний Отаман ПЕТЛЮРА.

29. Червня 1920. р.

М. ВИННИЦЯ.

○ ○ ○

СТАТУТ ПОЛЬОВОЇ СЛУЖБИ.

Видання Управи Навчання війська
Генерального Штабу.

1920.

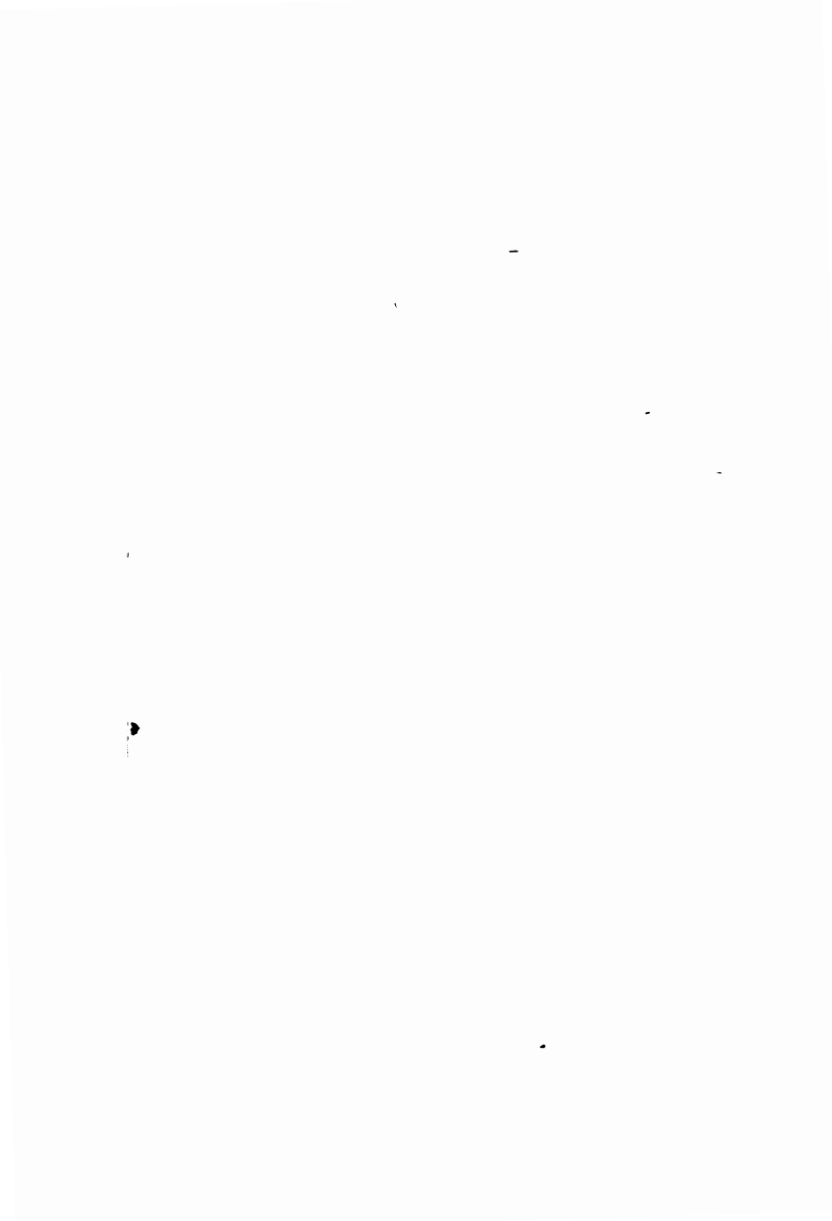
Друкарня Кнолера і Сина в Перемишлі.

ПЕРЕДМОВА.

Обстановка мандрівного життя не давала змоги скласти для армії нових статутів та підручників, в яких булоб використано в повній мірі досвід останніх воєн та великої революції. Друкуємі нині статути Генеральний Штаб видає в тому вигляді і такого змісту, на які припускають умови нашого сучасного життя, використавши для них підручний матеріял бувшої російської та інших чужоземних армій, внесши ті вимоги, які ставить до статутів саме життя, дух та традиції нашої молодой армії і залишаючи непорушними основні принципи воєнної науки, однакові і одні для всіх армій.

Всі статуты зараз випускається для вжитку в армії, яко тимчасові, а одночасно з цим Генеральний Штаб приступив до самої інтенсивної праці по утворенню статутів, збудованих по останньому слову воєнної науки та умілости.

Відділ Статутів ГУІШ.

Загальні вказівки.

1. На війні успіху досягається твердою й ясною постановкою ціли чинів і впертим змаганням всіх—од вищого начальника й до останнього вояка—осягнути цю ціль, щоб там не було.

2. Найлуччим способом досягнення поставленої ціли є *наступові* чини. Тільки ці чини дають можливість захопити почин до своїх рук і змусити ворога робити те, чого ми бажаємо.

3. Змагання до осягнення спільної ціли вимагає взаємочинности всіх частин і родів війська, самовідреченого виконання всіма свого обов'язку і взаємної підмоги.

4. Кожному начальникові і звичайному воякові надається самостійности що до виконання даного йому завдання.

Він повинен виявляти власний почин в чинах відповідно до відмін обстанови, коли це потрібно для досягнення спільної ціли, не чекаючи на це приказу від старшого начальника.

5. Статут дає провідні вказівки для чинів війська; прикладати їх до кожного випадку слід свідомо, памятаючи заповідь: *„Не триматися за статут, яко сліпий за стіну“*.

В І Д Д І Л І.

Н е р у в а н н я в і й с ь к о м.

І. Порядок підлеглости.

6. Призначене до спільного чину військо формується в армії, окремі корпуси і загони з ріж-

ного роду, війська, не порушаючи без кінцевої потреби існуючої організації.

7. Коли для сукупних чинів об'єднується кілька загонів або військових частин, не об'єднаних сталою організацією, старший з начальників приймає на себе спільну команду, не чекаючи на це особливих приказів.

Старшинство вважається *по посаді**), а коли посади рівні — *по ранзі*.

8. В разі вибутку начальника і до призначення нового, командування обнімає старший з начальників, що залишилися.

Для цього кожний начальник призначає на випадок свого вибутку не менш, як дві черги заступників по старшинству.

II. Порядок видання розпоряджень.

9. Кожен вояк мусить розуміти свій маневр, тому всі начальники повинні вчасно ознайомлювати своїх безпосередніх підлеглих з тим, що саме й з якою метою їм доведеться чинити.

10. Розпорядження начальника про виконання боєвих завдань, походних рухів, розполог на відпочинку і інші чини у полі видається в наказах.

Підлегли начальники, що відбирають особливе призначення з приказу старшого, видають для довірених їм частин свої накази.

Розпорядження, що видається в імені начальника особами уповноваженими на це в порядку керування, викладається в *розказах*.

Таким наказам та розказам провадиться окрімну нумерацію для відрізнення від повсяк-

*) Начальника, якому надано по посаді певні права, вважається старшим від начальника, що лише користується такими ж правами.

денних розпоряджень, яких видається на загальній підставі.

11. В наказах та розказах, щоб не обмежувати самостійности підлеглих, слід вказувати обстанову й мету (хто, що й для чого повинен робити); вибір способів для досягнення мети надається самим виконавцям. Коли виділяється частини й загони для самостійних чинів на довший протяг часу і обстанови не може бути визначено, то в наказ включається лише загальну мету чинів і, як що треба, дається провідні вказівки для чинів, які викладається в *направі*.

12. Накази й розкази більшим частинам видається *письмовно*; у виключних випадках розпорядження, що не мають особливої важности, можна видавати й *словесно*.

Розпорядження начальників невеликих частин, (напр., менших від полку) видається *письмовно* чи *словесно*.

13. Слід мати на увазі, що зміна й переміна виданого розпорядження завжди шкідливо відбивається на виконанню й викликає непевність; тому всякий наказ і розказ повинно гаразд обміркувати раніш, ніж видати до виконання.

14. Кожний начальник видає свій наказ в порядкуві підлеглисти, коли начальник буде змушений видати наказ не в порядкуві підлеглисти, то той, що одібрав, повинен виконати його, але зараз же доповісти про це своєму безпосередньому начальникові.

15. Всяке розпорядження викладати *ясно*, *точно* і по змозі *коротко*.

16. *Розпорядження словесні* видавати спокійно.

Той, хто одержав словесне розпорядження, щоби упевнити того, хто видав, що він достоту

зрозумів його, повинен повторити це розпорядження.

17. Накази й розкази повинно видавати з таким обрахунком, щоб військо, одібравши їх, мало час ґрунтовно ознайомитись з ними й зробити всі потрібні розпорядження.

В разі затримки в складанню письмовних наказів та розказів військові *завчасно* подається короткі відомости, необхідні для попередніх розпоряджень.

III. Доповіщення та повідомлення.

18. Щоб в'яснити обстанову та правильно керувати військом, начальники всіх степенів подають старшому начальникові ті відомости про ворога і про місцевість, що вони одібрали, а також відомости про чини, стан і положення довіреного їм війська.

Відомости подається в *доповіщеннях*.

19. Головна вартість кожного доповіщення це — *певність і вчасність*.

Той, хто посилає доповіщення, повинен перевіряти здобуті відомости; подаючи їх, слід відокремлювати те, в чому сам переконався, від того, про що довідався від інших, чи про що здогадується.

20. Письмовним доповіщенням *давати перевагу* перед словесними.

21. *Про що й коли* треба посилати доповіщення, визначається обстановою, але обов'язково треба доповідати:

1) *про ворога*: під час розвідки—про першу зустріч з супротивником, про викриття його піхоти, про угруповання його війська й про зміни в йому, про незнайдіння ворога в тому місці, де гадалось, що він мусів би бути; в бою, яке

військо ворогове знаходиться супроти й про всі істотні перемини в його розположенню й чинах;

2) *про своє військо*: на поході — про досягнення вказаних наказом рубіжів (меж) та пунктів для великих опочивків про прибуття на ночівлю; на відпочинку — про місце та спосіб розпологу своєї частини й штабу; в бою — про виконання поставленого завдання і про стрінуті перепони до досягнення мети, про всі зміни в одібраному завданню, зроблені з приватного почину в залежності від обстанови;

3) *після скінчення бою*: про наслідки сутички, які частини ворога приймали участь в бою, про стан бойового припасу, приблизні втрати з обох сторін і гадки про дальші чини. Відомости ці подається зараз же після бою, а коли бій тривав кілька день, то — що-дня.

Начальник може також встановити *термінові* доповіднення у зазначений час чи після досягнення до зазначених пунктів та рубіжів.

Крім коротких доповіщень після скінчення бою, в можливо недовгому часі після нього подається докладний список його, до якого включається всі розпорядження та доповіднення, що мали вплив на провадження бою.

22. Доповіщення посилається в порядку підлеглости, а від частин, що одібрали окремі самостійні доручення, — тому начальникові, що розпорядився їх вислати.

Над усе, відомости про ворога доповісник передає безпосередньо тому військові, якому супротивник загрожує.

23. Ріжного роду відомости, що надсилається начальниками, які один одному не підлягають, називаються *повідомленнями*.

IV. Підтримання зв'язку.

24. Зв'язок між військом виявляється у взаємному орієнтуванню в чинах і положенню свого війська й ворога, а також що-до місцевости.

25. Начальники частин і загонів, що діють окремо, повинні підтримувати сталий зв'язок зі старшим своїм начальником і з найближчими до них окремо діючими частинами та загонами.

В рівній мірі, при сукупних чинах в складі частини чи загону треба тримати міцний зв'язок: у глиб—між безпосередніми начальниками й підлеглими, й по фронту (чільний зв'язок)—з сусідніми частинами в кожному роді війська, і крім того, між сусідніми частинами різних родів війська.

Начальник частин, що підходять до місця положення чи чинів других частин, повинні завчасно повідомляти начальників цих останніх частин про своє прибуття; надто важливо додержувати цього, коли частина підходить до війська, що стало до бою з ворогом.

26. Підтримання зв'язку в глиб досягається:

1) Подаванням старшим начальником до безпосередньо підлеглих йому відомостей про зміни в загальній обстанові, про хід чинів і наслідки, досягнені іншими частинами, і навпаки—доповіданнями молодших начальників до своїх безпосередніх начальників;

2) вчасною доставою розпоряджень та доповідень;

3) терміновими доповіданнями;

Зв'язок по фронту підтримується:

1) ординуванням до сусідніх частин і загонів, діючих окремо, старшин з кількома ординарцями

для повідомлення своїх начальників про все, що відбувається в тих частинах та загонах;

2) обміною наказами, що видають сусідні начальники окремо діючих частин і загонів або виборками з цих наказів;

3) обміною відомостями про свої чини та відомостями про ворога між сусідніми частинами, що діють спільно.

В де-яких випадках для встановлення звязку по фронту і в глиб, вживається висилки дозорів*) і розїздів.

27. Загальні розпорядження про підтримання звязку в частинах та загонах, які мають штаби покладається на начальників штабів. Безпосередньо відає звязком особливо призначений для того старшина; в частинах, що не мають штабів підтримання звязку лежить на обовязку їхніх начальників.

V. Правила складання письмовних розпоряджень, повідомлень та доповіщень.

28. Зміст і форма розпоряджень залежать од кількості керуемого війська та від обстанови.

29. В наказах по армії викладається лише загальну обстанову, мету чинів армії й завдання корпусам її та загонам.

30. В наказах по корпусах, дивізіях та більших загонах вказується:

*) Дозором називається рухомий бекет, висланий для розвідки піхотою (розвідочний дозор), для охорони походного руху, для звязку з сусідніми частинами війська, для огляду місцевости в районі (околиці) сторожової охорони, для повірки бекетів і для інших призначень в районі положення й чинів війська. Сила дозору відміняється в залежности від призначення й від обстанови, але менш як 2-х чоловік в дозір не призначається.

1) відомости про вороже та про своє військо, оскільки це потрібно для виконавців;

2) спільне завдання й, коли треба, найблизчу мету чинів;

3) часткові завдання й поділ війська для виконання кожного з них, з зазначенням начальників (в наступних наказах, коли склад частин, виконуючих часткові завдання, не змінюється, поділу війська можна не зазначати, обмежуючи назвиськом частини чи начальників);

4) розпорядження про розвідку, охорону та звязок;

5) розпорядження про бойовий припас, про санітарні засоби, про обози, про саперні роботи та інші вказівки, що до виконання завдання;

6) місце, куди надсилати доповіднення;

7) заступників.

Вибір з переліченого в п. п. 3, 4, та 5 для вміщення до наказу залежить од обстанови та від того, для чого наказ видається—для бою, походного руху чи розпологу на відпочинку.

Накази ці складається по формах, наведених в додатках VI, XII, XIII і XIV до цього статуту.

Накази тих же начальників, що видається з метою розвинення вказаних уже наказів і підчас приведення їх до виконання, а також всі *накази решти начальників* викладається довільною формою, до того ж ця решта начальників з переліченого в попередніх п. п. вміщає до своїх наказів ті відомости та розпорядження, які необхідні підлеглим для виконання поставленого їм завдання.

31. *Розкази, повідомлення й доповіднення* складається також без визначеної форми.

В доповідненнях, дотичних до відомостей про ворога визначати: де є супротивник, можливо

точніше величину й склад його сил, що й коли він робить і що гадає робити сам доповісник.

32. Для наказів та розказів частини, що не мають друкарських, літографських чи копіювальних приладів, а також для всіх розпоряджень в полі, для доповіщень та повідомлень вживають блянків та коперт (додаток I до статуту).

Такими блянками можуть користуватися для наказів та розказів, які видається по-за полем бою, в разі необхідности також і частини, що мають вказане приладдя.

33. Складаючи розпорядження, доповіщення та повідомлення, слід:

1) помічати місце, звідки листування виходить;
2) помічати час, в якому відіслано кожне з цих листувань, під наказами та розказами зазначати час нижче від підпису; час визначати зазначенням року, місяця, числа, години й хвилини, з додатком: ранку, дня, вечора чи ночі*);

3) вказувати мапу, якою користувалися при складанню;

4) назви селищ і місцевих предметів строго погоджувати з мапою й писати чітко; при цьому:

а) коли на одній та тій же місцевості повторюються тіж самі назви, а також для зазначення якого-небудь пункту, який не має назви на мапі, необхідно вказувати їхнє положення відносно до найблизчого села чи різко зазначеного на мапі місцевого предмету;

*) Щоб уникнути непорозумінь, 12 год. ночі слід визначати: вночі з от-такого на от-таке число; можна також вказувати дробом, наприклад; 12 год. ночі 15/16 серпня.

Останніми роками в більшості армій на театрі воєнних чинів лічбу часу заведено по 24-х годинному ціферблятові, починаючи лічбу з 12 год. нечи.

б) користуючися з чужоземних мап, назви писати тими літерами, якими зроблено надписи на мапі й в дужках—вимову по українськи;

5) дороги зазначати заселеними пунктами в достатній для орієнтування мірі; зазначення роздоріжжів робити надто старанно; при зазначенню виходів з заселених пунктів зазначати їх сторонами світу і вказувати, куди ведуть дороги;

б) зазначаючи участки місцевости чи розположення війська, починати від свого правого флянгу, а у ворога—з лівого його флянгу;

7) назви „правий“ й „лівий“, для зазначення флангів розположення війська та кольон на походних рухах, визначати завжди, звертаючись лицем до ворога; походні кольони можна називати по прізвіщах їхніх начальників;

8) як що треба, додавати *відчитні картки* для пояснення тексту;

9) коли необхідно додержувати таємниць, вживати шифр;

10) в доповіденнях, коли того вимагає обережність, на блянкові та адресі не вказувати частин війська, а зазначати рангу й прізвіще доповідачів й тієї особи, якій доповідення надсилається;

11) писати остільки виразно, щоби можна було прочитати й при лихому освітленню; розпорядження та доповідення (повідомлення), написані олівцем, перед підшиванням зафіксуються (молоком, клейстром та ин.);

12) при зазначенню штабів та війська можна припускати скорочення, одначе без шкоди для ясности.

VI. Доставка розпоряджень, доповідей та повідомлень.

34. Розпорядження, доповідення та повідом-

лення передається: через адютантів, ординарців, посланців, телеграфом, телефоном, геліографом, сигналізацією й гонецькою поштою.

Доставку можна робити: пішки, верхи, на возах, самокатах, мотоциклах, самоходах і повітроплавних апаратах.

35. У військових частинах та загонах, що мають штаби, розсиланням розпоряджень заряджує завідуючий зв'язком.

Для одібрання цих розпоряджень, в разі необхідності, але не під час бою, можна викликати до штабу одвійськових частин старшин чи козаків.

36. Передача розпорядження та доповідення (повідомлення), кому належить, складає задачу посланця, й він мусить виконати його за всяку ціну.

Той, хто виражає, мусить подбати про правильний напрямок посланця і, коли треба, то дав йому відчитну картку пути руху.

37. Важливі розпорядження й доповідення посилати подвійно чи навіть потрійно (бажано зі старшиною) й по змозі ріжними дорогами.

38. В усіх випадках посилки на значне віддалення й вночі до посилаемого старшини, наряжати вістового, а козаків посилати вдвох. Крім того, в разі небезпеки, можна призначати конвой.

39. Зміст письмовних розпоряджень і доповіщень, який не є службовою таємницею, повинен бути відомий посланцеві, щоб, коли стало-б необхідним знищити текст, він міг би докласти словесно суття розпорядження чи доповідення.

40. Доповідення, що не складають службової таємниці посилається в незапечатаних копертах; їх повинно давати для прочитання всім зустрінутим в дорозі начальникам загонів і кольон і старшинам генерального штабу, на їхню вимогу.

Той, хто прочитує, зазначає про це на доповідненню чи на коперті.

41. Начальники війська завжди повинні знати, через кого вони одібрали яке-небудь розпорядження, письмовне чи словесне.

42. Накази словесні та прикази треба передавати через осіб, по змозі відомих тим, до кого їх посилавться. До того ж посланець повинен повторити видане розпорядження не тільки перед виконанням, але й повернувшись назад.

Коли розпорядження словесне одібране через особу невідому, то відібравший його, в разі сумнівів, посилає до начальника свого адютанта чи ординарця для докладу, чи з виконанням розпочато чи ні. Доставника розпорядження затримується до в'яснення.

43. На одібраному письмовному розпорядженню відзначать, в який час і хто його привіз.

Більш важливі накази словесні та прикази при першій змозі записувати з приміткою, хто й коли їх передав.

44. Скорість доставки кінним ординарцем зазначається хрестами:

X — перемінною ходою.

XX — яко мога швидче, в залежності від здібності коня. Тими ж знаками зазначається степінь спішности при передачі приказів пішки, а також при користуванні возами, самокатами, мотоциклами, самоходами та іншими засобами пересування.

45. В разі затримання в дорозі через захоування, негідність коня і т. и. посланий з розпорядженням чи доповідненням мусить звернутися до начальника найближчої військової частини, який повинен допомогти й подбати про найскорішу доставку розпорядження чи доповіднення, кому належить.

46. Щоб прислані з розпорядженням чи доповіданням без труднощів могли знайти начальників, до яких їх послано, начальники повинні вжити заходів, щоб їх легко було відшукати в тих пунктах, де вони перебувають.

При зміні місця залишається ординарців, які вказують, де шукати начальника.

47. При користуванні телеграфом, телеграми, які необхідно доставити негайно, помічається надписом „в термін“, їх передають раніше, ніж інші телеграми.

Коли телеграму повинно передати з перевіркою, то на ній помічається: „перевірка“.

Заадресовуючи телеграми однакового змісту кільком особам, що знаходяться в тому ж самому заселеному пункті, в адресі надписують: „ось-такому, копія от-таким“.

48. Користування телефоном, прискорюючи передачу, дає начальникові можливість персонального сполучення, яке має значіння у виясненню виданих розпоряджень та одібраних доповіщень в разі, коли в тому є потреба.

При передачі телефоном, *приймач повинен записати* одібране розпорядження чи доповідання (повідомлення) і потім повторити записане тому, хто передає.

49. При передачі розпоряджень та доповіщень *искровим телеграфом, геліографом та сітнізацією* необхідно перевірити, хто їх передав, для чого повинно встановлювати умовні знаки або слова.

50. Коли є підстава гадати, що телеграфну передачу може перехопити ворог, належить всю передачу або частину її зашифрувати.

51. Для прискорення передачі розпоряджень та доповіщень там, де нема телеграфного й телефонного зв'язку, або ж коли цей зв'язок не досить

певний, в тому випадку, коли не можна вжити передачі на самоходах, — може виникнути потреба виставити *гонецьку пошту*: кінну, на самокатах та мотоциклях і на возах.

Служба на гонецькій пошті ослабляє кінноту; тому вживати її належить тільки тоді, коли нема змоги влаштувати пошту з самокатчиків (на самокатах та мотоциклях або на возах).

Для завідування кожною лінією гонецької пошти призначається начальник лінії. При значному протягові поштової лінії, її можна поділити на участки: тоді до кожного з них призначається *начальника поштового участка*.

Поштова лінія складається з *бекетів*.

Віддалення між бекетами гонецької пошти залежить од загального протягу лінії, призначення пошти, а також від стану шляхів, і може відмінитися від 3 до 10 верстов для кінних бекетів і від 6 до 12 верстов між самокатовими та взовими бекетами.

Силу бекетів визначається в залежності від протягу часу, праці пошти, кількості роботи на ній та від степеня безпеки; на кінні бекети призначається від 7 до 11 чоловіка, на самокатові не менш, як 3 зміни й на взові бекети не менш, як 4 зміни, не рахуючи начальника бекету.

Начальник лінії гонецької пошти призначає по мапі місця для розположення бекетів, поділяє людей по бекетах, розстановлює бекети, причому розстановку провадить так, щоб усі люде кожного бекету пройшли просторинь до сусідних бекетів і знали, де їх розположено на обраних для них пунктах, наказує, що робити в випадку ворожого нападу; керує службою на бекетах всієї лінії.

В разі перерви поштової лінії він вживав всіх заходів до її відбудування, звертаючись, коли

треба, за допомогою до найближчої військової частини.

Коли лінію гонецької пошти поділено на участки, то поділ людей і розстановку бекетів роблять начальники участків; вони ж керують і службою бекетів на своїх участках.

Начальники поштової лінії і участка обирають для себе місця найбільш зручні для керування.

Бекети найкраще всього розстановлювати поблизу від проїзної дороги, в невеликих заселених пунктах і в укритих місцях, коли бекети виставляється на короткий час.

Од бекету виставляється стійчика на таке місце, з якого зручно стежити за поштовою лінією та за людьми, що прибувають з пакетами; решта людей бекету відпочиває, знявши мушкети, але не роздягаючись. Коні чергових посланців повинні бути посідлані, але без байраків, решту коней розсідловується. На везових бекетах черговий віз тримається запряженим.

Начальник бекету веде особливий запис (журнал) одібраних і відправлених пакетів, по формі, поданій в додаткові II до Статуту.

Посланець, що везе пакет, одбирає від начальника бекету супровідну записку, на якій на слідуєчому бекеті розписується в одібранню пакета.

Начальник бекету повинен ежити всіх заходів, щоб ворог зненацька не захопив бекета.

ВІДДІЛ II.

Р о з в і д у в а н н я.

I. Загальні вказівки.

52. Кожен начальник повинен завжди сам дбати, щоб мати відомости про все, що може за-

безпечити виконання завдання й безпечність довіреного йому війська.

53. Збір відомостей *про ворога та про місцевість*, на якій доведеться чинити, досягається розвідуванням.

Розвідка ворога полягає в розшуканні його, у визначенню сил, розположення та чинів його.

Розвідкою місцевости визначається її властивости, що мають вплив на розположення та чини війська.

54. Збір відомостей провадиться:

- 1) висланими на розвідку частинами;
- 2) стеженням з повітроплавних апаратів.

Крім того, відомости про ворога можна здобути розпитом бранців, перекиньчиків та місцевих мешканців, од шпигів, з поштової та телеграфної кореспонденції, з паперів, знайдених на забитих та бранцях, з часописів, а також спостереженнями ріжних воєнних прикмет (дод. III та IV).

55. При значному віддаленню ворога, розвідчу службу несе переважно *кіннота*.

На близьких віддаленнях до розвідки притягають також і *піхоту*.

Безпосередньо перед боєм, підчас бою і після нього *кіннота* зосереджує свою розвідку на флангах та тилу ворога; розвідку перед фронтом покладається на *піхоту*. *Армата й сапери* провадять розвідку для одібрання відомостей, необхідних для виконання їхніх спеціальних завдань.

Повітроплавних засобів прикладається до розвідки в залежності від їхніх властивостей.

56. Розвідку для вияснення загальної обстанови утворюється з розпорядження старшого начальника.

Начальники часткові провадять розвідку

своїми засобами в залежності від покладених на них бойових завдань.

57. Кожній частині, призначеній на розвідку дається цілком визначене завдання відповідно до її сил.

58. Успіх розвідчої служби в значній мірі залежить від її організації; в кожному окремому випадкові її повинно погоджувати з завданням та з обстановою.

Розвідку організовує той начальник, якому її доручено, в межах поставленого йому завдання.

59. Безпосередніми органами розвідки є *розїзди*, а в піхоті *розвідчі дозори*, що чинять окремо або в зв'язку з розвідчими частинами, що їх вислали.

Діяльність розїздів та піших дозорів полягає переважно в розшукуванні ворога, наглядові за ним і в зборі відомостей про місцевість. До бойових сутичок вони вдаються, коли це відповідає меті розвідки, надто, коли можуть сподіватись на підмогу від частин, що їх вислали.

60. Завдання розвідки в глибині ворожого розположення значно полегчується, коли збито ворожу кінноту й усунено протидію частин супротивника, що прикривають головні його сили. Для цього висилається самостійні загони кінноти (армійської) з кінною арматою.

Висилка таких загонів не звільняє військових начальників від виконання необхідної розвідки перед фронтом і на флянгах кіннотою, що входить у склад корпусів, і піхотою.

61. Добрих наслідків від розвідки можна досягти тільки при умові, що розвідчі органи будуть чинити енергійно й до того ж будуть ознайомлені з загальною метою, для якої розвідку вжито,

щоби вони могли, розвідуючи, відрізнити важливе від неважливого.

При розшукуванні ворога необхідно викрити його в зазначеному районі чи напрямкові, простежуючи шляхи, оглядаючи попридорожні села, розпитуючи місцевих мешканців, захоплюючи пошту та телеграфну кореспонденцію і т. и. Потім, увійшовши в дотик з супротивником, визначити його сили передні й головні і угруповання їх, хоч би в загальних рисах, коли вони знаходяться на значному віддаленні; що ближче супротивник, то відомости ці повинні бути докладніші.

Коли ворог в рухові, то визначають шляхи, якими він іде, силу та склад кольон, напрямок їхнього руху й пункти, біля яких вони зупинялися для відпочинку. Хоч по частинах, що прикривають рух, і можна скласти загальне уявлення про силу кольон супротивника, однак ж, слід намагатися проникнути в глиб району його руху—в перемержки між кольонами, окремими розіздами (пішими дозорами) або діючи явною силою.

Розвідуючи ворога на відпочинку, треба вяснити місця й способи розпологу його війська, по змозі силу й склад його, для цього повинно проникнути потай або прорватися в район його розпологу. Приблизне поняття про розполог і часті про сили супротивника може дати визначення протягу й порядку сторожової охорони його.

Для розвідки ворога в бойовому розположенні його вясняється: напрямок і протяг фронту, обсажені його піхотою місцеві предмети й опірні пункти і якими силами, характер окріпів і штучних перепон, місцеві предмети, що знаходяться поблизу від фляннів супротивника, але ним не обсажені; розположення його армати і місця дозорців; розположення його резервів, підступи до ворога

з фронту й з фляннів. Всі ці відомости добуваються спостереженням розїздів, і піших розвідчих дозорів, викликанням з боку супротивника вогню, а коли треба, — потисненням його дрібних частин, щоб увійти по змозі в близький дотик з ним; при цьому кінні частини чинять в кінному або пішому шику.

62. Встановивши дотик з супротивником, *обовязково провадити за ним безупинний нагляд.*

63. Щоби розвідка принесла дійсну користь, необхідно постійно підтримувати міцний *зв'язок* між розвідчими органами й начальником, що їх вислав.

Особливу увагу повинно звернути на *вчасність* доставки доповіщень, тому що запізнена відомість про супротивника втрачує всяке значіння.

Для прискорення доставки доповіщень корисно встановлювати проміжні застави та бекети, надаючи їм, коли можливо, технічні засоби зв'язку.

Коли на розвідку висунуто кілька більших кінних частин (загонів) і до того ж на значне віддалення, то розпорядженням старшого начальника може бути встановлено *збірні пункти* для доповіщень по змозі з старшиною генерального штабу. Збірні пункти повинно забезпечити від ворога й заосмотрити технічними засобами зв'язку.

На цих пунктах доповідення утворюється і звіт їх посилається старшому начальникові.

Такі збірні пункти іноді буває корисним встановлювати і в районі чинів одного великого кінного загону розпорядженням його начальника, для тих участків району, що будуть надто віддалені від головних сил загону, з призначенням до них від чети до сотні.

64. *Утруповання* відібраних старшим начальником відомостей слід робити в мірі відібрання

і вивчення доповіщень, порівнюючи доповідення і погоджуючи їх з порядками та звичаями ворожої армії.

Всі відібрані відомости слід заносити при першій можливості до особливого журналу.

65. Первісна організація розвідки не може лишатися незмінною, а її повинно відміняти чим доповняти під впливом нових даних, в залежності від чинів ворога та обстанови.

II. Розвідка кіннотою.

Організація розвідки.

66. Для розвідки ворога від кінноти висилається окремі розїзди і цілі частини (загони).

Розїздові доручається переважно розвідку в певному напрямкові чи певного пункта. Розвідчій частині (загонові) — переважно певний фронт або район (смугу) розвідки.

67. Організовуючи розвідку, слід мати на увазі:

- 1) шляхи до ворога;
- 2) характер місцевости;
- 3) протяг фронту або розміри району розвідки;
- 4) силу й склад розвідчої частини;
- 5) можебність зустрічи з ворожою кіннотою;
- 6) щоб розвідку було направлено до ворога по змозі з рижних сторін.

В залежності від зазначених даних, начальник, що організовує розвідку, повинен визначити:

1) чи перевести всю розвідку окремими розїздами, чи висунути розвідчу частину, а чи вжити обох способів, доручивши розвідку в певних напрямках окремим, розїздам а в певних районах (смугах) — розвідчим частинам;

2) число й силу окремих розїздів і розвідчих частин;

3) завдання кожному розїздові і розвідчій частині;

4) заходи що-до безупинности розвідування і для забезпечення вчасної доставки доповіщень.

68. Силу розїзду змінюється від одного рою до сотні, в залежності від покладеного на його завдання і важливости напрямку.

Успіх розвідки багато залежить од начальника розїзду; тому начальниками розїздів, що мають важливе значіння, призначати переважно старшин; лише другорядні завдання можна припоручати розїздам під проводом підстаршин та розвідчиків.

69. Сила розвідчої частини (загону) повинна відповідати величині району, припорученого для розвідки, поставленому завданню, віддаленню до супротивника й умовам місцевости.

70. Розїздів, висланих на розвідку, не змінюється, але в тих випадках, коли довгочасність служби, може шкодливо відбитися на діяльності розїздів, їх заміняється новими розїздами, яких висилається з таким розрахунком, щоб не *переривати розвідки*. Розїзди, що чинять в звязку з частинами, які ці розїзди підтримують, заміняється зі складу останніх.

Заміну цих розїздів можна робити не тільки в певні *терміни*, але й *на визначених рубіжах*.

Заміну окремих розїздів можна робити *тільки у визначені терміни*.

71. Щоби начальники вчасно відбирали доповідення, необхідно:

1) Щоб кожний розвідчий орган точно знав, куди й кому посилати доповідення.

2) Щоб полегчити доставку доповіщень, виставляти проміжні бекети та застави — по одному

за кількома розвідними органами, коли вони віддаються на значну просторинь.

3) Щоб прискорити передачу доповіщень, оскільки дозволяє обстановка користуватися технічними засобами звязку.

4) Коли є сумніви що-до безпечности доставки доповіщень, висилати їх в кількох примірниках ріжними шляхами, з конвоєм, а встановлені технічні засоби звязку охороняти.

72. Начальникові розїзду (розвідчої частини) вказується:

1) відомости про ворога;

2) відомости про своє військо;

3) завдання, покладене на розїзд або частину (ціль розвідки, напрямок чи смугу розвідування, до якого крайнього пункту чи рубіжу провадити розвідку, час, в який повинно виконати її);

4) кому й куди направляти доповіднення, коли посилати термінові доповіднення; коли передбачається виставити для передачі доповіщень проміжні застави (бекети) та де їх буде виставлено й, при рухові загону, в яких напрямках і куди вони будуть пересуватися;

5) відомости про сусідні розїзди (частини);

6) куди повернутися.

Гадки про чини старшого начальника до письмовного наказу (розказу) *не включається*. Її повідомляється *словесно* або викладається в особливому припису, якого знищується після ознайомлення з ним начальника розїзду (частини).

С л у ж б а р о з ї з д і в.

73. Розїзд не має права припинити свої роботи раніш, ніж виконає покладене на нього завдання або коли настигне час, призначений для заміни його другим розїздом. Розпорядження про

вчасну заміну розїздів лежать на відповідальности тих начальників, якими розїзди вислано.

74. Увійшовши в дотик з ворогом, розїзд повинен стежити за ним невідступно.

75. Начальник розїзду, твердо засвоївши одібране завдання, перевіряє заосмотрення розїзду всім необхідним для виконання розвідчої праці, для забезпечення харчами та фуражом; поясняє людям розїзду завдання і плян його виконання, призначає собі заступників і встановлює декілька найпростіших умовних знаків.

Коли необхідно, бере провідника, якого тримає під наглядом.

76. Путь руху розїзду начальник вибирає з особливою увагою, числючись з одібраним завданням, силою розїзду й тим, чи він чинить окремо, чи в звязку з підмогами, що йдуть позад його.

Поки обстановка дозволяє, розїзди ідуть переважно шляхами.

Поблизу від ворога доведеться користуватися придобними укритними підступами—поза шляхами.

77. Умілість вести розїзд найголовніше полягає в тому, щоб *усе бачити, лишаючись самому по змозі невидимим.*

Тому розїзд повинен проходити намічений шлях від одного дозорного пункта до другого повним складом чи частками, швидко пробігаючи відкриті місця і такі, де його легко може виявити ворог. При ворожому настроєві мешканців розїздам частенько доведеться уникати заселених місць, коли огляд їх не входить в завдання.

78. *Скорість руху* розїзду повинно погоджувати з завданням. зберігаючи по можливості сили коней.

Умілий розподіл ходи має надто важливе значіння при рухові на великі віддалення.

При організації розвідки в усіх обрахунках швидкість руху роз'їздів і доставки від них доповістей на великих віддаленнях, слід приймати біля 5 верстов на годину.

79. Рух роз'їзду охороняється дозорами. Число, сила й порядок руху дозорів встановлюється начальником роз'їзду в залежності від величини його, від місцевости, погоди й часу доби.

На місцевости, що припускає огляд на далеке віддалення, а також в туман і в негоду, висилається головні і тилові дозори.

Невеликі роз'їзди в складі кількох чоловіка обмежується висланням лише одного головного дозору.

Бічні дозори виставляється в мірі необхідности охорони пути руху роз'їздами з боків.

Дозори, йдучи розвідкою, обирають місця, зручні для огляду, займаючи їх послідовно. Люди дозору не повинні губити з очей один одного та роз'їзд, який вони охороняють; вони ідуть, як їм зручніше для виконання свого завдання.

Всяке закриття і місцеві предмети повинно оглянути дозорами раніш, ніж до них підійде роз'їзд.

Для цього, коли буде потрібним, дозори підсилюються, або висилається нові.

Способи огляду (розвідки) місцевих предметів різні, в залежності від їхніх властивостей і величини (додаток V).

Про появу ворога дозори повідомляють умовними знаками або посилають докласти начальникові роз'їзду.

80. Зупинки роз'їздів для ночівлі, відпочинку й попасу коней необхідно робити в скритих місцях, не перериваючи нагляду за ворогом. Тільки зимою та в негоду можна зупинятися в окремих обій-

стях або в малих селах, але ніколи не в коршмах, заїздах чи шиньках.

Де б розїзд не зупинився повинно вжити всіх заходів до його охорони.

Надто непевних мешканців слід тримати під сторожою.

При довгому перебуванню на одному участкові слід частіше міняти місця, як денних так і вночішніх постоялок.

Пересування корисно переводити вночі.

81. При зустрічі з ворогом розїзд повинен намагатись розбити його, коли це відповідає завданню і не суперечить обстанові, або коли сутички ніяк не уникнути.

Щасливий кінець сутички полекшує розїздові дальшу розвідку й доставку доповіщень, утруднюючи разом з тим розвідку ворогові.

Що дужчий розїзд, що ближче за ним іде підмога, то більше може трапитися випадків для добування відомостей з бою.

Розїзд слабого складу, висланий на велике віддалення від свого війська, вдається до сутички лише тоді, коли це являється єдиним засобом для досягнення мети розвідки або коли ворога застукано зненацька.

Розїзд чинить несподіваним наскоком, намагаючись оточити і захопити ворога, або з засідки, з певної дистанції, вогнем.

Коли не пощастить захопити ворожий розїзд цілком, то, дивлячись по обстанові (сила розїзду, близькість своїх підмог, віддалення їх до ворога), розїзд або переслідує, або, удавши тільки переслідування, ухиляється з свого попереднього шляху, щоб скрити дальший напрямок свого руху.

При зустрічі з дужчим ворогом і коли ухилитися від сутички з ним не можна, начальник

роз'їзду, вказавши спільне збірне місце й нап'ямок до нього, наказує роз'їздові розвіятися в ріжні сторони.

82. Роз'їзд *мусить невідкладно доповіщати*: коли він вперше увійде в дотик з ворогом; коли виявить кінні частини супротивника і його піхоту; коли виявить, що пункти, де припускалося ворога, не обсажено ним; в зазначені начальником терміни і з зазначених ним рубіжів.

Інші доповіщення посилається в мірі виявлення даних, що мають відношення до поставленого роз'їздові завдання. Кількість цих доповіщень повинно погоджувати з важливістю одібраних відомостей і з числом людей в роз'їзді.

83. Доповіщення надсилається тому начальникові, що вислав роз'їзд, або кому й куди буде наказано.

Про появлення ворога необхідно, крім того, негайно повідомляти начальникові тієї найближчої частини, якій ворог може загрожувати безпосередньо.

Посланий з доповіщенням повинен давати його для прочитання, з вимоги осіб, що вказано в ст. 40.

84. Окремий роз'їзд, коли начальником, що його вислав, не виставлено бекета (застави) для полегчення передачі доповіщень, може виставити такий бекет, коли сила роз'їзду на це дозволяє.

85. Той, що прибув з доповіщенням від роз'їзду, залишається при начальникові, до якого був посланий, до його розпорядження.

Коли для прискорення передачі доповіщень буде виставлено проміжну заставу (бекет), то прибувший з доповіщенням, передавши його, там і залишається.

86. Начальник роз'їзду, повернувши після

скінчення покладеного на нього доручення, з'являється до начальника, що його вислав і, коли треба, доповідає про чини свого розїзду.

Служба розвідчих частин.

87. Протяг фронту району (смуги) розвідки кінною частиною (загоном) і глибина ешелонування її повинні залежати від своєчасности відбирання доповіщень начальником кінної частини, від флянгових участків і забезпечувати підмогу переднім розвідчим органом.

Отже сотня може провадити розвідку на фронті приблизно до 8 верстов; дивізія з 24 сотень — до 35 верстов.

Ешелонування кінної частини в глиб не повинно бути більшим від ширини району (смуги), наданого до розвідки.

88. В тих випадках, коли, в цілях виконання поставленого завдання, обстановка вимагатиме розвідки в напрямках, чи пунктів або участків, що знаходяться по-за вказаними приблизно рубіжами (вперед і в сторони від них), то начальник кінноти висилає для сього особливо окремі старшинські розїзди чи частини. При таких призначеннях треба надто старанно ставитися до обрання начальника і складу розїзду (частини).

89. Для безпосередньої розвідки ворога висилається *окремі розїзди і розвідчі сотні*, в залежності від сили частини, висунутої на розвідку, від значіння участків району (смуги) розвідки і від місцевости. Осередок частини (загону) іде ззаду в найважливішому напрямку.

90. У випадку сутички кінної частини (загону) з ворогом *розвідки ніяким чином не повинно зупинятися.*

91. Кожний начальник розвідчої частини

(чати) згруповує відомости, що надходять від висланих ним органів розвідки і надсилає своє доповіднення тому начальникові, розпорядженням якого розвідку висунуто.

92. Спосіб розвідчих чинів кінними частинами (загонами) залежить від ціли розвідки і від сили частини (загону).

І.) Розвідна армійською кіннотою.

93. Армійська кіннота (окремі кінні дивізії), підлягаючи безпосередньо командуючому армією, провадить розвідку з його розпорядження. Він поділяє завдання між кінними дивізіями, але, коли це в потрібним для кращого досягнення ціли розвідки, кілька дивізій може бути об'єднано під проводом одного кавалерійського начальника.

Однак слід мати на увазі, що об'єднання розвідки в руках одного начальника на фронті, більшим від 40—45 верстов, може утруднити керування і вчасну доставку до нього доповідей від флангових участків.

Більші кінні частини зі складу армійської кінноти можна тимчасово додавати також до корпусів (загонів), коли це необхідно для виконання покладеного на них завдання.

94. Головна ціль розвідки армійською кіннотою — це зібрати відомости про групування, по зможі, всіх сил ворога, що чинить проти нашої армії. Для цього вона повинна намагатись повалити ворожу кінноту, продертися на передні ворожі загони з усіх родів війська і проникнути своїми частинами до головних сил супротивника.

95. Кінна дивізія висуває для розвідки переважно *розвідчі сотні*, які висилають від себе розїзди.

Кожній розвідчій сотні доручається розвідку на визначеному фронті і на визначеному участку

(смузі в напрямку до ворога), наданого дивізії району для розвідки. Коли при більшій ширині цього району значіння участків його не однако, то розвідчі сотні призначається на більш важливі участки; для розвідки ж в менш важливих напрямках висилається окремі розїзди.

Окремі розїзди висилається також на участках району, на яких місцевість закрита або проходима лише шляхами.

96. На обовязку розвідчої сотні лежить: збір доповіщень від висланих нею розїздів, підтримка їх і заміна новими розїздами. Щоб обовязки ці можна було сповняти вчасно, віддалення розїздів від сотні не повинно перевищати 8 верстов.

97. Віддалення розвідчої сотні від осередку дивізії, в цілях підтримання міцного звязку, повинно бути приблизно не більш від 20—25 верстов.

98. Коли в склад розвідчого кінного загону входить більш як одна дивізія, то для розвідки на участках (смугах) району можна висувати не тільки розвідчі сотні, але й більші частини (полки, бригади), які, відповідно до своїх сил, до ширини наданого їм участку (смуги) і до місцевости, висилають від себе окремі розїзди або розвідчі сотні, або й ті і другі розвідчі органи.

99. При віддаленню кінноти від штабу армії (корпусу, загону) на відстань, що перевищав величину переходу більшої кавалерійської частини, корисно висунути назустріч доповіщенням технічну лінію полунень, твердо охороняему засобами армії (корпусу, загону).

II.) Розвідна корпусною кіннотою.

100. Розвідка кіннотою, що входить до складу корпусів, обмежується завданням, що покладено на військо, до якого її додано.

101. В залежності від обстановки корпусну кінноту можна поділити між піхотними дивізіями або вона може чинити сукупно.

В останньому випадку обов'язково залишати для служби при кожній пішій дивізії не менш, як одну сотню.

102. Невеликі розвідчі частини висилають від себе тільки окремі розїзди. Частини більші від полку можуть висувати також і розвідчі сотні, службу яких виконується згідно з зазначеним в арт. арт. 95 і 96.

103. Ціль розвідки корпусною кіннотою — це зібрати відомости про ворога, що чинить проти війська корпусу, і про місцевість, на якій йому може доведеться чинити.

Вислана на розвідку корпусна кіннота повинна своїми розвідчими органами проникнути в глиб ворожого розположення. До бойових сутичок з ворожою кіннотою вона вдається на разі це корисно для досягнення цілей розвідки.

104. На разі обстановка буде вимагати висунення корпусної кінноти на більше віддалення, то в своїх чинах вона керується обов'язково вимогою вчасної участі її в бою своєї піхоти.

III.) Розвідча діяльність інших родів війська.

105. В *піхоті* для безпосередньої розвідки ворога і місцевости висилається розвідчі дозори й чати (партії), які чинять окремо або з підмогою від піших частин.

Дозори розвідують визначений напрямок або визначені пункти. Чатам доручається розвідку визначеного фронту або району (смуги в напрямку до ворога); чата висилає розвідчі дозори, причому начальникові її з кількома пластунами (розвідчиками) корисно триматися за дозо-

рами, щоб зручніше керувати їхніми чинами й відбрати від них відомости.

Коли перед висилкою пластунів розвідку про ворога було покладено на кінноту, то при зближенню з супротивником дозори й чати висувається з таким обрахунком, щоб вони могли вчасно прийняти на себе розвідку на фронті, коли кіннота буде змушена зібратися на фланги.

106. В дозори та чати призначається переважно пластунів, але вони можуть складатися і не з пластунів, під проводом старшини або підстаршини.

Сила дозорів та чат залежить від їхнього призначення, від віддалення, на яке їх висувається, і від кількості доповіщень, на які можна сподіватися. Слід, однак, мати на увазі, що невеличкі дозори часто-густо осягнуть кращих наслідків, що можуть пересуватися укритніше.

107. Піші органи розвідки висилається не далі, як на півпереходу від свого війська. При віддаленню більш, як на 4—5 верстов, для підтримки їх корисно висувати невеличкі *піші частини*, в яких зосереджується й угруповується доповіщення від дозорів (чат).

108. Для прискорення доставки доповіщень до частин, що підтримують дозори (чати), додається технічні засоби (самокати, мотоцикли та ин.) Коли підмоги не вислано, то для прискорення передачі доповіщень від дозорів (чат) може бути встановлено проміжні бекети і, коли треба, також з технічними засобами.

109. До *боввих сутичок* дозори (чати) вдаються діючи вогнем, коли це необхідно для досягнення цілі розвідки; як що для підтримки їх вислано піші частини, то потисненням дрібних частин супротивника вони допомагають розвідці дозорів (чат).

110 Начальникам дозорів, чат і частин, що їх підтримують, дається вказівки згідно з арт. 72.

111. Для розвідки *укріплених ворожих позицій*, крім піших дозорів, висилається дозори з *саперів* для розвідки визначених пунктів, або до піших дозорів додається саперних старшин і козаків.

112. Службу дозорів виконується стосовно до виложеного в арт. арт. 73—86 про службу роз'їздів.

113. Для розвідки *вночі*, надто при обороні, у великій пригоді можуть стати *прожектори*.

114. *Артилерійську розвідку утворюється* з метою зібрати відомости, необхідні для відповідних чинів артилерії в бою.

Завданнями для розвідки є:

1) відшукання й дослідження дозорних пунктів та місць розположення для своєї артилерії, дослідження підступів до його позицій;

2) відшукання місця положення ворожих батарей і вчасне виявлення інших цілей для стрільби, видимих і скритих;

3) стеження за чинами ворога, надто за чинами його артилерії;

4) вивчення місцевости, що лежить в сфері чинів своєї артилерії, для визначення пунктів (площ), які можна поразати з заступлених позицій.

Розвідку провадять артилерійські начальники особисто, а також старшинські та підстаршинські роз'їзди й дозори з гарматних розвідників.

Головна праця по розвідці лежить на обов'язку *артилерійських начальників* в межах командування кожного з них. Роз'їзди й дозори допомагають розвідці начальників у виконанню ними завдань.

Щоби полегшити орієнтування артилерійських начальників, *роз'їзди* висувається на розвідку остільки

завчасно, щоб вони могли до виїзду начальників намітити дозорні пункти та позиції і зручні підступи до них.

На поході, в передбачанню бою, корисно висилати їх в район передових частин, що прикривають рух.

Дозори висилають, як допомічні органи, для нагляду за районом вогневого чину (бойовим полем) з можливо більшого числа пунктів.

Арматну розвідку утворюється можливо *укритніше*, щоб не виявити своїх підготовчих до виїзду на позиції чинів, і повинно *скінчати вчасно*, щоб не затримати відкриття вогню батарей.

115. Велику користь в розвідці ворога й місцевості можуть принести спостереження з повітроплавних апаратів.

Засобами для такої розвідки служать: дирижаблі, аеропляни і привязні бальони сферичні й змійкові.

З огляду на свої властивості дирижаблі придобні для довших спостережень.

Аеропляни найбільш здатні до скорої доставки відомостей, на підставі частих, але короткочасних спостережень.

Привязні бальони можна вживати виключно для розвідки на невеликі віддалення, тому що межою стеження з бальону, при самих сприяючих умовах, слід лічити 7—10 верстов.

Для передавання наслідків спостережень від місця підйому привязного бальону, розпорядженням старшого начальника до повітроплавного відділу додається ординарців або самокатчиків, або встановлюється телефон.

Часто буде необхідним, окрім доповіщень старшому начальникові, направляти їх також до тих військових частин, яким вони будуть корисними.

Спостереження з наслідків арматної стрільби подаються безпосередньо арматі.

Для розвідки з повітроплавних апаратів старші начальники дають лише завдання; обрання ж місця підйому й способу виконання доручення надається начальникам повітроплавних частин (апаратів).

IV. Наїзд кінноти.

116. Наїзди вчиняється: для розвідки в глибокому запіллю розположення ворожої армії; для чинів на її отлучення і для інших цілей, які буде вказано умовами обстанови і перебігом воєнних чинів.

117. Кіннота, вислана наїздом, відривається від своєї армії. Але перебування її в запіллю супротивника звичайно не може бути довгочасним. Тому, виконавши покладене на неї завдання, кіннота повертає до своєї армії.

118. Успіх наїзду головним чином залежить від енергії та хисту начальника й від *несподіваности* підприємства.

Несподіваности досягають:

а) повним додержанням в тайні підготовки наїзду;

б) обранням відповідного напрямку, що захоував би рух кінного загону;

в) *бистротою руху*, що не дає ворогові часу випоготовитися навіть в тому випадку, коли наїзд і виявлено ним.

119. Питання постачання кінноти і перевозу потрібних їй в наїзді запасів вирішається в кожному випадку ріжно, в залежності від обстанови й завдання. Найкращу обстанову для наїзду дає можливість користування з місцевих засобів, тому що перевантаження коня й обову заважає одній з найголовніших умов успіху—*бистроті*.

120. Сили кінного загону повинно погоджувати з завданням наїзду; треба мати на увазі, що великі сили трудніше укрити й трудніше постачать.

121. Наїзд в запілля ворога корисно вчиняти лише тоді, коли виділення кінноти для цього не йде на шкоду виконанню нею завдань по розвідці й бойовим чинам в зв'язку з іншими родами війська, т. в. переважно при значному достаткові кінноти в армії (загоні), порівнюючи з ворогом, або, коли переваги в кінноті нема, та в періоди між головними операціями.

В І Д Д І Л І І І.

Відпочинок та його охорона.

І. Загальні вказівки.

122. Для відпочинку військо стає:

1) *табором*—в полі;

2) *постоем* (по квартирах)— всі люди й коні в критих помешканнях.

3) *табором-постоем*—частину людей і коней розміщують в заселених пунктах, під дахом, а решту в середині заселеного пункту й біля нього—табором; притому військо вводять у заселені пункти і в кожному з них під дах по черзі, цілими частинами.

123. *Табором* військо стає: а) поблизу від ворога, б) при лихому санітарному стані заселених пунктів, і в) коли розпологові в полі сприяє погода.

Постоем військо стає: а) коли ворог далеко і б) в сувору пору року і в негоду, коли в даному районі є досить заселених пунктів; в цьому разі слід мати на увазі вчасний збір війська, на випадок ворожого наступу.

Табором-постом військо стає: а) коли в районі зосередженого розпологу війська є заселені пункти і б) коли, при необхідності стати постом, не вистарчає критих помешкань.

Коли на відпочинок стають значні сили, то можна вдаватися до сполучення всіх трьох способів. Коли бойові вимоги не заважають, слід давати перевагу розпологові табором - постом і навіть постом, тому що такий розполог утрудняє ворогові розвідку, надто з повітроплавних апаратів.

124. Розподіл війська для відпочинку повинен відповідати майбутнім чинам його; при цьому необхідно групувати військо так, щоб йому не доводилося виконувати зайвих пересувань, займаючи місця, призначені йому для відпочинку, й знімаючись з відпочинку.

125. При сукупному розпологові війська на відпочинку *піхота* займає сторону, найближчу до ворога; *кіннота* з кінною арматою стає позад піхоти і, в залежності від міри потреби в ній і зручності розпологу, може ставати окремо; *армата* стає під прикриттям інших родів війська, дивізійні *обози* та *парки*—позад війська.

Штаб армії стає на головному шляху, ближче до фронту району, зайнятого армією; інші штаби, по змозі, центрально в своїх районах, на вузлах доріг.

126. Військо *стає на відпочинок* в міру, як воно прибуває, *не дожидаючи на збір всіх частин*.

127. Переміщення війська, що вже розположилось для відпочинку, без кінцевої в тому необхідності, *не дозволяється*.

128. Щоб забезпечити спокій військові на відпочинку й розгорнути його на випадок бою,

в бік ворога виставляється *сторожову охорону*, яка стає в смузі місцевости, що перехоплює шляхи та підступи, які ведуть від ворога до війська.

129. Незалежно від сторожової охорони, частини, що стали на відпочинок, вживають заходів до *безпосередньої своєї охорони*, щоб забезпечитись від несподіваного нападу.

130. Щоби мати військо завжди готовим до чинів при *несподіваному появленню* ворога, призначається *чергову частину*.

Чергова частина випоготовлюється до бою з наказу свого начальника.

Всі інші частини, що відпочивають, піднімаються розпорядженням старшого начальника табору чи табору-постою, а при розпологові постоем — розпорядженням начальника залоги заселеного пункту. Сігнал „*сполох*“ подається цими начальниками, коли нема часу підняти військо на приказ (розказ).

В разі виступу чергової частини на підмогу військові, що охороняє розполог на відпочинку, як що військо ще відпочиває, при цьому не знімається, негайно призначається нову чергову частину.

131. *Загони значної сили* висувають в бік супротивника авангарди з трьох родів війська. Авангарди стають на головних пунктах, — в вузлах доріг або в пунктах, що мають важливе значіння.

Віддалення кожного авангарду від головних сил повинно бути таке, щоб воно забезпечувало їм простір і час для випоготовлення до бою і виконання необхідних пересувань. Кожний авангард від себе виставляє сторожову охорону.

В головних силах вживається заходів сторожової охорони для забезпечення супроти руху ворога в обхід висунутим авангардам.

132. Кінним частинам та загонам (армійська кіннота), що чинять окремо, при розпоголові на відпочинку, вигідніш авангардів не виставляти.

133. Між всіма частинами, що окремо розположені на відпочинку та між сторожовою охороною й начальником охороняємого війська, повинно встановити звязок тими засобами, що він має в своєму розпорядженню.

134. Для розпологу на відпочинок старший начальник (начальник кольони) видає наказ (додаток VI), в якому вказується:

- 1) відомости про супротивника;
- 2) відомости про своє сусіднє військо;
- 3) в якому районі розположитися всій частині (загону);
- 4) місце розпологу свого штабу;
- 5) райони (пункти) розположення частин безпосередньо підлеглих;
- 6) від якої частини наряд на розвідку;
- 7) приблизне визначення місцевими предметами фронту смуги сторожової охорони; наряд на сторожову охорону; час, на який повинно виставити сторожову охорону;
- 8) наряд чергової частини і де їй розположитися;
- 9) наряд чергового по всій частині (загону);
- 10) заступників старшого начальника.

Старший начальник більшої частини (загону), яка стає на відпочинок кількома групами, що значно віддалені одна від одної, видає в наказі тільки те, що зазначено в точках 1—6 та 10.

Над усе, старший начальник (начальник кольони) дає вказівки про встановлення звязку зі своїм безпосереднім начальником та з сусіднім військом.

На підставі цього наказу підлегли начальники видають свої розпорядження.

135. Прибувши в район розположення, старший начальник (начальник кольони) повинен ознайомитися з місцевістю і потім зробити наступні розпорядження:

1) призначити *збірні пункти* військові, як виходні для розгортання до бою на випадок ворожого наступу, і обозам, а також шляхи руху до збірних пунктів;

2) вказати, які й кому перевести роботи для усунення перешкод рухові частин в бік ворога і в сторони фляннів;

3) вказати, кому та які саме місцеві предмети треба підготувати, як опірні пункти, на випадок бою;

4) поділити між частинами *райони безпосередньої охорони*.

Решта начальників, прибувши на відпочинок, видають свої часткові розпорядження на підставі розпоряджень, одібраних від старших над ними начальників.

II. Розполог на відпочинку.

Т а б о р.

136. Вибіраючи місця для табору, треба мати на увазі:

1) не зосереджувати на одному спільному таборі значних сил;

2) можливість вільного маневрування війська для розгортання в бойовий порядок;

3) можливе укриття, щоб утруднити ворогові розвідку табору;

4) близькість погожої води і в достатній кількості;

5) місце для табору повинно бути просторе,

сухе й не на піску; бажано, щоб поблизу було паливо.

137. Фронт табору повинен бути звернений до ворога.

138. Розполог війська залежить від розмірів і форми поверхні вибраного місця, від доступів до води й до головних шляхів.

В залежності від зазначених умов, військо можна розположити в одну лінію, ешелонами й уступами.

В арматі парк ставиться на лінії фронту частин, сусідних з нею і що безпосередньо її прикривають.

139. Таборові порядки: в піхоті: а) сотня — четовою кольоною; чети розводять на 20 кроків у глиб; люди у 2 кроках за складеними в тагани мушкетами; намети-виходами в бік супротивника; б) курінь—в резервній кольоні або в лінії четових кольон, але, в залежності від місцевости, дистанції та інтервали можна відмінити; старшини за курінем; в) в полку табор складається зі сполучення курінних таборів, які стають в порядкуві, з огляду на місцевість; старшини при своїх курінях; кулеметна сотня між курінями, коновязи кулеметних коней, прислуга та їздові—за кулеметним парком; штаб полку, музиканти, нестройові та обоз—в тилу полку.

2) В кінноті: а) сотня—в четовій кольоні, розімкнутій на 30 кроків дистанції між четами, або розгорнутим строем; в кожній четі, на протязі 35 кроків, ставлять коней—паралельно або перпендикулярно до фронту табору, як зручніше з огляду на спад місцевости; за кіньми складається муніцію, далі—отаборюються люди; старшини—при сотні; полк—резервною кольоною; б) кулеметна сотня—між кінними частинами.

Біля табору кінноти, перед його фронтом, призначається особливе місце для збору.

3) *В арматі*: а) легка, кінна, гірна, мортирна і важка батареї—розгорнутим строем, маючи гармати на передках, дишлями в поле, на інтервалах в 12 кроків; по одній зарядній скрині всовується між гарматами; за 12 кроків від парку, перпендикулярно чи паралельно з його фронтом, в залежності від спаду місцевости, розположується коновязи, муніцію та людей; старшини — за батареєю; за ними—нестройові, обоз і коновязи обозних коней; б) на таборі дивізіону батареї стають в одну лінію, можна уступами, залежно від місця; старшини—при своїх батареях; в тилу—командир дивізіону, нестройові, обоз і коновязи обозних коней; в) табор бригади складається зі сполучення дивізійних таборів, поставлених в ряд уступами або один за одним.

Поблизу від ворога корисно на ніч призначати до армати окреме *прикриття*, яке виставляє польові варті і секрети.

4) *В інженірному війську*: а) саперна сотня—розгорнутим строем; за сотнею — старшинський бор; далі обоз; вози з підривним майном стають, по можливости, окремо і збоку від табору; б) воєнно-телеграфна сотня—розгорнутим строем; нестройові й обоз — за своїми роями; в) в саперному куріні табор складається зі сполучення сотенних таборів, які стають в певному порядку, залежно від місцевости; в кожній саперній сотні і в кожному телеграфному відділі обози й нестройові стають за таборовим розпологом людей своєї сотні чи свого відділу; искрова сотня—в резервній чи четовій кольоні, маючи спереду інженірний обоз стаций; за ним — коновязи, паралельно чи перпендикулярно до фронту, з нестройовими козаками;

позад їх—стройові козаки й старшинський табор; д) понтонний курінь: спереду—понтонний парк; за ним, перпендикулярно чи паралельно до фронту, коновязи, муніція і їздові; далі—сотні розгорнутим строем, обоз і нестройові.

5) *В повіпроплавній сотні*: спереду став стройовий склад; за ним обоз, коновязи і нестройові козаки.

6) *Арматні парки* стають табором подібно до того, як зазначено вище для батарей.

В польовому інженірному паркові спереду став стройовий склад парку розгорнутим строем, за ним обоз, за обозом коні і нестройові козаки.

7) *Дивізійні, корпусні, а також окремі обози*: стають табором перпендикулярно чи паралельно з фронтом табору, розбивається коновязи для обозних коней; зовні за коновязями стають обозні козаки, а між коновязями стають в кілька рядів вози; на кожний віз припадає по фронту 6 кроків.

Коли обозові може загрожувати напад, то його і збирається і встановлюється бойовим табором, сторони якого складається з возів, обернутих дишлями в середину; коновязи й обозників розміщується в середині. Прикриття отаборюється поблизу того боку, звідкіля можна сподіватися небезпеки.

140. Піхота став, по можливості, ближче до води; кіннота, хоч і далі, але там, де водопій достатній і зручніший і, коли можна, де вона прикрита місцевими предметами. Місця для кухонь призначають ближче до води і, по можливості, недалеко від своїх частин. Місце для гуртів убійної худоби та для різниць призначається в тилу, по за районом табору.

141. Відходки (рівчаки) роблять не ближче, як за 100—150 кроків від розположення людей, в тилу або на узбіччу від табору, залежно від місцевих

умов; ніколи не можна робити їх між лініями таборів. Рівчаки слід частіше закопувати.

142. Вподовж ріки призначається місця: вище всього—місце для пиття людей і приготування їжі; за ним в порядку: водопій, місце для купання людей та коней і нарешті, в самому низу, місце для прання білизни.

143. При розпологові табором дозволяється розміщати хорих в найближчих селитьбах.

144. *Вибір місця* під табори для військових частин і розподіл їх між різними родами війська й частинами, покладається на старшого з старшин-квартирерів, висланих начальниками частин, яким дано райони старшим начальником.

145. Для намічення таборищ на місцевості, висилають лінійних, по одному від сотні і по два від батареї, при старшинах-квартирерах від кожного з піших та кінних полків і від кожного арматного дивізіона.

Лінійних висилають завчасно з розпорядження начальників кольтон. коли можливо, до головної охоронної частини, де вони вступають до розпорядження старшого з квартирерів. Вони повинні скінчити намічення таборищ до прибуття своїх частин. Після скінчення підготовчих робіт до заступлення табору старшини зустрічають свої частини і вказують їм призначені місця, а також і місця для водопою, кухонь, різниць, відходок, куди посилати за дровами, соломкою і т. и.

146. *Чергову частину* призначається старшим начальником (начальником кольтон), але, коли військо розміщено групами на значній віддалі одна від одної, то, на погляд старшого начальника, замість спільної чергової частини може бути призначено в кожній групі свою чергову частину з розпорядження начальника її.

147. Силу й склад чергової частини визначається тим начальником, що її призначає, в залежності від степеня небезпеки від супротивника. До складу чергової частини призначається приблизно: в авангарді та арьергарді до $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{8}$, а в головних силах не більш, як $\frac{1}{10}$ від їхнього складу. До чергової частини корисно додавати кулемети.

В авангарді та в арьергарді чергову частину може бути висунуто вперед на можебні шляхи та підступи з боку ворога.

В головних силах чергову частину зосереджується і залишається на таборі, розташовуючи її ближче до фронту.

148. Люди чергової частини повинні залишатися збірно й бути, як вдень, так і вночі, завжди одягнутими і в муніції, але без ранців (мішків) і без шинелів, коли їх згорнуто; дозволяється напинати походні намети.

В арматі коні чергової частини повинні стояти в хомутах, в кінноті коні посідлані, але без байраків. Коней водять до водопою частками.

Половина людей чергової частини може спати.

149. Для підтримання внутрішнього порядку в таборі сукупно розположених частин, призначають чергового по табору і в кожній окремій частині чергових, стійчиків, варту і старшин, наглядаючих за поліційним порядком, згідно з вказівками для таборової служби, вміщеними в Статуті Внутр. Служби; в кінноті та арматі задніх варт не призначається.

Великість таборової та задньої варті визначається числом виставляємих бекетів (до знамена, намету начальника, до грошової скрині, парку, обозу, колодязів, до арештованих і т. и.) і числом дозорів, що будуть вислані в найближчий до табору район. Від армати дозорів не висилається.

150. Внутрішнє життя в таборі і ріжного роду сигнали: зоря, зустріч і проводи знамен, і т. и. укладається стосовно до таборових порядків, згідно з Статутом Внутр. Служби; так само дозволяється подавати ріжні сигнали, гасла, музику й співи. Колиж, в залежности від бойової обстанови, визнано буде необхідним додержувати особливої укритности, щоби не виявити табору, то для цього видається необхідні розпорядження.

П о с т і й.

151. Начальники розподіляють райони постою по мапі між безпосередньо підлеглими їм частинами і вказують їм збірні пункти для війська та обозів.

152. Частини війська, що заступають фронт постійового району, щоб прискорити збір, звичайно стають тісніше; ті, що заступають тил району, — вільніше; кіннота — де в більше надвірних будівель, де в добрий водопій і можна мати фураж; армата стає в селитьбах разом з пішими та кінними частинами.

Гармати та вози батареї стають на майданах та пустирях (вигонах) в середині селитьби, лишачи проїзди; коли не можна — по-за селитьбами; люди, коні й муніція — в поблизьких дворах під дахами.

153. Арматні, обозні, понтонні та інші парки стають, по можливости, по-за селами і безпечно від пожежі; людей і коней розкватировується поблизу.

Возів, яких військо щодня потребує, розміщавться при частинах.

154. Для призначення квартир висилавться квартирерів: по одному старшині від кожної окремої частини (в арматі—від кожного дивізійону) і по од-

ному підстаршині та по чотири рядових козаків від кожної сотні, батареї та обозу. Команди квартирерів від кількох частин війська, що будуть стояти в одному заселеному пункті, підлягають старшому з квартирерів. Квартирерів висилається начальниками кольтон остільки завчасно, щоб до прибуття війська було скінчено розподіл квартир для постою.

155. Квартири в кожному заселеному пункті розподіляються між частинами старшим з квартирерів.

156. Старший з квартирерів, прибувши до заселеного пункту:

1) оглядає його й збирає відомости про санітарний стан, про кількість колодязів (крниць), про придатність до пиття та кількість води в них і про текучі води поблизу;

2) поділяє його на частки й відповідно до числа й складу частин, розподіляє між частинами колодязі й місця водопою;

3) вибирає місця для розположення арматних та обозних парків;

4) вибирає доми для розміщення лазаретів, штабів та квартир для начальників;

5) коли мешканці настроєні ворожо, — вживає заходів для охорони колодязів (крниць) від забруднення чи отруїння.

Решта квартирерів продовжують цю роботу для своїх частин: розподіляють доми й призначають число людей та коней, яке повинно бути поставлено в кожному подвіррі.

157. Кожну частину, в міру того, як вони підходять, розводиться по кватирях своїми квартирерами.

158. Одночасно з заступленням свого району постою кожний начальник повинен:

1) встановити зв'язок з начальником, якому

він підлягає безпосередньо, і з сусідніми частинами;

2) знати, якою дорогою, куди і в якому порядку повинно йти військо та обози на випадок збору;

3) обдивитись і по змозі виправити шляхи, мости, греблі і т. и.;

4) на перехрестях шляхів виставити покажчики з написом, куди кожний шлях веде;

5) подати своєму безпосередньому начальникові докладний розпис поствою включно до окремо розположених сотень (додаток VIII). При розполозі поствою на ночівлю або на днівку — доповідається лише про заступлення району поствою.

159. Місця розположення штабів, сотенних та батареїних дворів, а також телеграфних станцій, лазаретів і прийомних покоїв відзначається: вдень — прапорами, а вночі — ліхтарями (додаток IX).

160. Щоб указувати місця розпологу штабів та квартир начальників, корисно виставляти при віздах до заселених пунктів і на майданах особливі бекети.

161. В кожному селі чи місті старший з начальників поствою заступає посаду *начальника залоги*; на його обов'язок покладається видавати всі розпорядження, що до безпечности й підтримання внутрішнього порядку.

162. Щоб забезпечити військо, що стоїть поствою, від можливого нападу, в кожному заселеному пункті:

1) займається виходи, укріплюється околиці, встановлюється службу дозорів і виставляється дозорні бекети;

2) призначається збірні пункти і вказується шляхи прямування до них;

3) призначається чергову частину, яка стає в ділянці села (міста), найближчій до супротивника; гармати чергової частини повинно розмістити так, щоби могли обстрілювати шляхи й приступи до селитьби.

Силу, склад, місце розпологу й ступінь бойової поготовки чергової частини вказується начальником її, в залежності від віддалення, величини заселеного пункту, кількості розположеного в ньому війська та від того, як ставиться до нього місцеве населення.

163. Для підтримання внутрішнього порядку в кожному заселеному пункті:

1) призначається чергового по залозі;

2) в кожній окремій частині призначається чергових, підчергових і старшин, що наглядатимуть за поліційним порядком, згідно з Статутом Внутрішньої Служби;

3) вживається заходів до охорони громадських установ; для упередження та усунення не порядку в кожній окремій частині, виставляється варти й від них висилається дозори;

4) коли мешканці не певні, то утворюються нагляд за ними й береться закладників;

5) вказується місця, де брати воду до пиття, зготування їжі і т. и.; коли нема текучої води, то вживається заходів, щоб упорядкувати користування водою з колодязів (криниць), до яких виставляється підчергових;

6) призначається місця для різниць; вживається заходів до закопання нечистот; вказується місця для відходок;

7) видається розпорядження на випадок пожежі.

164. До присмерку кожний вояк повинен зібрати біля себе зброю та споряд в такому по-

рядку, щоб і поночі легко було випоготовитися до вирушення.

Т а б о р - п о с т і й.

165. Розполог табором-постоем вднає в собі вигідність що-до відпочинку й бойову готовість, а також утрудняє ворогові розвідку.

166. При розпологові табором-постоем на-самперед звертається увагу на умови безпечности, потім — на охорону сил, здоровля людей та коней.

167. Що до розміщення під дахом, то перевагу дається штабам, лазаретам, амбуляторіям і кінноті з арматою.

Армата стає на майданах та пустирях (вигонах) в середині села або по-за селом: людей, коней та муніцію розміщується в поблизьких дворах під дахами.

Обози та парки — на майданах або по-за селом; люди, коні й муніція по можливости в поблизьких дворах під дахом. На майданах повинно бути залишено досить місця для вільного руху війська.

168. Призначення й заступлення табору-постою виконується, як зазначено в попередніх артикулах про постій та табор.

169. Заходів для підтримання внутрішнього порядку й для звязку, що встановлюється при розпологові війська табором і постоем, вживається і в цьому випадку.

Заходів що до охорони від небезпеки вживається в залежности від взаємного розпологу заступлених військом сіл (міст) і суміжних з ними таборів.

III. Сторожова охорона.

170. Сторожова охорона, в залежности від

віддалення до супротивника, від величини частини (загону), яка охороняється, і від властивостей місцевості, може складатись: з *сторожових загонів, окремих застав і окремих польових варт*. Іноді, в додаток до них, виставляється *дозорні бекети*.

171. *Призначення сторожової охорони:*

1) в разі ворожого наступу, — дати йому відсіч, а при натискові — затримувати стільки часу, скільки потрібно війську, що охороняється, на випоготовлення до бою і на виконання необхідних пересувань;

2) затримуючи ворога, вяснити поділ і склад його сил, що наступають;

3) заважати ворожим розвідчикам збирати відомости про наше військо, відбиваючи й захоплюючи, як поодиноких розвідчиків, так і цілі чати;

4) не допускати обстрілу війська, що охороняється, арматним вогнем — при охороні сторожовим загонем та окремими заставами, й дійсним мушкетним вогнем — при охороні окремими польовими вартами.

172. В тому випадку, коли небезпека загрожує війську, що відпочиває, з кількох сторін, сторожову охорону виставляється в кожную сторону, що в під загрозою; коли при цьому військо розположено для відпочинку кількома групами, то охорону з флянгу виставляється від групи, розположеної на цьому флянгу.

173. Охорона відпочинку в залежності від властивостей місцевості в смузі сторожової охорони і величини частини (загону), яку охороняється, може складатися зі сполучення сторожових загонів і окремих застав.

174. При всіх виглядах сторожової охорони, части її розміщується так, щоб по можливості їх не було помітно з боку ворога.

175. Кожний начальник в сторожовій охороні відповідає за охорону в дорученому йому районі (участку).

176. Розвідування в бік супротивника за межами нагляду сторожового загону покладається на кінноту, додану до сторожового загону, яка залишається після поділу її між частинами загону.

Коли охорона складається з окремих застав, то розвідування провадять самі застави.

177. Всі частини сторожової охорони повинні встановити і підтримувати між собою зв'язок, використовуючи для того не тільки кінноту, але й технічні засоби.

Начальники сторожового загону й кожної окремої застави повинні встановити такий же зв'язок з начальником війська, що охороняється.

С т о р о ж о в и й з а г і н .

178. *Сторожові заго́ни* виставляється :

1) при віддаленні ворога від охороняемого війська на відстань одного переходу на місцевості, всюди приступній;

2) при віддаленні ворога на більшу відстань, коли можна сподіватися від нього особливого завзяття ;

3) при охороні не менш, як полка піхоти.

179. Сторожовий загін складається з сотенних сторожових участків і сторожового резерву, коли виставляється більш, як один сотенний участок.

180. У склад сторожового загону призначається піхоту з кулеметами.

Кінноту додається: а) для нагляду за пере-
межками між сторожовими загонами, коли їх де-
кілька й коли вони між собою не стикаються;
б) для виставлення окремих польових варт і до-
зорних бекетів в пунктах, хоч і віддалених од роз-

положення сторожового загону, але важливих для охорони або стеження з них; в) для зв'язку; г) для розвідування спереду й по-за флангами розположення сторожового загону; д) для пересилання доповіщень.

В залежності від кількості кінноти в усьому загоні й від завдань, покладених на неї, в сторожовий загін призначається від одної чети до однієї сотні на курінь піхоти.

Армату додається лише в випадку необхідності уперто утримувати який небудь місцевий предмет, що знаходиться в районі розположення сторожового загону.

181. Сила сторожового загону залежить від протягу фронту, характеру місцевости району охорони і від того, як довго перебуває військо на місці відпочинку.

Слід мати на увазі, щоб певної охорони війська на відпочинку досягалось при найменшому розході його для сторожової служби.

182. *Сторожовий загін стає* в зазначеній йому смугі сторожової охорони, в залежності від обстановки та від завдання, покладеного на військо, що відпочиває; він повинен перехоплювати дороги й найважливіші підступи з боку ворога до свого війська.

183. Фронт смуги сторожової охорони вказується начальникові сторожового загону приблизно місцевими предметами, тим начальником, що висилає загін. Остаточний фронт охорони вибирається начальником сторожового загону.

184. Начальник сторожового загону, коли в йому є де-кілька сотень, поділяє смугу сторожової охорони на *сотенні сторожові участки*, протягом по фронту від 1 до 2 верстов. Межі сотенних сторожових участків відзначається, по

зможі, місцевими предметами (шляхи не можуть розмежовувати участків).

185. Коли по-за флянгами або перед розположенням сторожового загону знаходяться місцеві предмети, надто зручні для наглядання (окремо височина, будівля), або такі, які утримати бажано (міст, гатку, греблю), але включити в розположення сторожового загону неможливо через їх віддалення, то на таких пунктах начальник сторожового загону виставляє дозорні бекети й окремі польові варти від піхоти або кінноти.

186. Начальник сотенного сторожового участку поділяє його на *участки сторожових застав* і призначає на кожний такий участок сторожову заставу, силою не менш, як в одну чету, до якої додає не менш, як двох вершників для доставки доповіщень (шляхи не можуть розмежовувати участків сторожових застав).

Сотня виставляє не більш, як чотири застави; одну з застав називається *головною*.

187. *Віддалення сторожових застав* од війська, яке вони охороняють, погоджується з часом, потрібним для випоготовлення цього війська до бою, тоб-то: воно повинно залежати від величини частини, а також від ширини та глибини розположення на відпочинку; але в усякому разі застави ці висувається в сторону супротивника на стільки, щоб забезпечити військо від арматного вогню при наступові ворога на сторожову охорону.

188. *Головна застава* в підмогию для своїх сторожових застав; вона стає там, де з обстанови виявиться найбільш можебною необхідність підмоги; у виключних випадках її можна висунути на лінію інших застав.

189. Кожда застава виставляє бекет (wartовий і підwartовий) для власної охорони, який вка-

зує також місце розположення застави тим, кому треба пройти на заставу.

190. Сторожові застави стають біля шляхів, коли вони в на їхніх участках, і заступають місцеві предмети, зручні для оборони, укріплюючи їх; коли таких місцевих предметів нема,—копають шанці, замасковуючи їх.

191. Для охорони свого участку сторожова застава виставляє *польові варти*, які стають на місцях, з яких зручно споглядати можливо більшу просторінь, і на такому віддаленню одну від одної, щоби кожна варта, по змозі, бачила вдень всю місцевість до сумезних з него варт і щоби з крайніх варт було видно місцевість до найближчих варт сусідніх застав. Коли через місцеві умови виконати цієї вимоги не можна, то перемежки між вартами наглядається дозорами, які висилається з застави.

Коли польові варти виставляється на високостях, в темні ночі, коли знизу вгору видніше, ніж згори вниз, то слід розставляти їх на обнізжу високости або на спадах її, причому, коли варти спускаються на внутрішній спад високости, то необхідно на зовнішньому спаді, зверненому до супротивника, виставляти секрети, щоби забезпечити за собою перевал.

192. На місцевості відкритій та рівній польових варт на день можна не виставлять; в цьому разі сторожова застава виставляє тільки бекет для власної охорони й нагляду за всім участком застави.

193. Польові варти висувається вперед до $\frac{1}{2}$ верстви від застави.

194. Кожна польова варта складається не менш, як з 7 чоловіка, в тому числі й начальника варти.

195. Крім польових варт, в місцях пересіче-

них, спереду й на відкритих флянгах розположення сотні, на сторожовому участку можна виставити *секрети*, розпорядженням начальника сторожового участка.

196. Застави висилають від себе *дозори* для огляду лежачої спереду місцевости, для звязку з сусідніми заставами і для перевірки пильности польових варт; крім того, головна застава висилає дозори для звязку з головними заставами сусідніх сторожових участків.

197. *Вночі, в завірюху і в туман* польові варти слід згущати, для чого виставляють проміжні варти від сторожових застав, які для цього, коли треба, підсилюється розпорядженням начальника сторожового участка; дозори висилається частіше, збільшується також число секретів. При цьому склад сторожових участків може бути підсилений від сторожового резерву.

198. *Сторожовий резерв* служить підмогою сторожовим участкам. Він стає в залежности від властивостей місцевости за 1—2 верстви від сторожових застав.

При охороні невеликих частин (полк, бригада) сторожового резерва можна не виставлять, і тоді його призначення, в разі потреби, виконує чергова частина загону, що відпочиває.

Окремі застави.

199. Окремі застави виставляється:

1) при віддаленню ворога від нашого війська біля двох і більше переходів, на місцевості всюди приступній;

2) при віддаленню ворога менш, як на два переходи: а) на місцевості, приступній в де-яких пунктах і за перепонами (велика ріка, гірний кряж); б) в тилкових ешелонах, при глибокому розпо-

гові на відпочинку, а також в головних силах, коли висунуто авангард; в) при охороні частини меншої від полку.

200. В склад окремої застави призначається піхоту, й, коли вимагає обстановка, з кулеметами. Кінноту додається: для нагляду за перемежками між сусідніми охоронними частинами; для розвідування; для зв'язку з сусідніми частинами сторожової охорони і для посилки доповіщень.

Армату до окремої застави додається тільки тоді, коли необхідно вперто утримувати обсажений пункт, який має важливе значіння.

201. Віддалення окремих застав од війська, яке вони охороняють, залежить від вимог, зазначених для застав сторожового загону (арт. 188). При цьому в головних силах, коли в сторону ворога висунуто авангард, і в тилкових ешелонах таке віддалення стосується лише до застав, висланих на відкриті флянги; на фронті ж і на флянгах, забезпечених другим військом, їх виставляється ближче, або їх може й зовсім не бути, зважаючи на віддалення до авангарду та розположених спереду ешелонів і до сусіднього війська.

202. *Сила* окремої застави залежить: від її призначення; від важливості того пункту, до якого її виставлено; від можебности наступу ворога та від віддалення сусідніх застав. Менш як однієї чети призначати в заставу не слід.

203. Окрема заставка стає в пункті, зазначеному розпорядженням начальника того війська, що вона охороняє.

204. Кожній заставі зазначається місцевими предметами межі охорони й нагляду по фронті.

205. На місцевості, приступній тільки в деяких пунктах, застави виставляється до проходів.

206. Начальник окремої застави, прибувши до зазначеного пункту, уважно вивчивши околицю місцевість і підступи з боку супротивника, розміщує застави відповідно до поставленого завдання та до обстанови. На випадок наступу ворога опірні пункти укріпляється.

207. Застави виставляють *польови варти, дозорні бекети й секрети*, а також висилають дозори для огляду місцевости, для звязку з сусідніми заставами і для перевірки польових варт.

208. Перемежки між окремими заставами наглядається пішими дозорами та кінними розїздами, вважаючи на те, яка місцевість і як віддалені вони одна від одної. В перемежках між окремими заставами може бути виставлено дозорні бекети.

209. Для вчасного відібрання відомостей про наближення ворога—необхідно розвідувати дороги та підступи з боку ворога по всьому участку окремої застави. Флянгові застави повинні надто старанно розвідувати по-за зовнішніми флянгами всього розположення охоронних частин, маючи на меті вчасно попереджати про обхідний рух ворога.

Зазначене розвідування покладається переважно на кінноту, додану до застав.

210. *Підмогою* для окремих застав є чергова частина охороняемого війська. У випадку віддалення застав на значну відстань, можна висунути *сторожовий резерв*, начальник якого відповідає за весь район охорони; застави, що він підтримує, йому підлягають.

Окрема польова варта.

211. Окремі польові варти виставляється для охорони частини, меншої від курія.

212. Окрема польова варта складається не

менш, як з 9 чоловіка, в тому числі начальник варти й двох посланців.

213. Такі варти стають в місцях, з яких зручно зорити й обстрілювати можливо більшу просторінь, на такій відстані від охороняємої частини, щоб її було забезпечено від дійсного вогню в разі несподіваного нападу ворога.

214. Перемежки між окремими польовими вартами, доглядається дозорами, які висилає начальник, що виставив польові варти; крім того, той же начальник може вислати й секрети.

Охорона поблизу від супротивника,
перед боєм або після бою.

215. Коли ворог стоїть на віддалі кількох тільки верстов, безпосередньо перед боєм чи після бою, то військо відпочиває, розположившись відповідно до розподілу свого для майбутніх чинів.

216. Найближчі до ворога частини прикривають решту війська, що відпочиває. Вони, виконуючи призначення чергових частин, заступають опірні пункти в зазначеному їм напрямку; в бік ворога висувають окремі застави, окремі польові варти, секрети і висилають дозори.

Віддалення цих охоронних частин залежить від відстані до ворога, але найближчі до нього органи охорони повинні бути в безпосередньому з ним дотикові, щоб мати можливість стежити за всім, що діється у нього.

217. Військові частини, що заступають опірні пункти, стають збірно, укритно, заховуючи повну поготову заступити свої місця для бою, а для нагляду за найближчими підступами до цих пунктів виставляють варти й бекети.

Решта війська, що відпочиває, стає по змозі, також укритно, в постійній поготові швидко ви-

сунутися. Ці частини для забезпечення від випадковостей також охороняються окремими заставами, окремими польовими вартами, виставляють дозорні бекети й посилають дозори.

218. Місцевість по-за зовнішніми флянгами всього загону доглядається, як і під час бою (арт. 454 й 455).

Безпосередня охорона війська на відпочинку.

219. Безпосередня охорона війська на відпочинку (арт. 129) полягає у виставлянню окремих польових варт від військових частин на найважливіших підступах до табору, табору-постою та до заселеного пункту, заступленого постом — з фронту, фляннів і тилу.

Польові варті виставляється від частин в районах, зазначених начальником війська, сукупно розположеного на відпочинку, а коли військо розположено постом, то польові варті виставляється по-за кожним заселеним пунктом, який заступлено. Від варт виставляється бекети й висилається дозори. Коли військо стоїть табором і табором-постом групами, то старший начальник зазначає місцевими предметами межі безпосередньої охорони між сусідніми групами.

Під час чинів у країні, населення якої ставиться до нашого війська ворожо, безпосередня охорона мусить триматись надто пильно.

Охорона кінноти, що чинить окремо.

220. Для своєї охорони при розпологові на відпочинку, кіннота, що чинить окремо (армійська, корпусна), виставляє переважно окремі застави, а, коли треба, й сторожовий загін, стосовно до виложеного в арт. арт. 178—210. Малі частини кінноти (напр. полк) охороняється окремими заставами; сотня (кінна)—окремими спішеними польовими вартами (арт. арт. 211—214).

221. До сторожового загону та окремих застав висилається частини в кінному строю. Сотні, що складають сторожові участки, посилається також в кінному строю.

У сторожові застави призначається кінні чети, коли є укриття для коней; коли місцевість, де стає застава, рівна й відкрита, або коли трапляються зручні умови для чинів кінним строєм, коней цих застав можна лишати на головній заставі. Польові варти в кінній заставі виставляється кінними, коли коней можна поставити укритно, а коли цього не можна, то коней від варт лишається на заставах. Сторожеві бекети (вартового та підвартового) завжди виставляється пішими.

222. Для зменшення наряду на сторожову охорону, кіннота, коли є змога, повинна прикриватися місцевими рубіжами, використовуючи їх так, щоби вони, утруднюючи супротивникові підступ до місця відпочинку, разом з тим не звязували волі її маневрування, коли їй доведеться підвестись з відпочинку.

223. Крім сторожової охорони, під час розпологу кінноти на відпочинку, повинно вжити заходів до її безпосередньої охорони, зазначених в артикулах 219, причому всі часті цієї охорони виставляється пішими.

Відклики та пропуски.

224. Для того, щоб одрізнити своїх од сторонніх людей та переодягненого ворога, частинам, яких призначено відбувати сторожову службу, повідомлюється двоє таємних слів — *відклик* і *пропуск*, які призначаються старшим начальником війська (загону), що чинить окремо, на кожну добу особливо.

Вони починаються з однієї літери; *відклик* —

назва міста, *пропуск* — предмет з воєнного вжитку-побуту (напр: Київ—куля).

225 *Пропуск* є засобом впізнавати своїх.

Відклик служить для начальників ріжних сторожових частин для перевірки осіб, що прибувають з важливими розказами чи дорученнями від старших начальників, а також засобом для начальників розїздів, дозорів і команд, при зустрічі з іншими такими ж частинами, остаточно впізнати своїх в тому випадку, коли запитання „який пропуск“? було зроблено начальником зустрінутої частини раніш.

Тільки від того, хто правильно скаже *відклик*, начальники частин сторожової охорони відбирають те повідомлення, що той подає.

226. *Відклик* та *пропуск* передаються в запечатаній коперті: начальникові сторожового участку — начальником сторожового загону; начальникові окремої застави та окремої польової варті — начальником, що їх висилає.

227. *Відклик* повідомлюється тільки старшинам і тим підстаршинам, яких призначається виконувати обовязки старшин, а також начальникам застав, розїздів та дозорів; *пропуск* повідомлюється всім чинам охоронних частин.

Розпорядження для сторожової охорони.

228. Загальні розпорядження, що стосуються до сторожової охорони, тоб-то, приблизне зазначення фронту смуги сторожової охорони, наряду на сторожову охорону й часу, на який її повинно бути виставлено, видається в наказі для розпологу на відпочинок (арт. 139, п. 7) начальникам того війська, яке охороняється.

По-за тим, начальникам сторожового загону і кожної окремої застави зазначається: а) яку розвідку покладається на кожного з них і яких за-

ходів ужито для розвідки кіннотою, що не входить у склад сторожової охорони; б) загальні гадки що до чинів охороняемого війська у випадку наступу ворога, щоб стосовно до них охорона організувала б свої чини; в) де треба злучатись або увійти в звязок з сусідними охоронними частинами; г) чи можна приймати посередників.

229. На підставі всіх зазначених розпоряджень начальник сторожового загону видає наказ, а підлеглі йому начальники й начальники окремих застав видають свої розпорядження після прибуття на участок.

230. Наряд війська до сторожової охорони, при розпологові на відпочинок після переходу, робиться від частин, що охороняють походний рух; при наступові — від авангарду; при відступові — від арьергарду, при флянговому рухові — від бокового авангарду. При цьому необхідно, щоб части авангарду чи арьергарду, що охороняють їх самих під час походу, не *наряжалось на сторожову охорону*.

Сторожову охорону виставляється під прикриттям походних застав.

Підходячи до місця, де загін має стати на відпочинок, начальник авангарду (аррьергарду) видає розпорядження, на якій лінії повинні зупинитися походні застави. На цій лінії застави несуть далі охорону війська, аж поки не скінчиться розположення частин сторожової охорони.

Головний та боковий загоны, в залежности від обстановки, можуть бути відкликаними, або далі охороняти, лишаючись підмогою своїм походним заставам. Походні застави (головний та бокові загоны, коли їх не відкликано) відходять до своїх частин, до авангарду, арьергарду чи до бокового загону після того, як одберуть повідомлення від найближчих до них начальників сторожових участ-

ків або окремих застав про те, що вони заступили свої участки охорони.

Коли при розпологові на відпочинок авангарду не виставляється, то наряд на сторожову охорону робить старший начальник частини.

Служба частин сторожової охорони та обов'язки начальників.

231. Військо сторожового загону, окремі застави та окремі польові варти виходять з підлегlosti своїм прямим начальникам з того часу, коли цими начальниками буде одібрано розпорядження про висилку їх; начальники сторожового загону та окремих застав підлягають начальникові війська, що охороняється; коли за окремими заставами виставлено сторожовий резерв (арт. 210), то начальники застав підлягають начальникові цього резерву. Окремі польові варти та дозорні бекети підлягають начальникові, що їх вислав.

232. Частини, що знаходяться в сторожовому розположенню, пошани нікому не віддають, але начальники їх, коли прибуває до них старший начальник, доповідають йому про стан частини й про все, що їм відомо про ворога.

233. *Начальник сторожового загону й начальник сторожового резерву*, виставленого за окремими заставами, виконують накази начальника того війська, що вони охороняють, а також накази його начальника штабу.

234. Начальник сторожового загону, одібравши наказ і точно ознайомившись по мапі з характером місцевости в зазначеній йому приблизно смузі сторожової охорони, остаточно вибирає її фронт, поділяє смугу охорони на сторожові участки (місцевими предметами) і намічає місце розположення сторожового резерву; потім видає свій на-

каз, письмовно чи словесно, в якому зазначає:

- 1) відомости про супротивника;
- 2) де розположене охороняєме та сусіднє військо;
- 3) яке завдання покладено на сторожовий загін (напрямок по фронту й крайні пункти смуги сторожової охорони);
- 4) наряд сотень на сторожові участки з поділом кінноти по участках, номер кожного участку й відповідну смугу охорони; наряд на окремі польові варти й на дозорні бекети в пункти, віддалені від розположення сторожових участків;
- 5) загальні вказівки для чинів охоронних частин;
- 6) начальника, склад і місце розположення сторожового резерву;
- 7) розпорядження про розвідку, покладену на сторожовий загін;
- 8) розпорядження про звязок, куди надсилати доповіднення;
- 9) чи приймати посередників;
- 10) чи дозволяється запалювати вогнища;
- 11) порядок постачання, коли треба;
- 12) заступника начальника сторожового загону.

Крім того, начальник сторожового загону повідомляє, кому слід, відклик та пропуск в запечатаних копертах.

235. Одібравши доповіднення від начальників сторожових участків про розстановлення охорони на їхніх участках, начальник сторожового загону посилає про це доповіднення начальникові охороняемого війська, додаючи відчитну картку.

236. Для розвідки в сторону ворога і на флянгах сторожового розположення по-за районом нагляду дозорами, начальник сторожового загону

висилає розїзди або піші розвідчі дозори (чати), зазначаючи кожному розїздові та дозорові (чаті) завдання й відомости, що треба здобути, а також час, на який бажано їх мати.

Коли район розвідки доходить до сторожової охорони ворога, то розїзди та розвідчі піші дозори (чати) повинні підтримувати безперестанний дотик з супротивником.

237. Начальник сторожового загону знаходиться при сторожовому резерві, а коли цього резерву нема, то при головній заставі одного з сторожових участків. В разі відсутности начальника сторожового загону, відомости, що надходять на його імя, прочитує начальник сторожового резерву (сторожового участка), й відсилає їх до місця пробування начальника сторожового загону, зробивши, коли треба, належні розпорядження.

238. Сторожовий резерв завжди повинен бути готовим підтримати сторожові участки, що є в районі сторожового загону. Він стає табором, або табором-постоєм зосереднено, поблизу від головного шляху до ворога; підтримує поготову, зазначену для чергової частини (арт. 148 і п. 4 арт. 163).

Для безпосередньої охорони сторожового резерву, з розпорядження його начальника виставляється окремі варти й висилається дозори.

239. *Начальник сторожового участку* виконує накази начальника сторожового загону та начальника охороняемого війська.

240. Прибувши на свій участок, начальник сторожового участку:

- 1) намічає місця для застав;
- 2) зазначає завдання, покладене на сотню, і як поділяється для цього чети;
- 3) нагадує людям найголовніші обовязки по виконанню сторожової служби;

4) видає всі необхідні розпорядження згідно з наказом начальника сторожового загону й встановлює умовні знаки для попередження про небезпеку;

5) повідомляє, кому слід, відклик і пропуск, назви поблизьких сіл та куди ведуть шляхи, що є на участку;

6) вказує заставам їхні участки, а також, які місцеві предмети, що є спереду, треба оглядати дозорами; призначає кожній заставі номер в порядку їхнього розположення й наказує начальникам застав вести застави до помічених для них місць, показавши їх на місцевості; потім, коли застави стануть на місцях, особисто перевіряє розположення їх;

7) коли треба, висилає секрети.

241. Коли всі часті сторожового участку заступлять призначені їм місця, начальник його посилає начальникові сторожового загону письмове доповіднення про всі свої розпорядження, додаючи відчитну картку.

Начальник сторожового участку повинен гразд ознайомитись з місцевістю між заставами, перед ними й на флянгах сторожового участку; він зазначає начальникам застав, які зміни треба зробити на ніч.

242. Начальник сторожового участку знаходиться при головній заставі; на разі його відсутності, на головній заставі повинно бути відомим, де його знайти.

243. Всіх людей, яких спроваджується на головну заставу, начальник сторожового участку розпитує й потім вирішає, кого перепустити й кого, як такого, що викликає сумнів, спровадити до начальника сторожового загону.

Посередників, яких спроваджується заставами,

а також перекиньчиків, виражає під конвоєм до начальника сторожового загону, причому посередникам зав'язує очі, розмов з ними не заводить і на запитання не відповідає.

244. Одібравши від сторожових застав відомості про появлення супротивника або почувши вистріл, наказує головній заставі випоготовитись і посилає на застави старшину чи підстаршину довідатися, в чому справа.

245. В разі ворожого наступу негайно дає знати начальникові сторожового загону й сусіднім сотням і чинить згідно з зазначеним нижче, в арт. 280—289.

246. *Начальник сторожової застави* виконує накази начальника сторожового участку й начальника сторожового загону.

Начальник окремої застави виконує накази начальника війська, яке він охороняє, та розкази начальника його штабу, а коли висунуто сторожовий резерв, то й накази начальника цього резерву.

247. Ознайомившись з місцевістю поперед, по сторонах і позаду застави, начальник застави (сторожової й окремої) вказує всім людям: звідки сподіватися ворога, де розположено сусідні застави і де головна заставка, куди ведуть дороги і які назви мають сусідні села, а також свого заступника, чи дозволено приймати посередників і розводити вогонь.

Потім, в залежності від одібраних приказів та обставини, виконує наступне: 1) особисто виставляє на участку, дорученому заставі для охорони, польові варті, починаючи з одного з фляннів участка застави; кожній варті призначає № в порядку, перевіряє чи знають начальники варт свої обов'язки; зазначає, на що треба звернути осо-

бливу увагу і де сусідні польові варти; посилає дозори для звязку з сусідніми заставами, для огляду місцевости перед заставою і для перевірки пильности польових варт;

2) для охорони самої застави виставляє бекет на такому місці, звідки той мігби наглядати за підступами до застави і, коли місцевість припускає, бачити можливо більше число своїх польових варт; встановлює порядок зміни людей на бекетах (вартового й підвартового).

248. Люди, що залишаються від наряду до польових варт та дозорів, розпоміщаються: в *ліхоті* всі люди знімають ранці (мішки); потім половина застави, поставивши мушкети в таган, лишається в повній поготові стати до зброї; друга половина застави відходить трохи назад, ставить мушкети в таган і може спати, одначе-ж не знімаючи муніції; в *кінноті* люди злазять з коней, яких розбайрачуться; половина людей лишається в повній поготові всісти на коней, а для цього тримає їх за повід; друга часть застави кормить коней і поодинці водить їх на водопій.

Коли біля самої застави є помешкання під дахом, то застава може використати його. Кінні застави можуть ставати під повітками, але коли їх не огорожено.

249. Начальник застави відповідає за правильне відбування служби й пильність польових варт, за готовність застав до чину проти ворога, а також за вчасність в попередженню начальника застави, якому він підлягає, та сусідніх застав про небезпеку, що загрожує.

250. Розставивши варти, начальник застави: 1) посилає начальникові сторожового участку, а коли застава окрема, то начальникові охороняемого війська або начальникові сторожового

резерву, коли його висунуто, доповідення, додаючи, коли потрібно, відчитну картку;

2) робить розпорядження про утворення сігналізації, згідно з відібраним розпорядженням.

251. Всіх затриманих вартами поодиноких людей начальник застави розпитує й дозволяє перепустити їх, або, в разі сумніву, спроваджує на головну заставу, а коли заставка окрема — до начальника охороняемого війська або до начальника сторожового резерву, коли його виставлено.

252. Для прийому затриманих вартами команд і перекинчиків начальник застави висилає конвой; після того, як вони прибудуть до його, він виражає їх також під конвоем на головну заставу (посередників з повязаними очима), а коли заставка окрема, то до начальника охороняемого війська (сторожового резерву, коли він є), ствердивши конвоеві про заборону провадити з посередниками розмови та відповідати на їхні запитання.

253. Відомости про супротивника начальник застави негайно передає на головну заставу й сусіднім заставам.

254. Одібравши доповідення про появлення ворога, а також почувши вистріл, начальник застави наказує всім людям випоготовитись і чинить, керуючись вказівками, наведеними нижче, в арт. 280—289.

255. Коли начальник застави і ніхто інший з чинів застави не знає місцевої мови й мови ворожого війська,—корисно мати певного товмача з місцевих мешканців..

256. *Кожна польова варта* для нагляду та для власної охорони виставляє сторожовий бекет в складі: *вартового*—для безпосереднього нагляду, й *підвартового*—для допомоги вартовому та пе-

редачі начальника поліової варті всього, що помітить вартовий.

257. Вартувий і підвартувий стають поруч, поперед поліової варті, на місці найзручнішому для огляду місцевості спереду й по сторонах: вони повинні бути непомітними з боку супротивника; тому в залежності від місцевості, можуть стати по вказівці начальника варті: вартувий — стоячи чи сидячи, а вдень і лежачи, коли стати укритно инакше не можна, або вилізши на який-небудь високий предмет — на дерево, вежу, дзвіницю і т. и.; підвартувий — сидячи або лежачи, причому, коли вартувий сидить на дереві, вежі і т. и., то підвартувий стає внизу біля них.

Щоб краще скрити бекет, можна зробити окоп, обовязково замасковуючи його.

Вдень бекети повинні бачити один одного; вночі за перемешками між бекетами наглядають дозори, яких висилається від застав.

258. Вартувий і підвартувий виконують прикази начальника поліової варті, начальника застави й начальника сторожового участку.

259. *Вартувий* повинен:

1) не залишати свого місця;

2) пильно и гостро зорити за тим, що діється у ворога й по сторонах, нічим не відвертати своєї уваги й про все помічене доповідати начальникові поліової варті через підвартувого;

3) нікого не пропускати, як до охороняемого війська, так і в сторону ворога, крім дозорів та секретів своєї сотні й своїх прямих начальників, коли знає їх в обличчя; всіх инших людей, що наближаються до бекету й проходять повз нього, зупиняти закликком: „стій“ за 50 — 100 кроків, а вночі скоро тільки вгледить їх; ніяких розмов з зупиненими людьми не заводити;

4) коли на вимогу вартового зупинитись, той, що підходить, не зупиниться, то після заклику „стій“, стріляє, спершу попередивши знаками; в людей ворожої армії, що підходять до бекету, вартовий може стріляти, не відкликаючись до них, коли не можна, підпустивши їх ближче, захопити людьми варти; крім того, вартовий стріляє, щоб попередити про несподівану небезпеку;

5) будучи на видноті у ворога, вартовий дає знати начальникові варти про всякий рух на бекетах супротивника, про їх підсилення чи ослаблення; про всяку зміну у ворога, напр.: про збір, рух, прибуття, відхід війська, про збільшення або зменшення вогнів; коли буде помічено порох або стане чути стукіт і гуркіт возів і т. и.

260. Підвартовий допомагає вартовому в нагляді і по його вказівці доповідає начальникові польової варти про помічене з бекету або подає умовний знак, щоб викликати начальника варти.

261. Вартовий і підвартовий від *піхоти* — знімають мішки (ранці) і залишають їх в польовій варті; від *кінноті* — спішуються, залишаючи коней при польовій варті. Мушкет, набитий повним числом патронів, з курком, поставленим на обережний звід, люди бекету повинні тримати в руках і нікому не віддавати його.

Вони додержують повної тишини; палити цигарки їм забороняється.

262. Решта людей польової варти стає позаду, скритно або в окопі, за 10—50 кроків, в залежності від місцевості й часу доби; вони можуть: в піхоті — знімати мішки (ранці) і, сидячи або лежачи, відпочивати, але не спати; в кінноті — вони розбайрачують коней, годують їх і поодиначі водять до водопою.

На приказ начальника варти, люди випого-

товляються до чину, тоб то: в піхоті — надівають мішки (ранці) й стають до зброї, а в кінноті — забайрачують коней і сідають верхи, коли варту виставлено кінну й гадається чинити кінним строєм: коли до бекету підходить з ворожої сторони яка-небудь команда, коли вартовий вистрілить або подасть знак, попереджуючи про небезпеку.

263. *Начальник польової варту* виконує прикази начальника застави й начальника сторожового участку.

Начальник окремої польової варту виконує прикази того начальника, з розпорядження якого виставлено варту.

Начальник кожної польової варту відповідає за *поготову* її та *пильність* своїх бекетів. Він повинен:

1) підтримувати на варті повну тишу й порядок (забороняється голосно розмовляти, свистати, спати; вдень дозволяється палити цигарки);

2) виставляючи бекет, показати вартовому й підвартовому, в який бік повинно зорити і на що звертати увагу, де сусідні бекети, а також, які подавати умовні знаки;

3) частіше перевіряти пильність бекетів; змінити вартового й підвартового людьми польової варту в чергу, не раніш, як через годину й не пізніш, як через дві години (сам до черги не входить);

4) на виклик з бекету умовним знаком або через підвартового, а також, почувши вистріл, підходить зі зброєю в руках до вартового й, довідавшись в чому справа, робить відповідне розпорядження;

5) посилає доповідення на заставу, коли помічене вартовим буде хоч трохи важливим, а також про всі зміни, помічені у ворога;

б) при наступові супротивника чинить згідно зі вказівками, поданими в арт. арт. 280—289.

264. До зупинених бекетом людей начальник варти підходить з 1—2 людьми варти. Поодиноких людей, що належать до складу нашого війська і своєї команди, він стиха запитує: „який пропуск“. Коли скажуть певно і сумнівів нема, то наказує вартовому пропустити їх; коли ж пропуска не знають або є сумніви, то посилає на заставу за конвоєм, в супроводі якого й відсилає їх. Коли пропуску не знав той, що везе доповіднення, то щоб не затримувати доставки його, начальник варти повинен відіслати його, спішивши, на заставу, під конвоєм одного з людей варти.

265. Перекиньчикам начальник варти наказує покласти зброю, одійти назад і чекати, обернувшись лицем в сторону ворога, а коли прибуде конвой, за яким посилає на заставу, передає їх конвоюві.

266. Коли прибув посередник і нема заборони приймати їх, то начальник варти наказує йому злізти з коня, обернутися лицем в бік супротивника і почекати, а сам посилає доповіднення на заставу.

Коли прийде конвой, посередника відсилається на заставу з завязаними очима.

Ніяких розмов з посередником не зачинати й на запитання його не відповідати.

Коли приймати посередників заборонено, то начальник варти пояснює це прибувшому й пропонує негайно повернути назад.

Примітка. За посередників визнається осіб, що мають білий прапор (або який інший білий знак) і сурмача.

267. На дозорний пункт призначається не менш, як 3 чоловіки. Бекет проводить нагляд черговими

людьми, причому старший також входить в чергу.

На разі появилення ворога дозорний бекет чинить, відповідно до обставин, маючи на увазі, що головне завдання бекету — наглядати з призначеного пункту і вчасно доповістити начальника, який його вислав.

268. *Дозори* для огляду місцевости і для звязку визначається силою від 2 до 5 чоловіка; для повірки пильности, звичайно, складається з 2 чоловіка.

Коли є змога, то дозори для звязку висилаються кінні.

269. Одного з чинів дозору призначається за начальника; він підлягає особі, що вислала дозор. Начальникові дозору вказується напрямок руху й ціль, для якої вислано дозор, а також повідомлюється „відклик“.

270. Під час руху дозори повинні тримати себе, яко мога обережніше й пильніше, щоб не дати захопити себе ворогові; їм не дозволяється палити й голосно розмовляти.

271. Дозор, якого висилається для звязку, повинен дійти до застави, на яку його-вислано; начальник дозору зявляється до начальника застави, доповідає про все помічене дорогою й питає дозволу повернути назад. Він повинен доповістити про все тому начальникові, який вислав дозор.

272. Дозор, висланий для перевірки варт, повинен переконатися — чи гаразд пильнує вартувий і чи в належній поготові решта людей польової варті.

273. Дозори, яких висилається для огляду місцевости перед смугою охорони, відбирають визначені вказівки що до пути руху, часу огляду участку, який треба оглянути, і на що звернути

увагу; під час руху вони оглядають всі закриття, часами зупиняються й прислухаються.

274. Зустрівшись під час обходу з поодинокими людьми ворога, дозори захоплюють їх, приставляють до найближчої польової варти чи до застави й далі йдуть обходом; зустрівшись з роз'їздами та пішими партіями супротивника — скритно слідкують за ними, даючи знати на заставу; те ж саме й тоді, коли виявлено ворожий наступ.

275. *Секрет* складається з кількох чоловіка (не менш, як 3), розположених скритно. Його виставляється для збільшення нагляду за ворогом вночі, а в деяких випадках і вдень.

276. Люди, призначені до секрету, стараються скритно пробратися на призначене їм місце, додержують тиші (не палять, не розмовляють), прислухаючись, чи не наближається ворог, нікого не запитують і нікого не зупиняють. Про все, що помітять секрети, повинні доповідати на застави чи на варти, подаючи який-небудь умовний знак або посилаючи одного чоловіка до варти чи на заставу.

277. Для секретів обирається людей відважних, певних, проворних і з добрим зором та слухом.

278. Коли ворог напореться на секрет, нападе на нього, або коли секрет виявить наступ значних ворожих сил в такому близькому віддаленню, що в инакший спосіб не встигне подати знак, то повинен відкрити вогонь, щоб цим сповістити про появлення ворога.

279. Секретів ніхто не перевіряє, і їх не змінюється. Вони залишаються на своєму місці такий час, який їм наказано, а потім повертають, не чекаючи на зміну.

Загальний характер чинів сторожової охорони при наступові ворога.

280. В разі наступу ворога на сторожову охорону, охоронні частини дають ворогові відсіч; при натискові ворога — затримують його, щоб дати тому війську, яке вони охороняють, час випоготовитись до чину.

281. Коли підходять окремі люди або невеликі партії ворога, то *польові варти* стараються захопити їх, або відігнати своїми силами.

Сусідні польові варти допомагають одна одній, для чого люде; що відпочивають, ідуть на допомогу, або чинять вогнем; вартові та підвартові лишаються на своїх місцях.

282. *Сторожова застава*, даючи відсіч ворогові, чинить відповідно до обстанови, купно з польовими вартами, не гублячи звязку з сусідніми заставами.

Коли сторожова застава не матиме сил, щоб відкинути ворога, то її може підтримати головна застава свого участку. Сторожова застава без приказу начальника сторожового участку не може залишити свого участку.

283. На разі ворог наступає на весь *сторожовий участок*, то начальник цього участку керує чинами своїх застав, відповідно до обставин і в залежності від місцевости; без приказу начальника сторожового загону, сотня не залишає свого участку.

284. Сторожові участки, яким не загрожує безпосередній наступ супротивника, далі провадять виконання сторожових обовязків на своїх участках, подаючи заатакованим сусідам можливу допомогу.

285. Начальник *сторожового загону*, в разі

необхідности, підтримує сторожовий учасок, на який ворог нападає, щоб допомогти відкинути його; коли супротивник має такі сили, що зупинити його на заатакованому участку виявиться неможливим, або коли ворог напірає по всьому фронту сторожового загону, то вперто затримує його наступ в смугі охорони, щоб охороняєме військо могло випоготовитися до бою і виконати необхідні пересування.

286. Сторожовий загін може одійти тільки з приказу начальника охороняємого війська.

287. Окремі застави та окремі польові варти, в разі ворожого наступу, чинять, відповідно до обставин, у взаємному звязку і не можуть залишити обсаджених ними пунктів, коли не маєть на те приказу від того начальника, що їх вислав.

Коли за окремими заставами виставлено сторожовий резерв, то начальник його чинить згідно з арт. 285.

288. В чинах проти ворога, всі части сторожової охорони повинні старатися *визначити його сили, їх поділ і з якими саме частинами ворога доводиться мати справу.*

289. Відбивши ворога, сторожові частини заступають попередні місця, коли не надійде розпорядження про инший поділ їх для охорони, в залежности від наслідків сутички з ворогом.

Зміна сторожових частин.

290. Сторожові загани змінюється кожної доби й не більш, як через дві доби. Сотні сторожових учасків, окремі застави та окремі польові варти повинні змінити кожної доби. Наколи сторожовий загін виставляється на 2 доби, то його сторожовий резерв повинен складати не менш, як половину сторожового загону.

291. Частина, призначені на зміну сторожового резерву збираються до місця розположення сторожового резерву й по відібранню розпорядження від свого начальника сторожового загону, заступають участки охорони. Окремі застави та окремі польові варти з місця відпочинку йдуть просто до пунктів розположення тих окремих застав та варт, яких вони змінюють. Начальник кожної частини сторожової охорони, яку змінюється, орієнтує відповідного начальника нової сторожової охорони в усьому, що він знає про супротивника та про місцевість.

292. Змінені сотні сторожових участків, *не дожидаючи на зміну* інших сотень, ідуть до місця розположення свого сторожового резерву, а коли його нема—до своїх частин, розположених на відпочинку.

Окремі застави та окремі польові варти після прилучаються до свого війська, що відпочиває.

Перехід від охорони на місці до охорони на поході.

293. Коли військо, після розпологу на відпочинку (ночівлі), відновлює рух, то авангарди, що охороняли на місці (коли треба — підсилені в своєму складі), обертається в авангарди (арєр-гарди) на поході.

294. Коли з початком руху гадається охороняти військо частинами *сторожового загону*, то сторожові застави, підсилені в разі потреби з сторожового резерву кіннотою обертається в походні застави; сторожовий резерв — в залежності від сили походної кольони — в головний загін або авангард (під час наступу), в тильний загін або арєр-гард (під час відступу),—в боковий загін або боковий авангард (під час флянгового руху).

295. Коли висувається походну охорону від війська, що відпочиває, сторожовий загін повинен додержувати наступного:

1) *під час наступу* — польові варти і сторожові застави лишаються на своїх місцях до того часу, доки походні застави не проминуть тієї лінії, що вони заступають.

Після цього сторожовий загін збирається до місця, зазначеного начальником кольони, на шляху руху авангарду або головних сил, до яких і прилучається.

2) *під час відступу*, а також, коли відбувається флянговий рух, походні застави зі своїми дозорами просуваються в бік ворога трохи за лінію передових частин охорони або висуваються до цієї лінії; під прикриттям цих застав частини сторожової охорони відходять і збираються до арьергарду чи до бокового авангарду, до якого й прилучаються.

296. *Окремі застави* також можна обернути в походні застави або прилучити їх до авангарду чи арьергарду після того, як походні застави, вислані від того війська, що охороняється, просуваються в бік ворога.

297. Окремі польові варти завжди слід замінити частями походної охорони від того війська, що відпочиває.

В І Д Д І Л І V.

Походний рух та його охорона.

I. Загальні вказівки.

298. Організовуючи походний рух, слід мати на увазі: мету руху, можебність сутички з воро-

гом, пору року й час доби, погоду, стан доріг і величину переходу. Відповідно до цих умов повинно зробити поділ війська по кольонах і точний обрахунок руху.

299. Походні рухи бувають:

- 1) з огляду на мету — наступові й відступові;
- 2) з огляду на напрямок — фронтальні й флянгові.

300. Під час виконання походніх рухів повинно вжити заходів:

- 1) до бистрого, коли буде потреба, розгортання боввим порядком;
- 2) до забезпечення від небезпеки й до безупинности руху;
- 3) до можливо більшого збереження сил людей і коней.

301. Бистроти розгортання бойовим порядком досягається:

- 1) рухом значних сил кількома кольонами, щоб зменшити глибину походного порядку;
- 2) таким поділом родів війська в кожній кольоні, який відповідав би можебним чинам в разі зустрічі з ворогом, властивостям місцевости й віддаленню до супротивника;
- 3) скороченням глибини кожної кольони, рухом піхоти й кінноти по боках від дороги, лишаючи на ній армату та обози; також збільшенням фронту кольон;
- 4) скороченням фронту походного порядку через зближення кольон, для чого їх направляється не тільки дорогами, але, коли можна, то й навпростець, без доріг.

В цьому останньому разі, коли в змога, утворюється кольонні шляхи, т. є. місцевість, по якій

має відбуватися рух, приводиться до стану, який пропускав би рух гармат та обозів.

302. *Безпечність та невинність руху* війська забезпечується належною охороною походних кольтон та розвідуванням.

303. *Збереження сил* досягається:

1) строгим додержанням порядку під час руху;
2) вчасним призначенням переднівок, великих та малих опочивків;

3) послідовним зниманням з ночівель та зборів у кольтону на маршу, щоб одна частина даремно не чекала на другу;

4) вирушенням, коли можливо, не раніш як удосвіта;

5) зміною частин, що йдуть в голові кольтон, а також зміною в чергу курінів у полках;

6) дозволом розстібати комірі, й, коли не вимагається скритности руху, то дозволом палити, розмовляти, співати і т. и.;

7) коли відбувається рух великих частин далеко від ворога (3—4 переходи) — поділом війська в кольтонах на ешелони.

304. Під час походного руху повинно підтримувати постійний і міцний звязок між головними силами та військом, що охороняє рух, а також звязок кожної кольтони зі старшим начальником і сусідніми кольтонами.

II. Розрахунок і винонання походних рухів війська.

305. Корпусам призначається для пересувань переважно визначений район (смугу).

З огляду на зручність керування краще всього вести однією дорогою не більш, як одну дивізію.

306. *Дороги для руху* вибирається по мапі,

приймаючи до уваги обстанову, властивости доріг та місцевости, яка до них прилягає.

307. Коли військо йде кількома дорогами, то: коли рух *наступовий*, то дороги не повинні розділятися труднопроходимими перепонами і не повинні бути дуже віддалені одна від одної; коли відбувається *відступовий* рух, то взагалі вигідніше йти кількома дорогами, хоч би вони були й відокремлені одна від одної труднопроходимими перепонами; коли рух *флянговий* — вибирати не менш, як три дороги: для бокового авангарду, для головних сил і для обозу 2-го розряду.

308. Коли виконується рух кількома кольонами, то кольони треба вести на такому віддаленню одну від одної, щоби в разі сутички з супротивником було забезпечено підмогу і вчасне розгортання до бою.

309. *Розподілюючи військо* в кожній кольоні, слід:

1) ближче до ворога вести той рід війська, який, зважаючи на властивости місцевості, може зручніше чинити;

2) артилерію вести між частинами піхоти та кінноти в такому місці кольони, яке найбільш відповідає цілі та обстанові руху; коли походна кольона артилерії має значну глибину, то до неї призначається окреме прикриття з розпорядження начальника кольони; прикриття йде так, щоб певніше виконати своє призначення.

3) до складу кожної кольони призначати хоч невелику частину кінноти.

310. Телеграфні, повітроплавні та понтонні частини, артилерійські та інженерні парки йдуть окремими ешелонами там, де, з огляду на потребу в них, буде визнано потрібним. Телеграфні, повітроплавні, а іноді й понтонні частини можуть вхо-

дити також до складу військових кольон, причому їхнє місце в кольоні визначається в залежності від обстанови.

Коли ці частини йдуть окремими ешелонами, то до їх можна призначити прикриття.

311. *Розраховуючи час потрібний для руху, приймається за підставу:*

1) для піхоти та загонів з усіх родів війська — скорість руху 4 верстви на годину, включаючи малий опочивок; добовий перехід 20—25 верстов;

2) для кінноти — скорість руху 5—8 верстов на годину, в залежності від покладеного на неї завдання та якості доріг; добовий перехід 30—35 верстов.

Скорість руху обозів — 3 верстві на годину.

312. Скорість руху та величину переходу зменшується: зі збільшенням числа війська, що йде спільною кольною, а також, коли дороги пролягають по горяній та болотяній місцевості, а також по мягкому та пісковому ґрунті; в спеку, вночі і в негоду.

Величину переходу, в разі необхідности, може бути збільшено проти зазначеного в попередньому артикулі для невеликих частин, а коли умови руху сприятливі — то й для більших частин.

313. Розрахунок глибини походних кольон вказано в додатковій Х.

314. Всі части кольони витягується на дорогу, якою кольона повинна йти, проходячи через визначений *вихідний пункт*, який лежить на цій дорозі, в призначений їм час.

315. *Час виступу* з ночівлі погоджується з метою руху, величиною переходу, зі станом доріг, погодою, з віддаленням до вихідного пункту.

316. Наприкінці переходу части кольони звер-

тають з дороги для руху до призначених на ночівлю пунктів найкоротшими шляхами.

317. Коли рух відбувається кількома кольонами, то його повинно *вирівнювати*.

Під час наступу вирівнюється голови кольон у головних силах; під час відступу — їхні хвости; під час флангових рухів — середини кольон у головних силах і середини обозів 2-го розряду. Вирівнювання руху досягається призначенням часу для виступу з вихідного пункту й з великого опочивку, одночасним прибуттям до місцевих рубіжів або пунктів, що мають важливе значіння, а також, коли треба, зупинками кольон — з розпорядження начальника на поході.

318. Опочивки робиться: малі — на 10 хвилин кожної години (50 хв. руху, 10 хв. відпочинку) і великі — на 1—3 години, в залежності від величини переходу, трудности руху, вирівнювання руху і т. и.

Переходи до 15 й менше верстов, коли нема умов, які утрудняють рух, робиться без великого опочивку. Довгочасні переходи можуть іноді вимагати призначення й більш як одного великого опочивку.

Для кінноти, що йде окремо, малий опочивок робиться, коли вона пройде 3—4 верстві після виступу. Число й довгочасність дальших переходів — залежить від величини переходу; при цьому треба мати на увазі, що коли відбувається звичайний перехід, то кіннота у великих опочивках не потребує.

319. Для малих опочивків військо зупиняється, з розпорядження начальників авангарда (арергарда) й головних сил кольони, на дорозі, займаючи один бік її.

Для великих опочивків військо сходить з до-

роги, залишаючись в походному строю або стягуючись в резервний порядок по полках. Піхота знімає ранці (мішки) й складає мушкети в тагани, а в кінноті та арматі ослабляють підпруги та розбайрачують коней.

Місце для великого опочивку призначається поблизу від води і, коли частини стягується в резервний порядок, то, оскільки мога, скрите від зору супротивника.

Під час опочивків, коли проїздить начальник, то люди не встають.

320. Місця для *ночівлі* призначається до початку переходу тільки в тому разі, коли під час виконання його не передбачається сутички з ворогом. Коли *ночівлі* не призначено до початку переходу, то всі необхідні розпорядження для цього повинно зробити вчасно під час походу, щоб військові не довелось чекати після прибуття на місце *ночівлі*.

321. Коли *кольона* в значних силах, то корисно ешелонувати її *ночівлі* вздовж дороги.

Коли сили невеликі, то авангард *ночує* вкупі з головними силами.

322. Переднівки призначається, коли бойові вимоги не заважають, після 2—3 переходів; в противному разі — в мірі змоги.

323. Зважаючи на ширину дороги, частини йдуть *кольонами*: *курині* — рядами, *ройовими* і *четовими*; *батареї* — гарматною *кольоною*, коли дорога вузька — *скрині* за своїми гарматами; *кінні сотні* — по три або по шість. Військо йде дорогою, тримаючись правої сторони дороги, або лишаючи вільною середину її.

324. Дістанції між частинами:
між сотнями та кулеметними командами 10 кроків,
„ *курінями*, *кінними сотнями*, *батареями* 25 „

між полками та арматними дивізіями 75 кроків,
„ бригадами 100 „
„ дивізіями не менш, як 200 „

325. Для підтримання внутрішнього порядку під час походу кожна частина робить наряд службових особ, встановлений Статутом про Внутрішню Службу.

326. Організуючи походний рух, не слід допускати перехреснування кольон. Коли, зважаючи на місцеві умови, уникнути цього не можна, то повинно встановити порядок переходу кольон через пункт зустрічі. При випадковому перехресненню кольон та військових частин це робить старший з їхніх начальників.

327. Коли під час руху трапляється випадкова зупинка, то частини, що йдуть ззаду, щільно насуваються на хвіст тих, що йдуть зпереду; з поновленням руху частини беруть встановлені дистанції.

Повинно стежити за тим, щоб кольони не розтягувались. Тому, що цього іноді зовсім уникнути не можна, то поновляти порядок слід зупинивши голову і наказавши підтягнутись, але *не дозволяти, щоб піхота добігала.*

328. Проходячи через міста, села а також мимо заселених місць та колодязів, звертати особливу увагу на те, щоб ніхто не виходив з рядів.

329. Проходячи через тіснину або на переправах, стежити: 1) щоб військо, входячи в тіснину, не стовплювалось, а, переходячи через неї, не розтягувалось. Для цього у великих загонах допускається переводити військо через тіснину з розпорядження начальника кольони, перекотами:— поки першу частину перестроюється в узький стрій для переходу через тіснину, то частину, що йде за нею, відводиться в бік на опочивок, щоб дати мо-

жливість слідуючій частині йти без затримки і т. д. Ті частини, що звернули в бік, піднімається після того, як перейде хвіст кольони;

2) щоб під час перевозу на судах або поромах кожна частина знала свою чергу, а їздові в арматі та обозах не злазили з коней та возів;

3) щоб під час переправ у брод вози спускалися тільки тоді, коли передній віз встигне відіхати на де-яке віддалення або навіть виїде на протилежний беріг.

В разі потреби, на місцях переправ залишається для нагляду за порядком особливих старшин, виставляється варти, а на допомогу арматі та обозам призначається піші частини.

III. Поділ і рух обозів.

330. Військові обози поділяється на *три розряди*. Полковий обоз складають 1-й та другий розряди, дивізійний — 3-й розряд.

Крім того, в корпусах є корпусний обоз (корпусний продовольчий транспорт).

331. До 1-го розряду належать вози з майном, необхідним для бою та для подачі першого порятунку хорим та пораненим, тоб-то, патронні двохколки чи часть їх, заводні старшинські коні, спеціальні вози для арматного майна, телефонне майно, заводні арматні коні, санітарний обоз, походні кухні.

Обоз 2-го розряду складає решта возів, пайкова скотина, а також маркітанські вози, де вони є.

Інженірний обоз, зважаючи на обставини, може бути призначено до 2-го чи до 1-го розряду.

Примітка: Власні повози (екипажі) тих осіб,

кому вони належать, ідуть з обозом 2-го розряду.

332. Начальникові загону або кольони надається право, зважаючи на обставини, переводити вози з одного розряду до другого, а також встановлювати той чи інший порядок для руху возів у кожному розряді.

333. Обоз 1-го розряду йде безпосередньо за своєю частиною (за 25 кроків). Коли передбачається сутичку з ворогом, то безпосередньо за своїми частинами йдуть: кулеметні двохколки, патронні двохколки, телефонні двохколки і санітарні лінійки; решта обозу 1-го розряду — в хвості кольони, з призначенням над ними спільного начальника. В кінноті ж увесь обоз 1-го розряду виділяється в хвіст кольони.

Коли рух відступовий, то обоз 1-го розряду йде в голові своїх частин або ж в голові всієї кольони.

334. *Обоз 2-го розряду* всіх частин, що йдуть однією дорогою, виділяється в особливу кольону і йде за військовою кольоною — коли рух наступовий, і поперед неї — коли рух відступовий, в тому ж порядку, що й частини кольони. Патронні двохколки та вози з палим припасом, що йдуть в обозі 2-го розряду, відокремлюються від решти обозу і з них складається в кожній кольоні особливий відділ: при наступові — в голові обозу 2-го розряду, а при відступові — в хвості його.

Над кольоною обозів 2-го розряду призначається особливого начальника. Йому підлягає прикриття.

335. Час для виступання обозу 2-го розряду призначається з таким розрахунком, щоб при наступовому рухові голова обозу підійшла до місця великого опочивку кольони не раніш того часу,

коли з опочивку зніметься хвіст кольони, а при рухові відступовому — можливо раніше, щоб не затримати руху військової кольони.

336. Обоз 1-го розряду штабів іде з обозом 1-го розряду однієї з частин кольони головних сил. Обоз 1-го розряду штабів при наступові — в голові кольони обозів 1-го розряду, за відділом, складеним з патронних двоколок і возів з пальним припасом; при відступові — в хвості обозів і перед відділом з пальним припасом.

337. Обоз 2-го розряду авангарду при наступовому рухові йде в голові обозів 2-го розряду головних сил, за відділом з пальним припасом і перед обозом штабів; коли авангард відійшов від головних сил на півпереходу, а віддалення від нього до супротивника не менше від двох переходів, то обоз 2-го розряду авангарда йде безпосередньо за ним.

Обоз 1-го розряду арбергарду при відступові йде в хвості обозів 1-го розряду головних сил, між відділом з пальним припасом і штабовим обозом.

При флянговому рухові, в кольоні обозів 1-го розряду місце пального відділу й штабового обозу визначається старшим начальником в залежності від обстанова.

338. Обоз 3-го розряду, при великих пересуваннях іде окремо від війська, на віддаленні, приблизно біля півпереходу. Корпусний обоз — в тилу дивізійних.

339. Дивізійні лазарети та польові шпитали, зважаючи на потребу в них, ідуть або окремо від військових обозів, або тимчасово прилучаються до 2-го чи до 3-го розряду обозу.

340. Дистанції між возами — 3 кроки. На кожного воза розраховується в глибину: на парного,

трієчного і четверикового — 9 кроків, на четверикового, запряженого з виносом — 15 кроків; на двохколку — 6 кроків; на кожну пару чи трійку ючних або заводних коней — 4 кроки. Обоз кожної окремої частини йде на дистанції 25 кроків за тим, що йде спереду.

341 Обози йдуть в один віз, а коли є змога, — по два вози в ряд. Запасні ючні й заводні коні йдуть по двоє чи троє в ряд.

Всі вози йдуть на своїх місцях, додержуючи встановлених дистанцій, один одного не випереджуючи й не зупиняючись; поламаний віз не повинен затримувати загального руху.

342. При перехрещуванні та зустрічі з військом обози пропускають військо. При перехрещуванні чи зустрічі обозу з обозом, обози санітарні та продовольчі пропускають обози з бойовим припасом, а обози продовольчі — обози санітарні; обози молодших по № № частин — обози старших.

343. Обози, що йдуть окремо, при звичайних переходах можуть не ставати на опочивок; але при збільшених переходах корисно робити зупинки для попасу коней. Опочивків не призначається в селах, містах і тіснинах, а не доходячи чи перейшовши через них. Коли опочивок довгий, слід по можливості, зіхати з дороги, а коли це трудно, то обоз зупиняється на дорозі, причому треба лишити можливо ширший проїзд. Коли опочивок доводиться робити в ночі, то обоз з дороги не зводити. Як під час руху, так і на зупинках, повинно триматися правої сторони дороги ¹⁾.

344. Щоб охоронити кольони *військових* обозів, їм додається *прикриття*, величина якого за-

1) Подроблиці про порядок руху обозів — в наказі полковому обозу (наказ В. В. 1907 р. № 229).

лежить од ступіня небезпеки, довжини обозної кольони й стану дороги (приблизно від однієї сотні до одного куріня на обоз 2-го розряду дивізії).

Призначення прикриття до обозів 3-го розряду, в залежності від обстанова, робиться кожного разу з особливого розпорядження старшого начальника. Прикриття підлягає начальникові обозу.

Для прикриття призначається піхоту, коли можна, з додачою хоч би кількох верховців, а коли треба, то й саперів.

345. Зі складу прикриття виділяється команди; вперед — для виправлення доріг, і в хвіст — для нагляду за відсталими возами і для полагодження тих, що поламались.

Решта прикриття йде в *голові* або в *хвості* обозу, дивлячись по тому, в якій стороні супротивник, або поділяється вздовж обозної кольони, коли місцевість пересічена і при великій глибині кольони обозу. Прикриття висилає по шляху руху і в сторони походні застави, які охороняють себе дозорами, або — одні дозори.

Верхівців, що входять в склад прикриття, розподіляється по одному на 10–15 возів для нагляду за порядком в обозі.

IV. Охорона походного руху.

Охорона наступового руху.

346. Для охорони наступового походного руху виділяється: в сторону ворога — *авангард* і в тил — *арєргард*.

При рухові значних сил кількома дорогами кожна кольона має свій авангард або свій арєргард.

347. Авангард *призначається*:

1) прикривати рух кольони головних сил, дві якої його вислано;

- 2) відперти ворога, що перегорожує шлях;
- 3) забезпечувати головним силам розгортання й найвигідніші умови до вступу до бою.

348. Коли рух відбувається кількома кольонами, то авангарди сукупними чинами забезпечують розгортання всіх головних сил.

349. Віддалення авангарда від кольони головних сил залежить від ціли руху, від глибини походної кольони, від віддалення до ворога і від місцевости. В усякому разі авангард повинен забезпечувати кольону, яку він охороняє, від ворожого арматного вогню при сутичці з ворогом.

В залежності від віддалення та мети руху визначається *силу* авангарда. При звичайних умовах в склад авангарду призначається приблизно від $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{6}$ всіх сил кольони.

350. В склад авангарду призначається всі роти війська, відповідно до завдання та місцевости, на якій має відбуватися рух. До невеликих авангардів, напр. до менших, як у 2 куріні, армати краще не додавати.

До піхоти авангарду корисно додавати кулемети.

Кінноту призначається в достатній кількості для нарядів у охоронні частини і для звязку.

Коли кінноту, призначену для розвідки, старший начальник визнає, відповідно до обстановки, потрібним включити до складу авангарда, то краще висилати її в сторону ворога за межі охорони, відповідно до тих завдань, які вона повинна виконати. Взагалі, висунута вперед кіннота, розвідуючи й відпираючи стрінуті нею частини ворожої кінноти і заважаючи їм проникнути в район походного руху, може в значній мірі допомагати скритності маршу й успіхові його виконання.

До авангарду, крім того, додається саперів

для усунення тих перешкод, які можуть трапитися на шляху руху.

351. Для забезпечення свого власного руху авангард висилає: 1) *головний загін*, від якого виділяється вперед і в сторони походні застави, а від них ще далі вперед — кінні або піші (коли нема кінних) дозори, і 2) *бокові загоны*, які йдуть узбічними дорогами; для забезпечення себе вони висилають вперед і на зовнішню сторону, а коли треба, то й в обидві сторони, походні застави й від них дозори.

352. Невеликі сили (піший полк, бригада кінноти) охороняють себе під час руху тільки авангардом, походними заставами та дозорами; загоны ще меншої сили (1—2 куріні, полк кінноти) висилають на віддалення дійсного мушкетного вогню (біля одної верстви) тільки походні застави і від них дозори. Піша або кінна сотня охороняють себе тільки дозорами.

353. *Головний загін* є авангардом від авангарду, чому силу й віддалення його від авангарду визначається глибиною кольони авангарду та метою руху.

354. *Бокові загоны* повинні йти на такому віддаленню від авангарду, щоб забезпечити його від обстрілу арматним вогнем, тоб-то, біля 2—3 верств на зовнішніх флянгах, в залежності від властивостей місцевости.

355. В склад головного та бокових загонів призначається піхоту та кінноту.

Коли передбачається сутичку з ворогом, то бокові загоны повинні мати достатню силу, щоб чинити рішучо на флянги супротивника. В цьому випадку до загонів, надто до бокових, корисно додавати кулемети.

356. В походні застави призначається пере-

важно кінноту. Коли походна застава від піхоти, то призначати до неї хочби кількох верхівців для пересилки доповіщень і, коли можна, для дозорної служби.

Для найближчої охорони застави висилається *дозори*.

Застави висувається, приблизно, на віддалення дійсного мушкетного вогню.

Дозори висилається від походних застав на прямий вистріл, тоб-то, біля $\frac{1}{2}$ верстви. Дозори повинні знаходитися на такому віддаленню між собою, щоб не губити один одного з очей.

357. Коли провадиться наступ, то *арєртард* з розпорядження начальника кольони призначається визначної сили:

1) щоб наглядати за порядком в тилу кольони;

2) щоб прикривати тил кольони від несподіваних нападів ворожих партій.

358. Арєртард іде на віддаленню біля верстви за кольною головних сил і висилає дозори назад і в сторони.

359. Крім наведених заходів до охорони з розпорядження начальників кольон головних сил, хоч і прикритих авангардами, висилається для безпосередньої охорони вперед і на зовнішні флянги походні застави, від яких висувається дозори. Коли віддалення між кольонами значне, то застави можна висилати й на обидва флянги.

360. Підчас наступу ані одну повздовжню стежку між кольонами не повинно залишати без нагляду.

Охорона відступового руху.

361. Для охорони відступового походного

руху виділяється в бік супротивника *арергард*, і вперед, в бік руху-- *авангард*.

Коли відбувається рух значних сил кількома дорогами, то кожна кольона висилає свій арергард і свій авангард.

362. *Авангард призначається:*

1) для усунення перешкод, що можуть трапитись в дорозі;

2) щоб забезпечити від несподіваних нападів ворожих партій на обоз 1-го розряду й на голову кольони головних сил.

Авангард наряджається незначної сили; коли треба, то додається саперів; він висилає від себе вперед і в сторони дозори. Віддалення авангарду таке ж, як і арергарда при наступові, коли несправний стан доріг не викличе його більшого віддалення.

363. Підчас відступу *арергард* має призначенням прикривати рух головних сил і, в разі ворожого наступу значними силами, — затримувати його такий час, який буде потрібним для безперешкодного руху головних сил.

364. Арергард повинен мати достатню силу й самостійність, щоб бути в стані витримати більш-менш довгочасний бій, тому його взагалі утворюється дужчим, ніж авангард підчас наступу. До складу арергарда призначається саперів для работ, які можуть затримати рух супротивника.

365. Віддалення арергарду не може бути постійним, тому що з кожною зупинкою його, для затримання супротивника, віддалення його від головних сил збільшується; в усякому разі воно повинно бути таким, щоб головні сили не могли підпасти під арматний вогонь ворога.

366. Щоб забезпечити свій рух і краще прикрити головні сили, арергард виділяє від себе

тильний і бокові загони. В свою чергу, ці загони охороняють себе походними заставами, які висилають від себе в сторону супротивника *дозори*.

Склад і віддалення тильного й бокових загонів, а також походних застав та дозорів — як це зазначено в арт. арт. 353—356 для руху наступового.

367. Невеликі сили (піший полк, бригада кінноти) охороняється тільки арєрґардом, походними заставами та дозорами; загони ще меншої сили (1—2 куріні піхоти, полк кінноти) охороняється тільки заставами та дозорами. Пішу та кінну сотні — тільки дозорами.

368. Крім наведених заходів до охорони з розпорядження начальників кольтон висилається безпосередню охорону в тил і на флянґи, згідно з зазначеним в арт. 359.

Охорона флянґового руху.

369. Щоб забезпечити флянґовий рух, в сторону ворога висувається *боковий аванґард*.

Він повинен:

- 1) прикривати рух головних сил;
- 2) в разі ворожого наступу затримувати супротивника такий час, скільки потрібно для того, щоб головні сили встигли без перешкод скінчити своє пересування.

Коли кольтона головних сил має значну глибину, то іноді висилається кілька бокових аванґардів одночасно або послідовно.

370. Силу й склад бокового аванґарду визначається тими ж міркуваннями, як і силу арєрґарду підчас відступового руху (арт. 364). Віддалення його від найближчої кольтони головних сил залежить від віддалення до ворога, глибини кольтон,

властивостей місцевости, але воно повинно забезпечувати головні сили від арматного вогню.

371. Для власного свого прикриття боковий авангард висилає від себе головний, тильний і бокові загони. Від головного та тильного загонів, а також від кожного бокового загону, висилається в бік супротивника походні застави, а від них дозори.

Силу, склад та віддалення частин, що прикривають боковий авангард, визначається вимогами, зазначеними в арт. арт. 353—356.

372. Боковий авангард з висланими від нього частинами може прикривати головні сили:

1) ідучи з частинами, що його прикривають, рівнобіжно з рухом головних сил;

2) ідучи рівнобіжно і разом з тим завчасно висилаючи від себе бокові загони для поступового заступлення важливих шляхів та підступів зі сторони супротивника, щоб утримувати їх до того часу, доки не пройдуть головні сили; вислані в такий спосіб бокові загони прилучаються потім до бокового авангарду дорогою чи на ночівлі.

373. Кожна кольона головних сил, щоб безпосередньо прикрити свою голову та хвіст, а найближча до ворога кольона, коли треба, понад усе, і в сторону бокового авангарду, висилають походні застави, а від них — дозори.

374. Щоб прикрити обоз, що підчас флянгового руху складає окрему кольону, призначається осібне прикриття, яке також висилає вперед і назад походні застави, а від них дозори.

Особливі заходи до забезпечення виконання походних рухів.

375. Крім виложених вище заходів до охорони походного руху, в залежності від обстановки,

можна вживати особливих заходів, щоб забезпечити рух.

Ці заходи полягають: а) в обсадженню переправ та гірних перевалів, коли рух провадиться рівнобіжно з річкою чи гірним кряжем, коли з поза них можна сподіватися появи супротивника; б) у висилці особливих загонів для утримання важливих опірних пунктів у стороні від доріг, якими відбувається рух; в) у висилці вперед кінноти для обсадження переправ та інших важливих тіснин на шляху руху кольон.

Розпорядження для походного руху.

376. Наказ для виконання походного руху видає старший начальник.

В наказі зазначається (додаток XII):

- 1) відомости про супротивника;
- 2) відомости про своє сусіднє військо;
- 3) мету руху;
- 4) розподіл війська на кольони з призначенням для кожної кольони: начальника її, час виступання з вихідного пункту, шлях руху і лінії, що розмежовують охорону, вислану від кольон; час переходу через рубіжі; час виступання з великого опочивку; район ночівлі, коли район ночівлі може бути визначено зарані, з зазначенням місця, де сторожова охорона кольон повинна зійтися або увійти в зв'язок;
- 5) заходи до розвідування, коли кінноти не розподілено між кольонами;
- 6) особливі заходи, щоб забезпечити виконання походного руху, коли це потрібно;
- 7) розпорядження про обози 2-го розряду; коли обози кольон ідуть разом, то спільного начальника над ними і прикриття до них;

8) куди надсилати доповідення; термінові доповідення, як що їх встановлюється;

9) заступників старшого начальника.

Над усе старший начальник (начальник кольони) дає вказівки про встановлення зв'язку зі своїм безпосереднім висшим начальником та з сусідніми кольонами.

На підставі цього наказу начальники кольон і підлеглі їм начальники видають свої розпорядження (додаток XIII)¹⁾.

Обовязки начальників і служба охоронних частин.

377. Крім обовязків, що походять з вилуженого в арт. арт. 306—329 і 346—374, начальники повинні вживати віх заходів, щоб виконати рух відповідно до мети його та обстанови і до підтримання порядку на поході.

378. Старший начальник повинен:

1) збирати відомости про ворога тими засобами, які є в його розпорядженню, коли цього не було зроблено раніше;

2) збирати відомости про дороги та про місцевість, що до них прилягає, а, коли є змога, то розпорядитися про огляд доріг;

3) коли частина йде однією кольоною, то визначити порядок переходу від сторожової охорони до походної і зробити належні розпорядження до цього;

4) розподілити військо на кольони й зробити точний розрахунок руху;

5) видати наказ про рух;

6) підчас руху бути там, де визнає свою бутність найбільш необхідною, зважаючи на мету

¹⁾ Час, що вказано згідно з п. 4 наказу, повинен стосуватися до кольони головних сил.

та обстанову. Коли передбачається сутичку з ворогом, то біля нього мусить бути старший з арматних начальників.

Старший начальник повинен завжди знати — не тільки, де може бути кожна кольона по розрахунку часу, але й де вона дійсно в даний час в.

379. *Начальник кольони* видає наказ змістом однородній з наказом старшого начальника, але такий, що в подробицях визначає рух війська та обозів кольони з заходами по охороні; він видає розпорядження про порядок переходу від сторожової охорони до походної, коли цього не зроблено старшим начальником, а також, коли треба, — про підшукання провідників.

Начальник кольони повинен підтримувати зв'язок з сусідами (арт. арт. 24—26) і посилати доповідення: 1) про ворога; 2) про досягнення до значних рубіжів; 3) про час прибуття на великий опочивок; 4) про прибуття на ночівлю; 5) про всі непередбачені обставини.

Підчас руху начальник кольони повинен перебувати там, де визнає потрібним; передбачаючи сутичку з ворогом, повинен, разом зі старшим з арматних начальників кольони, бути при авангарді.

380. *Начальник головних сил кольони* видає розпорядження про послідовний перехід частин головних сил через вихідний пункт для вступу в кольону; про висилку безпосередньої охорони до кольони (арт. арт. 359, 368 і 373). Підчас руху він перебуває там, де визнає своє перебування найбільш необхідною, де найскоріше можна сподіватися не порядку (напр., на переправах, коли станеться перехрещення кольон і т. и.); як що треба, висилає на переправи варти й робочих, на час пе-

реходу через заселені місця призначає варти та дозори.

381. *Начальник авангарду підчас наступу* визначає силу, склад і шляхи руху для головного й бокових загонів і висилає їх з таким розрахунком, щоб не затримувати виступу авангарду в призначений наказом час.

Підчас руху він:

1) вживає заходів до полагодження доріг і взагалі до усунення всіх перешкод, які можуть забарити рух головних сил;

2) збирає відомости про ворога та про місцевість, що лежить спереду;

3) дорогою забирає всяку кореспонденцію;

4) доповідає начальникові, що вислав авангард, про все, що замічено з боку ворога, про всяку зупинку, що сталася й про прибуття на місце великого опочивку або ночівлі;

5) переслідуючи ворога, енергійно тисне на нього, одначе, не наражуючи себе на небезпеку напоротися на його засідку; в усякому разі не губить його з очей і стежить за всіма рухами його.

382. *Виявивши супротивника, начальник авангарду мусить:*

1) *вияснити можливо точніше його сили, склад їх, розположення чи напрямок руху;*

2) в залежності від обстанови: а) атакувати його чи б) прикрити й забезпечити розгортання головних сил.

Для ночівлі та для великого опочивку він розміщає своє військо в районі, зазначеному йому начальником кольони, дбаючи про те, щоб авангард по змозі був скритий від зору супротивника і щоб не був стіснений у маневруванні, на випадок, що ворог появиться. Коли доводиться зупинитися біля тіснини, через яку предлежить рух,

то авангард розташовується, перейшовши через неї.

383. Начальник головного та бокового загонів визначає силу й склад походних застав, вказує їм напрямок руху. Під час руху начальник виконує обов'язки, вказані для начальника авангарду; начальник бокового загону — також, за винятком обов'язків, зазначених в п. 1 арт. 381.

Коли трапиться сутичка з ворогом, начальники цих загонів намагаються в'яснити сили й склад стрінутого ними супротивника; в такому разі бокові загони повинні, швидко висунувшись вперед, обхватити його фланги й одночасно доглядати за флангами авангарда, аж поки не прибудуть особливо для цього призначені частини.

384. *Начальник арьергарду під час відступу повинен:*

- 1) призначати частини для його охорони;
- 2) збирати відомости про ворога;
- 3) доповідати начальникові, що вислав арьергард, про всяку зупинку, яка станеться, та про прибуття на місце великого опочивку або ночівлі;
- 4) звертати особливу увагу на свої фланги та на бокові дороги, якими ворог міг би обійти його, і справляти ними, коли треба, більш сильні бокові загони та застави;
- 5) затримуючи наступаючого ворога, розмірковувати свої чини так, щоб дати головним силам можливість відійти без перешкод, не наражуючи себе на окрему поразку.

В разі затримання руху головних сил, арьергард повинен вступити до рішучого бою і, коли необхідно, *жертвувати собою*;

- 6) загаювати вороже переслідування псуванням доріг, нищенням мостів, завалюванням тіснин і т. и.

385. Начальники *тильного та бокових загонів* виконують, відповідно до свого призначення ті ж обов'язки, що й начальник арвергарду підчас відступу.

386. Підчас флянгового руху начальник *бокового авангарду* виконує зазначене в п. 3 арт. 381 і в п. п. 1—3 арт. 384.

Начальник бокового авангарду повинен розмірковувати свої чини так, щоб не втягнути до бою головні сили.

В разі ворожого наступу начальник бокового авангарду повинен:

1) *вияснити, можливо точніш, ворожі сили, склад, розположення чи напрямок їхнього руху;*

2) в залежності від обстанови: а) атакувати ворога або б) затримувати його наступ, аж поки не пройдуть головні сили, що він охороняє.

387. Обов'язки начальника бокового авангарду стосуються й до начальників *бокових загонів*, в межах їхніх чинів.

388. *Начальники походних застав*, висилаючи від себе дозори, повинні дати їм вказівки,—в якому напрямку йти, на якому приблизно віддаленню триматись і на які предмети та місця звертати найбільшу увагу.

На відкритій місцевості висилається менше дозорів і на більше віддалення; на місцевості закритій, пересіченій і в туман — число дозорів збільшується й їх тримається ближче до застави.

389. Походні застави, входячи в тіснину, в ліс чи село, збільшують пильність і обережність.

Досліджуючи, як найстаранніше місцевість, вони повинні не затримувати руху війська, що йде позад них; для цього, коли предмет огляду ве-

лий, висилається *завчасно* нових додаткових дозорів.

390. Начальники походних застав, одібравши від своїх дозорів яке-небудь доповіднення, стараються перевірити його особисто, надто коли воно містить в собі щось важливого; вони надсилають свої власні доповіднення, переконавшись, що одібрані відомости певні.

391. Підчас опочивків походні застави провадять далі охорону; для цього вони зупиняються біля місцевих предметів, зручних для оборони, і стають укритно від зору супротивника.

392. Коли появляється ворог, застави тиснуть на нього і переводять розвідку. Коли ворог натискує, вони заступають місцеві предмети і сукупними чинами одна з одною, затримують супротивника; при найменшій змозі походні застави повинні далі провадити рух.

393. *Дозори* повинні виявляти ворога завчасно і тим забезпечувати застави, а також і загальний рух війська від несподіваного нападу. Вони повинні оглядати місцевість, що лежить спереду й по сторонах на можливо більшій просторіні, звертати особливу увагу на такі предмети, що можуть скрити ворога (ліси, чагарі, яри і т. и.).

394. Для того, щоб дозори встигали оглядати місцеві предмети, слід мати кінні дозори, висилаючи дозори від піхоти тільки в разі недостачі кінноти.

395. Людей, що зустрічаються на шляху, дозори затримують і спроваджують для розпиту до начальника застави, який вислав дозори.

Помітивши куряву, огні, блиск зброї, появилення ворога, начальник дозору негайно доповідає про це начальникові походної застави, або на-

чальникові частини, що вислала дозор, а сам далі провадить нагляд для вияснення заміченого.

Дозор дає знати про появлення ворога вистрілом у тому тільки разі, коли наскочить на нього несподівано й не має часу, щоб послати доповідання.

396. Підчас опочивків дозори зупиняються в тому самому порядку, в якому йшли, вибираючи при цьому місця, з яких зручніше оглядати околицю місцевість, не виявляючи себе.

397. Дозори йдуть від одного пункта, зручного для огляду, до другого, заступаючи їх послідовно.

Люди дозору йдуть нарізно, не гублячи один одного з очей; коли сила дозору дозволяє, то двоє з дозору, в тому числі й старший, ідуть позаду решти дозорних.

398. Про все помічене дозори передають через посланців або через умовні знаки; щоб ці умовні знаки було помічено часгиною, від якої дозори вислано, необхідно призначати в цій частині людей для нагляду за сигналізацією дозорів.

399. *Начальники окремих частин війська*, на підставі одібраного наказу по кольоні, визначають час виступання з ночівлі з таким розрахунком, щоб їхні частини вчасно проходили через вихідний пункт і вливалися до спільної кольони без даремного чекання.

Начальники окремих частин відповідають за додержання порядку на поході; часами вони пропускають повз себе свої частини, доглядаючи, щоб кольона не розтягувалась.

V. Рух на вистріли з почину начальників кольон.

400. Коли рух відбувається кількома кольонами, то начальник кольони, зачувши перестрілку

в стороні руху сусідньої кольони, висилає розвідку і, відібравши відомости, що там зачато бій, не дожидаючи на розпорядження старшого начальника, приймає рішення в залежності від обстанови.

1) *Підчас наступу*: а) коли бій зачат в авангарді сусідньої кольони, то далі провадить рух, дожидаючи на вказівки від старшого начальника; б) коли бій зачали головні сили сусідньої кольони, то підтримує її частиною свого війська або й усім своїм військом, висунувшись вперед для чинів по ворожому флянгу, або підкріплює сусідню кольону, посуваючись в напрямку до неї, але авангард залишається на шляху, який вказано для руху кольони, до розпорядження старшого начальника; до того ж начальник середньої кольони повинен повідомити про зачаток бою в одній з бокових кольон начальника другої бокової кольони і вжити заходів, щоб підчас звертання на вистріли не було порушено звязку з цією боковою кольною.

2) *Підчас відступу* на вистріли, що чутно здаду, йти *не слід*. Колиж будь-яку з бокових кольон буде втягнуто до серйозної справи з ворогом, сусідня кольона з власного почину може підтримати її частю війська, але вся кольона звертає лише в разі конечної необхідности.

3) *Підчас флангового маршу*, коли боковий авангард встрає до бою, головні сили на вистріли не повертають.

401. Начальник кольони, що рушила на підмогу сусідній кольоні, мусить *негайно* доповістити про це старшому начальникові, повідомити сусідні кольони і завчасно дати знать про свій рух начальникові кольони, на поміч якій його військо вирушило.

VI. Особливости походного руху вночі.

402. Одним з засобів скрити рух є переведення його *вночі*.

403. Вночішній рух — забарливий, та втомний: порядок швидко порушується, легко збитися з дороги і загубити звязки між частинами; темрява сприяє поширенню тривоги; хуткість руху зменшується вдвічі, а коли дорога трудна, то рух буде й ще забарливіший. Та, разом з тим, вночішній рух, не виявляючи ворогові руху нашого війська, дає змогу, несподівано для його, поставити своє військо в вигідне що до ворога положення й цим забезпечити успіх чинів.

404. Усунення незручностей, властивих вночішнім рухам, досягається вживанням відповідних заходів. До них належать:

1) *Яко мога старанне вивчення шляхів.* Завчасно слід зібрати самі точні й певні відомости про дороги, якими доведеться йти та про перешкоди, що на них можуть трапитись, які, в міру можливости, усунути; ознайомитися з шляхом руху на місцевости вдень і вночі.

2) *Підшування певних провідників.* Коли рух відбувається непевними й не досить дослідженими шляхами, або й без доріг, то на ці заходи слід звернути *особливо пильну увагу*.

3) *Охоронні ортани* складається з піхоти; верховців можна додавати тільки для пересилання доповіщень. Бокових походних застав краще не висилати, в разі їм доведеться йти без доріг, а взамін їх, коли треба, висилати застави, що служили б заслонами, і в напрямках, що мають значіння для забезпечення з флянгу руху.

4) *Відповідне поділення війська на кольони і розподіл його в кольонах.* Військо йде більш зо-

середжено. В разі наступу армата йде ближче до хвоста кольони, кіннота — за піхотою; в разі відступу — навпаки; до армати призначається окреме прикриття.

Коли рух переводиться з метою нападу на супротивника, або коли можна сподіватися зустрічі з ним, то ні одного воза не повинно бути в середині походної кольони між частинами війська; обоз 1-го розряду йде: коли провадиться наступ — в хвості всієї кольони, а коли відступ — в голові.

5) Для міцнішого звязку віддалення охорони від походної кольони зменшується, віддалення між органами охорони також зменшується; походні застави, що висилається для безпосередньої охорони кольони, робиться дужчі; звязок походних застав з частинами, що прикривають ці застави, підтримується ланцюгом невеликих дозорів, люди яких ідуть вкупі.

Щоб військо не збивалося з дороги, на роздоріжжах виставляється людей (маяки), які вказують частинам, що проходять, чи відсталим напрямом, в якому пішла кольона; маяки змінюються маяками частини, що знову проходить, після чого вони прилучаються до хвоста.

6) *Скорочення опочивків.* Великих опочивків не призначається зовсім; для малих опочивків треба вибирати місця переважно на низинах і в ніякому разі не на гребенях; люди при цьому сідають, але не випускають із рук мушкетів; верховці в кінноті та в арматі спішуються й тримають коней за поводи; найближчу до ворога частину призначається за чергову. Час опочивків корисно збільшувати до $\frac{1}{4}$ години.

7) *Додержання строгого порядку й тишини підчас руху.* Забороняється палити, розмовляти,

голосно подавати команди, подавати сигнали та бити в барабани.

Щоб уникнути нещасних випадків і непорядку безумовно *забороняється стріляння*, не одібравши на те особливого приказу від начальника загону.

В місячні ночі, на відкритій місцевості й на переправах мушкети нести на ремені або при нозі. Коли кольона потрапить під промінь прожектора, слід лягати.

8) Коли вночішній рух робиться з метою нападу, то треба обрахувати його в такий спосіб, щоб підійти до ворога вдосвіта.

405. Засвічувати ліхтарі, без дозволу на те старшого начальника, не дозволяється; для читання та писання доповіщень вживати потайних ліхтарів.

Коли буде дозвіл світити ліхтарі, то їх несуть в хвості кожної сотні так, щоб світло було видно своїм частинам, що йдуть ззаду, а ніяк не ворогові.

VII. Властивости руху в спену та в холод.

406. Щоб зменшити шкідливий вплив *спеки*, слід:

1) призначати ранній час для виступу, щоб скінчити перехід до півдня, або поділити перехід на дві частини, уникаючи руху в найбільшу спеку, або, нарешті, робити весь рух вночі;

2) коли обставини дозволяють, зменшити дистанції між частинами кольон;

3) збільшити час великих опочивків і збільшити число їх;

4) головне — вирішити питання з питтям води; для цього слід: а) стежити, щоб при виступанню баклагі з водою у козаків були повні; висилати вперед старшин з конвоєм, які наказувалиб мешканцям придорожних сел виставляти воду

в відрах та в діжках у можливо більшій кількості, по сторонах від дороги, в місцях зупинок для опочивків; б) в країні маловодній возити воду при війську.

407. Проти шкідливого впливу *холоду* самим дійсним засобом є збільшення харчової пайки; дуже важливо під час зупинок не давати людям сидати і особливо засипати; взагалі, слід дбати про те, щоб люде більше рухались; великих опочивків краще не робити.

В кінноті часами слід спішувати людей. Велику увагу повинно звернути на те, щоб запобігти відмороженню рук, обличчя й особливо ніг, а також, щоб зберегти людей від простуди. Для цього вживається заходів, зазначених Статутом Внутрішньої Служби.

VIII. Особливости походного руху в горах.

408. Коли рух відбувається в горах, то важливе значіння має завчасна розвідка доріг.

409. Коли військо йде кількома кольонами, то кожна з них, що до свого складу, повинна бути цілком самостійною.

410. Коли будь-яка з кольон зустрінеться з ворогом, то підмоги від інших кольон краще над усе досягається енергійним рухом вперед, з виходом у фланг і в тил супротивника, що чинить супроти сусідньої кольони.

411. Щоб встановити звязок між кольонами, найбільше придобні: теліографи, сигнальні лампи, ліхтарі, ракети, спалахнення, запалені віхи, вогнища.

412. Рух кожної кольони виконується на загальних правилах, з наступними особливостями:

1) охоронні загони з саперами висилається вперед на таке віддалення, щоб вони могли усу-

нути всі перепони на шляху до підходу головних сил;

2) допомагати арматі та обозам призначається достатньо сильні піші частини, приблизно сотню на батарею;

3) в кольонах значної сили військо ешелонується з таким обрахунком, щоб підчас руху не було стовпища війська на підйомах, при чому кіннота йде окремим ешелonom, а армату поділяється між частями війська.

413. Обози йдуть окремо від війська одним або кількома ешелонами і починають рух після переходу через гори чи окремі гірні кряжі кольонами війська. Разом з частинами можуть іти тільки обози 1-го розряду, та іноді лише те, що можна підняти на вюках.

414. До охоронних частин корисно додавати вючні кулемети; кінноту призначати тільки в строгу необхідній кількості.

Висші пункти, що знаходяться на віддаль дійсного мушкетного, а іноді навіть арматного вогню, в один і другий бік від шляху, яким йде авангард (арергард) слід, коли це буде поблизу від ворога, заступати заставами, які залишаються на цих пунктах аж поки їх не промине хвіст авангарду (арергарду).

Такі ж застави висилається в сторони й від кольони головних сил.

IX. Особливости походного руху в степах.

415. Коли рух відбувається в степах, то все необхідне, не тільки всяке постачання, але навіть воду й паливо, військо мусить возити при собі, причому охорона обозу (на колесах чи вючного) повинна складати предмет особливої дбайливості.

416. Загін, зважаючи на величину його та на ті засоби, що можуть трапитись дорогою в розу-

мінню води та корму, поділяється на більше чи менше число кольон, а кольони — на ешелони.

417. Кожний ешелон іде в такому порядку: армата — в дві гармати; за нею — обоз кількома рядами возів чи вючні тварини; спереду, по сторонах і ззаду від армати та обозу — піші частини. Кіннота переважно йде окремо.

418. Для охорони висилається в усі сторони походні застави з дозорами.

Взірцеві схеми походного порядку в степах вказано в додаткові XI.

Надто важливого значіння в степах набирають оазіси та колодязі; оазісами визначається напрямок руху, а числом колодязів, криниць, кількістю води в них і віддаленням між ними — величину ешелонів, довжину переходів, місця ночівель і переднівок.

419. Запас води повинен бути завжди при війську, а витрата її — під строгим контролем начальника. Користуватися водою з колодязів, криниць, що попадаються дорогою, треба обережно; треба спершу розчистити їх і переконатися, що вода в них добра для вживання. Те ж саме після приходу на ночівлю. До вияснення ж якості місцевої води обережно витратити привезений з собою запас.

ВІДДІЛ V.

Бій.

I. Основні положення.

420. Бій є головним актом, що вирішає війну.

421. Підчас бою успіх буде на боці того, хто ясно уявляє собі мету, якої хоче досягти, й хто краще орієнтований в положенню свого війська та ворога; той, хто чинить рішучіше, сміліше

та з більшою умілістю; хто здатен виявити впертість у досягненню мети.

422. Самим дійсним засобом для поразки ворога буде напад на нього. Тому *змагання до наступових чинів повинно покласти в основу при всякій зустрічі з ворогом.*

423. Завжди належить намагатися до захоплення ініціативи в чинах і, забезпечивши за собою волю її, змусити ворога чинити те, що нам корисно.

424. Підчас бою зусилля всього війська повинно направляти до однієї спільної мети і кожний, до звичайного козака включно, повинен знати цю загальну мету, а також часткові завдання, що до нього стосуються.

425. Всі роди війська повинні *підтримувати й визволяти один одного*, а також розвивати успіх, досягнений яким-небудь з них.

Головна роля підчас бою належить піхоті, всі інші роди війська повинні всіма силами та засобами допомагати їй в досягненню боввих цілей та самовідреченно визволяти її в тяжку хвилину. Взаємно, й піхота повинна жертвувати собою для визволу інших родів війська, надто ж армати.

426. Приймаючи рішенняць, начальник не повинен коритися волі супротивника, а намагатися до досягнення своєї мети, обраховуючи протидію супротивника тільки, як перепону на шляху до здійснення її, яку треба енергійно поборювати.

427. Начальник повинен дбати не тільки про вчасну видачу приказів, але й пильнувати за виконанням їх; від начальника вимагається також безперестанного, всестороннього вивчення супротивника та обстанови взагалі, що дає можливість *вгадувати події наперед*, отже вчасно вживати відповідних заходів.

428. Начальник часто не буде мати повних і точних відомостей для в'яснення дійсної обстанови, але це не повинно бути перешкодою до того, щоб він прийняв визначений рішенець, бо саме найгірше на війні — не зважитися ні на що.

429. Часткові начальники, виконуючи поставлені завдання, чинять *самостійно* і повинні покладатися тільки на ті сили та засоби, які є в їхній розпорядимості.

Старші начальники, підтримуючи підчас бою часткових начальників, повинні мати на увазі головну мету чинів і загальну обстанову.

430. Підчас бою кожний начальник повинен пробувати там, звідки йому зручніше керувати підлеглим йому військом.

431. Частини, уведені до бою, як правило, залишаються в йому до кінця.

432. Підчас *многоденних* боїв, частини, що найбільш потерпіли, слід вчасно змінити, щоб дати їм можливість поповнитись і впорядкуватися.

433. З цією метою, для переведення довгочасного бою, більші тактичні об'єднання підсилюється з розпорядження висших начальників із резервів, що є в їхній розпорядимості.

Змінені частини, в залежності від їхнього стану та обстанови, відводиться для відпочинку або відсилається на пасивні участки.

II. Бойовий порядок.

434. Бойовий порядок повинен:

1) давати змогу всім родам війська повно розвинути свою чинність для поразки ворога;

2) забезпечувати піхоті допомогу від інших родів війська в досягненню боєвих цілей і взаємний визвіл;

3) складатися з частин досить сильних і самостійних для виконання доручених їм часткових завдань;

4) давати можливість відмінити його відповідно з обмінами в обстанові і вчасно зосереджувати в потрібному напрямкові найбільше число війська;

5) допомагати обхвату чи прориву ворожого розположення, а також протидіяти його спробам прорвати чи обхватити нас.

435. Бойовий порядок складається з *бойових участків і загального резерву* (резерву старшого начальника). Кожний *бойовий участок* складається з дрібніших бойових участків та часткового резерву (резерву начальника участка).

436. Бойові участки призначаються для досягнення часткових завдань, що впливають з загальної мети чинів. Сила кожного бойового участка залежить від поставленого завдання властивостей місцевості та положення супротивника. Найдужчим повинен бути той участок, який підчас наступу призначається для нанесення головного удару супротивникові, а підчас оборони має найважливіше значіння.

437. Загальний резерв призначається для *розвинення успіху або протидії ворожому ударові в самому небезпечному напрямкові*. Крім того, з загального резерва можна *виділяти частини* для підсилення бойових участків і протидії несприятливим випадковостям бою.

Розпоряджатися загальним резервом має право один тільки старший начальник.

438. Часткові резерви служать для підсилення частин свого бойового участка, що провадять бій, а також для розвинення удару свого участка та для протидії обхвату та прориву в районі

участка. Ці резерви пробувають в розпорядженню начальника бойового участка.

439. Відношення в силах між бойовими участками та загальним резервом залежить від мети чинів та від обстанови.

Можебне розвинення чинів на флянгах, невідзначені відомости про супротивника, довгочасність бою — вимагають дужчого загального резерву; в противних випадках резерв може бути слабшим.

440. В кожному бойовому участку відношення між меншими бойовими участками та частковим резервом підлягає тим же міркуванням і, крім того, залежить від міри необхідности в розвиненню вогню; зважаючи на завдання та обстанову — деякі участки можуть і не мати часткового резерва.

441. Кожний начальник, поділяючи підлегле йому військо для бою, повинен *уникати порушення існуючої організації.*

442. В кожному бойовому участку *розподіл* війська по фронту не повинен бути неодмінно безперервним; одначе, приймаючи переривчате розположення, необхідно, щоби необсажені військом перемижжя були під перехрестним огнем артилерії й піхоти.

443. З метою повного використання могутности артилерійного вогню з самого початку бою, артилерія *висувається на позиції відразу*; залишення в резерві, у великих тактичних об'єднаннях, допускається, як виняток.

444. Артилерія, що входить до складу дивізії, складає або окремий артилерійний участок, залишаючись в підлеглості начальника дивізійної артилерії, або її всю, чи почасти розподіляється між бригадними (полковими) участками, з підпорядкуванням начальникам цих участків.

Армату, що не входить до складу дивізій (корпусу), розподіляється між дивізіями або залишається в розпорядженню командира корпусу.

445. В невеликих тактичних об'єднаннях армата, як правило, складає особний арматний участок.

446. Розподіляючи армату між участками, дивізіонів та батареї без кінцевої потреби, не дробити.

447. Вибираючи позиції для армати з метою найкращого виконання поставлених їй завдань, можна не стиснути себе межами свого участка, а заступати позиції в сусідніх участках хочби й іншої армії. Перевага у виборі позицій належить арматі більш важливого участку. Для кращої поражки цілей, армату повинно поділяти так, щоб мати можливість обстрілювати їх *фланговим* чи хочби навскісним огнем. Цій вимозі найбільш відповідає тиме обхватне розположення армати.

При виборі позиції для армати першорядне значіння повинно мати успішне виконання нею бойових завдань, а потім уже зручність технічного значіння.

448. Армату забезпечується всім розположенням піхоти й безпосередньо сусідних з нею піших частин. Коли піхота під час наступу відійде далеко вперед, то у випадках потреби, при арматі залишається особливе прикриття, приблизно, по одній сотні на дивізіон. Прикриття це підлягає начальникові арматної частини, до якої додано. Воно повинно своїм огнем забезпечувати її від вогню ворожих стрільців і відбивати напади на армату.

449. Армійська кіннота, коли вона приймає участь в бою, в мірі зближення з ворогом, передає розвідку на фронті корпусній кінноті або піхоті й зосереджується для чинів на флангах та на

тил ворога, відбираючи завдання від начальника, до розпорядимости якого її дано.

Кіннота, що входить до складу корпусів, чинить сукупно, або її може бути поділено між дивізіями. В обох випадках кінноту, за винятком невеликих частин для безпосередньої служби при піхоті (не менш, як одну сотню на дивізію), вигідніше тримати зосереджено.

На близькому віддаленню від супротивника, коли розвідку на фронті висунуто від піхоти, частини цієї кінноти, залежно від обставин, далі провадять розвідку ворожих флангів, забезпечуючи свої фланги, й помагають піхоті в досягненню загальної мети бою, чинячи в зв'язку з нею. Кіннота чинить кінним чи пішим стромв. Кулеметів, доданих до кінноти, вживається при чинах спішеної кінноти і для підготовки кінної атаки, коли місцевість припускає висунення їх для обстрілювання ворога у фланг.

Кінні частини, призначені для безпосередньої служби при піхоті, розподіляється по бойових участках і до загального резерву: для зв'язку, для наряду на застави, що наглядають за флангами, а коли треба, то й в тилу розположення.

450. Інженірна та технічні частини розподіляється по бойових участках та до загального резерву, в залежності від обстановки та мети чинів. Їх вживається відповідно до їхнього призначення, по вказівках начальників, яким їх підпорядковано.

451. Протяг бойового порядку по фронті повинен відповідати меті чинів, величині частини (загону), властивостям місцевости та степеневі укріплення позиції. Норма для обрахунку: курінь під час наступу може заступати до $\frac{1}{2}$ верстви, під час оборони — до 1 верстви.

Приблизно можна рахувати:

Підчас наступу:	Підчас оборони:
для полку до 1—2 верстов	до 3 верстов
„ бригади 2—4 „	„ 6 „
„ дивізії 3—6 „	„ 10 „
„ корпусу 5—10 „	„ 20 „

Для атак укріплених смуг розраховується на кожну дивізію прориву 1—2 верстви.

Вказані норми протягу фронту дається, як вихідні дані, яких повинно прикладати в залежності від обстановки.

452. Віддалення часткових резервів від фронту бойових участків повинно погоджувати:

1) з можливістю вчасно подати підмогу участкам;

2) з умовою забезпечення флянтів участків від обхватів;

3) з властивостями місцевости.

453. Загальний резерв підчас наступу тримається поблизу від напрямку, обраного для рішучого вдару; підчас оборони його становиться за найбільш важливим бойовим участком, а коли протяг участка значний, то його розосереджується по фронту. Поки не виникне потреби в загальному резерві, його треба тримати по-за арматним огнем ворога.

454. Резерви, загальний і часткові, слід, по змозі, ставити *укритно* й до того так, щоб їх не могли легко відкрити земні та повітрові дозорці супротивника.

455. Для нагляду за флянтами, бойового порядку з розпорядження старшого начальника висувається кінні частини достатньої сили в залежності від значіння флянтів. Від цих частин висилається розізди та дозори (иногда виставляється дозорні бекети) для нагляду в сторону ворога та за місцевістю по всій глибині бойового розпо-

ження, на такому віддаленню від флянґів, щоб вони могли вчасно попередити військо про обход, коли б до його вдався ворог.

Начальники кінних частин, що наглядають за флянґами, доповідіають про все помічене старшому начальникові та начальникові найближчого з ними бойового участку або начальникові загального резерву.

Над усе, начальники загального резерву та крайніх бойових участків висилають для безпосереднього нагляду за флянґами кінні та піші застави чи окремі дозори; такі застави чи дозори, коли було б потрібним, можна висилати й для нагляду за тилом.

456. Для забезпечення від обходів, крім відповідного розположення кінноти й загального резерву, при чинах значними силами, иноді можна вживати й інших заходів, напр., висунення *особливих загонів з усіх родів війська*, обсадження проходів через переправи, які знаходяться поза флянґами та в тилу і т. и.

457. Начальники всіх бойових участків повинні встановити нагляд за полем бою в сфері своїх чинів, вистаеляючи дозорців з біноклями на зручні для цього пункти.

458. Фронт бойового порядку підчас руху, поки не вислано стрілецьких лав, охороняється дозорами, а підчас розпологу на місці — окремими заставами, польовими вартами, секретами та дозорами.

459. Начальники всіх степенів повинні твердо памятати, що підчас бою *постійний та міцний зв'язок* між частинами бойового порядку та між родами війська в однію з найважливіших умов успіху чинів. Вони відповідають за правильне прикладання способів до підтримання зв'язку та засо-

бів для встановлення його, вказаних у відділі 1-му цього Статуту.

460. Зв'язок у глиб бойового порядку встановлюється від старшого до молодшого, а по фронту — зправа наліво.

Встановлення зв'язку між резервами та військом, що знаходиться спереду, лежить на обов'язку начальників резервів.

Підтримання зв'язку між частинами, висланими для нагляду за флянгами та для забезпечення флангів, зі старшими начальниками та начальником флангового бойового участку, лежить на обов'язку начальників цих частин.

Зв'язок між піхотою та арматною встановлюється розпорядженням арматних начальників; зв'язок між кіннотою та піхотою — з розпорядження начальників кінноти.

В кожному полку бойової лінії повинно встановити зв'язок від дивізіона, який його обслуговує, до кожного куріня — від батареї.

III. Розділ в бойовому порядку пального припасу, перев'язочних пунтів та обозів.

461. Розгортаючи бойовий порядок, патронні двохколки, що знаходяться в обозі 1-го розряду, тримати при їхніх полках; до курінних бойових участків призначається необхідне число двохколок, які можна поділити між сотнями.

Патронні двохколки, що знаходяться в обозі 2-го розряду, підтягуються до поля бою, де вони вступають до розпорядимості начальників частин по належності.

462. На позиціях при гарматах знаходиться по одній рихтунковій скрині на гармату; решта рихтункових скринь кожної батареї входить до складу батареиноного резерву.

Батарейні резерви дивізіона, з розпорядження командира дивізіону, може бути розположено під началом однієї особи, або їх залишається в безпосередньому розпорядженню командирів батареї і розставляється по їхніх вказівках.

Передки розставляється батареями, недалеко від гармат і окремо від батарейного резерву.

Місця для передків та батарейних резервів обирається так, щоб вони були, по можливості, укриті й могли швидко й без перешкод зноситися з гарматами.

463. Арматні парки розподіляється розпорядженням відповідних арматних начальників. Місця для головних парків призначається відповідними загальновійськовими начальниками.

464. Обози 2-го розряду зі своїм прикриттям стають від усього війська, яке провадить бій, на такому віддаленню, щоб не стиснути маневрування в любому напрямку (ст. 334).

465. Перевязочні пункти утворюються: передові — в районі чинів піших полків та арматних бригад (окремих дивізіонів); головні — засобами перевязочних загонів у районі чинів дивізій, по-за сферою ворожого вогню, в заселених пунктах на шляху евакуації поранених.

Крім перевязочних пунктів, які утворюються військовими засобами, закладається додаткові перевязочні та годівельні пункти засобами Червоного Хреста та громадських організацій, як у районі передових так і дивізійних і в глибшому тилу.

Для евакуації поранених вибирається шляхи й на цих шляхах розподіляється перевязочні засоби, переважно при перевязочних пунктах, для евакуації поранених на залізничні стації. Передовим перевязочним пунктом завідує старший полковий або бригадний (окремого дивізіону) лікар; голов-

ним — дивізійний лікар. Ці ж таки особи завіду-ють евакуацією поранених і об'єднують діяльність закладів невійськової офіції, що працює в їхніх районах. Загальне керування санітарною службою під час бою належить корпусному або дивізійно-му (в окремій дивізії) лікарю. Місця для всіх перевязочних пунктів та дороги для евакуації поранених обирається відповідними лікарями й затверджуються військовими начальниками, яким їх під-порядковано.

IV. Маневрування війська під час бою.

466. Мета всякого маневрування — *поставити військо в найвигідніше положення* для чинів проти ворога, не виявляючи, по можливості, своїх пересувань і не доводячи війська до даремних утрат.

При підході до поля бою цього досягається відповідним націлюванням кольтон, а на полі бою — застосуванням строю, в залежності від огню та місцевости, бистротою та скритністю руху.

467. *Точне витримання даного напрямку* — є головною умовою успішного маневру.

З цією метою одну з частин призначається *напрямовою*, а решта — погоджує свої рухи з нею.

468. Утворюючи обходи та обхвати, слід погоджувати їх *із флянгом, що заходить*.

469. *Напрямок та район (смугу) руху* вказується місцевими предметами. Щоб досягти *одночасности* чину та впорядкування керуванням, корисно призначати час, на який бойові участки повинні обсадити визначені рубіжі, а в сфері ворожого вогню — напружувати всі зусилля, щоб висуватися рівняючись на передніх.

470. Рухів флянгом до супротивника треба всіляко уникати, надто в найближчих до його частинах; такий рух замінити обличними рухами, направляючи частини з глибини бойового порядку.

Коли необхідно *удовжити бойовий порядок* в сторону флянгу, слід утворити в сторону цього флянгу новий бойовий участок висилкою части сил із загального резерву, а в бойовому участку — з часткового резерву. Коли треба *усунути стовплення або вкоротити бойовий порядок*, то це слід зробити, відтягнувши зайві частини до загального або часткового резерву.

471. *Просунення бойового порядку в сторону флянгу* досягається удовженням його зі сторони того флянгу, куди треба просунути бойовий порядок і, одночасно з цим — укороченням його з протилежного флянгу.

472. *Щоб перемінити напрямок бойового порядку* всім бойовим участкам указується *напрямовий* участок і новий напрямок місцевими предметами, а потім, зробивши *переміну напрямку* в *напрямовому* участку, слід висунути решту бойових *участків* у новому напрямку.

473. Коли в бойовому порядку станеться *розрив*, то його треба заповнити з найближчого резерву. Надто корисні в цьому відношенні *кулемети*.

474. *Обхват* сполучається з фронтальною атакою, при чому частинам, які виконують обхват, вигідно завчасно висунутись уступом вперед, а потім, перемінити фронт у потрібному напрямку для обстрілу та атаки ворога у флянгі.

475. Протидії обхватові досягається висуненням частин із резервів, щоб самим атакувати у флянгі частини супротивника, які чинять обхват. В крайньому разі, при небутності резерва можна відкликати в уступ частину, призначену для обхвату

щоб з уступа мати можливість узяти з флангу супротивника, який робить обхват.

476. До *обходу* вдаються, коли для того є достатні сили або коли тому сприяє обстановка.

При значній перевазі сил можна вчинити обхід з обох флангів; коли поведеться, то такий обхід може спричинитися до оточення супротивника. Умовою успішного обходу є: відповідне обрання напрямку, обрахунок часу, бистрота та скритність руху, правильне що до ворога орієнтування й підтримання міцного звязку зі своїм військом, що чинить проти фронту ворожого розположення.

477. Щоб виявити обход, треба старанно наглядати за флангами, щоб завчасно його викрити (арт. 455). Потім, в залежності від *обстанови та сили загального резерва*, можна: або атакувати ворога, який обходить, з метою відкинути його від частин, що чинять з фронту, або, направивши часть резерву для чинів супроти обходу, атакувати супротивника, розположеного перед фронтом. Другий спосіб більш ризиковитий і вимагає особливої витрималости війська й упевнености начальника в своїх силах.

Крім того, для протидії обходу, в залежності від обстановки, можна вдаватися й до пасивних способів: 1) переміни фронту флангового участка і 2) висунення уступу з резерву.

478. *Укритности пересувань* досягається пристосовуванням до місцевости, яке виражається в користуванні закриттями та в бистрому переході через одкриті місця.

В піхоті стрілецькі лави повинні просуватися від однієї стрілецької позиції до другої, резерви — від одного закриття до другого; при цьому під дійсним ворожим огнем слід удаватися до набирання на нових стрілецьких позиціях і за новими

закриттями шляхом бистрих пересувань частями, які повинні бути меншими, що дужчий вогонь.

Артилерія для виїзду на позиції використовує *укритні* підступи, хочби для цього їй довелося йти манівними шляхами.

Всі роботи по розвідці (арт. 114), обранню позицій та дозорних пунктів повинно виконувати *скритно*.

Переход з однієї позиції на іншу слід робити ешелонами й знімати гармати з позиції *непомітно* для ворога.

Кінноті *трудніше* двигатися *укритно* від супротивника, ніж піхоті, але й вона, пересуваючись від одного, зручного для себе закриття, до другого, може бистротою руху в значній мірі ослабити *не*вигоди переходу через відкриті місця.

Обір строю під час пересувань, з метою не доводити війська до даремних утрат, залежить від місцевості та від ворожого вогню.

479. *В піхоті* — в сфері ворожого вогню на відкритій місцевості *гарзд* вживати *одношеретового* й *розведеного* строїв.

Артилерія та кіннота повинні уникати відкритих місць, які сильно обстрілюються, при необхідності ж руху по них вдаються: артилерія — до *розгорнутого* строю з великими інтервалами, а кіннота до *розведених* строїв.

Коли місцевість дає певні укриття від огню, то всі роди війська можуть прикладати й інші строї, відповідно до закриттів.

V. Постачання бойовим припасом.

480. *Сучасний бій вимагає* від війська, надто від артилерії, величезного бойового *напруження*. Добре керуємий та *вміло* направляємий *огонь зберігає*

живу силу й ставить жертви, які вона приносить, відповідно до досягнутих наслідків; але енергійна вогнева робота, зважаючи на скорострільність сучасної зброї, може викликати величезну витрату патронів (надто арматних ризтунків), якої *не матиме спроможнi поповнити ніяке постачання з тилу*.

Тому всі висші начальники, не зупиняючись, в разі потреби, перед *великою витратою* бойового припасу, повинні рахуватися з неможливістю поповнення *безупинної* витрати його та зполучений з великою скорістю стрільби знос матеріальної частини армати, надто армати великих калібрів; вони не мають права бути *марнопратними*, повинні вживати всіх заходів для розумної *економії*, зменшувати витрату в тих випадках, коли це припускає обстановка і завжди мати на увазі *величину запасу*.

481. Військові частини, що безпосередньо провадять бій, повинні бути вільними від побоювання за недостачу бойового припасу, і їх повинно увільнити від турботи поповняти їх. Це складає обов'язок *паркових частин*, які працюють під проводом і контролем старших арматних начальників.

482. Парки повинні проникнутися *енергійним змаганням вперед*, рішучістю за всяку ціну, при всяких умовах, *вчасно подати ризтунки* до війська, яке провадить бій. Парки повинні тримати міцний і певний зв'язок з частинами, яких вони постачають, повинні розвивати широкий почин і не зупинятися перед самою напруженою роботою.

483. Як правило, кожній дивізії призначається свою *лінію постачання*, яку визначається місцем розположення головних парків дивізії та тиловим складом, що поповнює парки. Лінія ця дуже часто *не буде зівпадати з тиловою дорогою дивізії*;

вздож цієї лінії ешелонується парки розпорядженням відповідних арматних начальників.

Коли лінії постачання довгі, то доведеться для дивізії одного корпусу призначати *спільну лінію постачання*, даючи паркам вздовж неї *спільне ешелонування*.

484. Щоб забезпечити швидкість та певність постачання й полегшити роботи парків, необхідно вживати всіх заходів до можливого зближення тилового складу до війська та використовувати тягарові авта, кінні транспорти та інші тиллові засоби задля подавання риштунків.

VI. Наступовий бій.

Основні положення.

485. *Рішенець розбити ворога повинен бути безповоротним і доведеним до кінця. Змагання до перемоги повинно бути в голові і в серці кожного начальника; начальники повинні впоїти цю рішучість в усіх своїх підлеглих.*

486. Супротивника можна розтрощити тільки дужим ударом у чутливе для нього місце. Тому, атакуючи ворога, повинно дбати про те, щоби бути дужчим від супротивника в напрямкові рішучого вдару і підчас завдавання його (принцип часткової перемоги).

487. Плян бою зводиться до вибору пункта (участка) атаки й напрямку її. Пункт (участок) для атаки повинен бути важливим (вести до найбільш рішучих наслідків) і приступним (зручним для чину війська).

488. Підготовку до атаки повинно доводити до найвишого ступіня достиглости.

489. Всі окремі дої (чини), на які розпада-

ється бій, повинні бути зв'язані основною ідеєю (думкою, заміром) бою та змаганням усіх родів війська до взаємного визволю.

Перехід до бойового порядку.

490. В передбачанню бою турботи всіх начальників повинні зосереджуватися на вчасному обміркуванню й виповненню заходів, які забезпечують умови найвигіднішого вступу до бою.

491. До заходів цих належать: 1) доцільні чини передової кінноти й авангарду (охоронних частин); 2) заходи, які забезпечують швидкість розгортання бойовим порядком (арт. 303); 3) вчасна та спокійна видача розпоряджень для розгортання бойовим порядком і для бойових чинів; 4) безперестанне орієнтування про положення супротивника, свого війська та сусідів.

492. Наблизившись до супротивника, авангард разом з висунутою вперед кіннотою повинен: 1) рішучими чинами забезпечити за собою володіння рубіжом і рядом опірних пунктів, які могли-б служити вигідною лінією для розгортання головних сил; 2) вияснити ворожі сили, що знаходяться проти, склад, напрямок руху та розположення їх; 3) забезпечення розгортання головних сил.

493. Виконуючи ці завдання, авангард повинен чинити рішучо, намагаючись заволодіти пунктами, важливими для заступлення виходного положення головних сил і для артилерійського нагляду.

494. З метою заступлення важливих пунктів, авангард не повинен вагатися обсадити більш широкий фронт з перемешками, які обстрілюються мушкетним та кулеметним огнем, головним чином, *фланговим*. Підчас цих чинів істотної допомоги аван-

гардові можуть дати *самокатні частини* та *панцерні самоходи*.

495. Піхота авангарду чинить при енергійній допомозі артилерії, роля якої виразиться: 1) прикриттям розгортання піхоти, 2) допомогою атаки рубіжів та важливих місцевих предметів та допомогою в утриманню їх, 3) забезпеченням розгортання артилерії головних сил і 4) викликанням огню ворожих батарей.

496. Розгорнути військо бойовим порядком слід на такому віддаленні від супротивника, щоб не підвести його під артилерійський вогонь в глибоких та зосереджених кольонах. Вчасне розгортання бойового порядку забезпечує також частковим начальникам час для виконання свого орієнтування тими засобами, що вони мають.

497. Розгортання бойового порядку можна перевести: 1) безпосередньо з походної кольони, 2) після зосередження кольони в резервному порядку і 3) з положення на відпочинку.

498. До попереднього стягування в резервний порядок вдаються невеликі загони, коли не передбачається негайного вступу до бою.

499. Розгортання полягає в проміястому розведенню частин війська та перехід їх на рубіж, обраний за вихідну лінію. Підчас цього руху слід можливо довше додержати походного строю.

500. Артилерія переходить в район своїх позицій; в разі потреби, піхота дає їй дорогу. Перед висуненням артилерії переводиться розвідку дозорних пунктів та позицій (арт. 114), вибір яких переводиться на підставі вказівок, які вчасно дається старшому артилерійському начальникові.

501. Перехід до бойового порядку закінчується висилкою стрілецьких лав та встановленням заходів зв'язку, нагляду та охорони.

502. Розгортання та встановлення додаткових органів бойового порядку (зв'язку, нагляду та охорони), підготовча робота армати та зрозуміла видача розпоряджень частковими начальниками зі з'ясуванням їх людям вимагають значного часу, який повинно обраховувати, призначаючи час для наступу з вихідної лінії.

503. Розпорядження про перехід до бойового порядку та наступу в більшості випадків видається в формі окремих часткових наказів, при чому, коли є досить часу, то ліпше спершу зробити всі розпорядження для розгортання та вшикування бойового порядку, а потім видати загальне розпорядження для наступу з заступленої вихідної лінії.

504. В розпорядженнях для розгортання бойовим порядком передбачається: 1) завдання передовій кінноті та авангарду; 2) призначення участків (ліній, фронтів) для розгортання частин, призначених до бойової лінії, та місць розположення резервів; 3) райони розположення армати й місця бойових машин; 4) заходи до охорони флянгів; 5) заходи до встановлення зв'язку; 6) розпорядження паркам, патронним двохколкам, санітарним установам, обозам і т. и.

505. Наказ про наступ видається вільною формою й повинен бути можливо коротким, вільним від усяких частковостей.

506. Коли нема часу, то розпорядження про розгортання та наступ можна сполучати в одному наказі.

Підготовка бою.

507. Бій повинен бути підготовленим всіма засобами, які можна прикласти в даній обстанові. До цих засобів належать: 1) несподіваність. 2) ма-

невр, 3) огонь, 4) інженірні засоби. 5) демонстрації, часткові атаки.

508. Несподіваність є самим дійсним засобом для підготовки атаки; їй повинно давати перевагу перед всім іншим, раз обстановка припускає використати її.

509. Несподіваність, являючись наслідком скритності та навального розгону чинів, повинна бути однією з конечних цілей та решти способів підготовки чи комбінації їх.

510. Маневр, об'єднаний з рішучими чинами, полегчує досягнення мети чинів і приводить до багатих наслідків.

511. Маневри зводяться до обхватів, обходів та до оточення.

512. З огляду на трудність, забарливість та порівнюючу бідність наслідків фронтальної сутики в сучасному бою, слід переносити головні чини на фланги, коли один або обидва з них відкриті.

513. Оточення, зважаючи на те, що воно дає найповніший результат наслідків бою, є ідеалом підготовки, але до його можна вдатися лише при значній перевазі в силах і при вигідному положенню їх.

514. Підчас наступового бою *вогнева підготовка* лягає головним чином на артилерію, але треба намагатися до можливо найширшого використання в цій цілі й мушкетного та кулеметного вогню.

515. Інженірну підготовку прикладається, головним чином, коли переводиться атаки сильно укріплених позицій, згідно до вказівок II ч. статуту (позиційна війна).

516. Коли атакується польові окопи, то інженірну підготовку зводиться лише до збудування самим військом послідовних ліній окопів з ходами зносин в період зближення.

517. Демонстрації (фальшиві атаки) утворюються з метою відвести увагу супротивника й утримати його резерви від зосередження проти місця головного вдару. Демонстрації полягають: в огневій підготовці, зближенню з супротивником та в рішучих атаках на другорядних напрямках, при чому, в останньому разі, ріжниця в чинах буде полягати лише в представленню менших сил та засобів, порівнюючи з тими, які збирається на головному напрямку.

518. Часткових атак вживається в тих випадках, коли для досягнення успіху наступу, необхідно заздалегідь заволодіти яким-небудь пунктом, або участком ворожого розположення.

Чини війська.

Піхота.

519. Чини піхоти складаються зі зближення з супротивником та руху для заволідіння ворожим розположенням ударом в багнетн.

520. Останній рішучий акт бою називається атакою або штурмом. Назву атака засвоюється иноді наступові для відріжнення від оборони.

521. Зближення пореводиться вдень або вночі.

522. Підчас зближення вдень вживається таких способів: 1) рух усього бойового порядку з зупинками на вказаних рубіжах, або без зупинок, 2) перебіги, 3) набирання і 4) сполучення цих способів.

523. Вночішне зближення виконується рухом бойового порядку з наближенням резервами на рубіж, вибраний та зазначений вдень. В залежності від віддалення до супротивника зближення можна закінчити в одну або кілька ночей. Пройдену про-

сторінь закріплюється утворенням окопів з ходами зносин.

524. Вибір способу зближення залежить від цілі чинів та обстанови (віддалення до супротивника, властивостей місцевості, стану погоди, сили вогню і т. и.) і покладається на виконавців. При цьому треба пам'ятати, що *нерозважний наступ вдень по відкритій місцевості з далекого віддалення проти ворога, озброєного сучасною зброєю майже завжди провалиться й цілі не досягне*. Противно, коли чини переводиться на закритій просторі, в туман чи метелицю, проти розстровного супротивника, коли супротивник має слабеньку армату, несподіваними флянговими атаками, атаками непередбаченого до них супротивника і т. и., один енергійний та скорий рух забезпечить найбільший успіх.

Чини піхоти вдень супроводиться мушкетним та кулеметним огнем.

525. Зближення доводиться до найближчого віддалення від супротивника (приблизно до 300—500 кроків).

526. Однак, коли наблизитися на таке віддалення трудно або з метою несподіваної атаки, можна починати рух і з дальшого віддалення, але при умові переважної підмоги арматою.

527. Атаку чи штурм переводиться *безупинно* кроком або бігом, в залежності від віддалення до супротивника.

528. Заволодівши окопами супротивника, частини, які атакували, ні в якому разі не затримуються на здобутій позиції, а далі тиснуть ворога, *маючи остаточною метою досягти до його арматних позицій*. Тільки змусивши ворога зняти армату або заволодівши нею, можна бойовий по-

рядок зупинити, впорядкувати його й приступити до закріплення здобутої просторіні.

529. Обмежене заволоніння піхотною позицією супротивника (однією чи кількома лініями окріпів), без загрози захоплення його армати, в більшості випадків викликає ризик бути вибитим зі здобутого участка арматним огнем ворога й ставить атакуюче військо в тяжке положення оборони на непідготовлених позиціях з усіма невідними наслідками.

Армата.

530. Чини армати повинні відповідати *основній ідеї бою*; їх повинно *вповні погоджувати* з чинами піхоти.

531. Бойова робота армати має *загальною метою* усунути, в усі фазиси бою, всі перепони до руху піхоти вперед; вона складається з таких *бойових завдань*:

- 1) боротьба з ворожою арматою;
- 2) допомога в зближенню піхоти з супротивником;
- 3) підтримання в атаці піхоти (штурму);
- 4) забезпечення просування піхоти в глиб здобутої позиції та закріплення її за нами;
- 5) позбавлення супротивника спокою та порушення нормального перебігу тилового життя.

532. В своїй бойовій роботі, армата, уникаючи безсистемного, випадкового обстрілювання позицій супротивника, повинна вирішати визначені вогневі завдання, *намагаючись паралізувати всі засоби оборони.*

До таких завдань належать:

- 1) знищення батарей супротивника або подавлення вогню його армати;
- 2) приглушення мушкетного та кудеметного

вогню на всьому фронті атаки, а на участку головного вдару — особливо;

3) паралізування вогню флянківних участків та пунктів;

4) утворення вогневих загород;

5) зруйнування штучних перешкод, споруджень, окопів;

6) поразка тилкових цілей.

533. Боротьбу з арматою супротивника повинно вести з менту першого виїзду армати до кінця бою. В цій боротьбі всі зусилля армати повинні бути направлені до *подавлення вогню супротивника та до знищення його батарей*. Досягти успіху в цьому можна лише при допомозі літаків (аеропланів) та привязаних аеростатів; взаємну співпрацю армати та повітряних засобів повинно налагодити до *автоматичности*.

Велику витрату ризиків, викликану боротьбою з ворожою арматою, *виправдується важливістю вирішального завдання*; її повинно вчасно поповнювати з тилу.

534. Підчас наближення піхоти до супротивника загальне завдання армати міститься в утворенню вогневої зашити, яка дозволяє піхоті просуватися вперед без великих утрат. Погодження чинів піхоти та армати в цей період виражається в правилі: армата стріляє, піхота наступає. Попередньої арматної „підготовки зближення“, як окремого акту, не допускається.

Вночішнього зближення, з метою найбільшої скритности, слід уникати переводить з допомогою армати.

535. Підготовка до заволодіння задалегідь укріпленою позицією вимагає довгочасної арматної роботи, стосовно до методів, яких вживається підчас позиційної війни. Ця „арматна підготовка“

атаки може вимагати, в залежності від властивостей місцевості та арматних завдань, що з неї випливають, і кількох днів.

В разі подавлюючої переваги в арматі, з метою досягнення несподіваності, довгочасність підготовки атаки таких позицій може бути значно скороченою.

536. Штурм польової позиції з мало розвиненими штучними перешкодами або без них підготовлюється об'єднаним огнем всієї армати в можливо короткий термін.

В даному разі завдання армати полягає в довершенню зруйнування, досягненого під час зближення та в моральному струсі супротивника, який не дозволяє йому вискочити на бруствер і зустріти атакуючого мушкетним та кулеметним огнем. З цією метою, безпосередньо перед ударом піхоти, всі батареї провадять огонь з наростаючою швидкістю, поволі доводячи його до найбільшого напруження.

537. Супровід атакуючої піхоти гарматами має головним завданням моральну підтримку піхоти; до такого супроводу можна вдаватися при виключно сприятливих умовах; переводити його слід невеликими частями (гармати, чети) і відповідно підготовляти (розвідка).

538. Після захоплення атакуючої позиції, щоб забезпечити володіння нею та дальше просування піхоти, що вдерлася до неї, армата ставить огневу загороду поперед і на флянгах здобутого участка.

В мірі просування піхоти, цей загородний огонь відповідним чином переміщується.

Незалежно від цього, армата ставить огневу загороду на напрямку найбільш можебного появи ворожих резервів для контр-атак.

В цей період бою оборона піхоти від контр-

атак і боротьба з батареями супротивника, що бють по здобутому в них участку, складає *двоє найголовніших завдань* армати.

539. Запорукою успішної боротьби армати підчас усіх зазначених вище чинів (арт. 538) є *забезпечення певного нагляду та звязку з атакуючими частинами*. Засобами для цього служать: 1) вчасне, заздалегідь підготовлене, висунення арматних дозорців на здобуту позицію; 2) відзначення місця піхоти коліровими ракетами, прапорами і т. и.; 3) літаки для звязку; 4) аерофотографія.

540. Порушення нормального перебігу тилового життя супротивника досягається обстрілюванням залізничних стацій, таборів, складів, важливих заселених пунктів і т. и. цілей. Таке обстрілювання провадиться протягом усього бою, вдень і вночі, в залежності від значіння цілей, а також від повноти та точности відомостей, які є про тил супротивника.

541. Виконання завдань поділяється між родами армати відповідно до властивостей їх:

1) *легкі батареї*: а) приймають участь в боротьбі з арматою; б) тушать огонь стрільців та кулеметів, пригинаючи до землі все живе; в) з тією метою ведуть огонь по флянкірних участках; г) руйнують штучні перешкоди; д) ставлять вогню загороду і е) ведуть боротьбу з літаками.

2) *легкі гавбичні батареї*: а) руйнують опірні пункти та флянкірні збудування; б) допомагають паралізуванню мушкетного та кулеметного вогню; в) приймають участь у боротьбі з арматою;

3) *важкі гавбичні батареї*: а) руйнують надто міцні спорудження та опірні пункти; б) допомагають завдавати супротивникові морального струсу (додержувати обережності у витраті ризтунків);

4) важкі арматні батареї: а) боротьба з арматною і б) обстріл тилу.

542. Бойова робота армати, що не має інших цілей, крім допомоги в досягненню загальних цілей бою, тільки тоді принесе ту користь, якої від неї можна сподіватись, коли піхота та армата будуть чинити в найтіснішому внутрішньому та зовнішньому звязку.

543. Внутрішній звязок — справа начальників та змагання до взаємного визволу арматних і піших частин; зовнішній — покладається на армату, але й піхота, в потрібних випадках, повинна допомагати їй всіма засобами, які вона має.

Кіннота, інженерні та технічні частини.

544. Кіннота з кінною арматною, кулеметами та іншими, доданими до неї частинами допомагає наступові енергійними чинами на флянґи і в тил супротивника, надто, коли піхота веде рішучу атаку, діючи кінним чи пішим стробм. Коли ворога повалено, кіннота невідступно переслідує його. В разі невдачі, кіннота чинить рішучо, з метою зупинити чи хочби затримати супротивника, щоб дати піхоті час упорядкуватися.

545. В усіх випадках, коли помітить розстріл у піших чи арматних частинах супротивника, викликаний нашими успішними чинами, вона атакує їх, розвиваючи досягнений успіх, або чинить проти контр-атак супротивника.

546. При чинах на флянґах корисно додавати до кінноти панцерні самоходи.

547. На фронті кіннота може чинити невеликими частинами.

548. Інженерні частини допомагають іншим родам війська в залежності від своєї спеціально-

сти; вони допомагають розвідувати окопи, іноді допомагають в зруйнуванні штучних перепон, будують мости та переходи для інших родів війська, підготовлюють матеріали для закріплення, знищують штучні перешкоди на здобутих позиціях і керують будівництвом нових позицій.

549. *Панцерні самоходи та бронепотяги* дають істотної допомоги піхоті, додаючи їй завзяття й справляючи сильне моральне вражіння на супротивника.

550. Панцерні самоходи з кулеметами та дрібнокалібровою арматурою під час атак повинні намагатися випереджати свою піхоту з метою своїм огнем вибивати супротивника з окопів. Пушечні самоходи допомагають атаці, обстрілюючи супротивника з близьких дистанцій. Крім того, панцерних самоходів прикладається для вогневої допомоги зовнішнім флангам нашого війська, надто тих, що чинять обхват чи обход флангів супротивника.

551. Панцерних самоходів уживається переважно на шосе, але в сприятливу погоду їх можна пересувати не тільки ґрунтовими дорогами, але й цілиною, що дає їм можливість користуватися складками місцевості для несподіваного появилення перед супротивником. Величезну допомогу дають піхоті повзуни (*танки*), які можуть пересуватися не тільки цілиною, але й переповзати через перешкоди, в тому числі через окопи та дротяні перешкоди. Повзуни (*танки*) йдуть поперед піхоти, прокладаючи їй шляхи для вдирання до ворожої позиції.

552. Найголовнішою турботою авіації під час бою є забезпечити собі панування в повітрі, з метою розв'язання таких завдань:

- 1) далека й близька розвідка;

2) вказання цілей й коректування арматної стрільби;

3) підтримання зв'язку між передовими частинами та начальниками;

4) бомбометання та кулеметний огонь по батареях підчас атаки.

553. Вогнеметних частин вживається для підсилення штурмових частин, переважно на закритій місцевості — запорука успіху — несподіваність.

554. *Доцільно комбінована з головними родами війська чинність технічних частин забезпечує досягнення ціли з найменшими втратами.*

Розвідна підчас бою.

555. Протягом усього наступу повинно провадити безупинну, саму енергійну розвідку, всіма можливими засобами. Піхота провадить розвідку перед фронтом, намагаючись захопити полонених, з розпиту яких виясняється, які нові частини перекинуто супротивником до пункту вдару, властивості його позиції і т. н. Розвідчі авіаційні загони працюють в близькому й далекому тилах, споглядаючи рух по сіті доріг, рух потягів, рух на залізничних стаціях та в заселених пунктах, появи нових таборів і т. д. Повітрові загони досліджують найблизший тил. Кінноту може бути вжито тільки на відкритому флянзі, де найголовнішим завданням її буде викриття сил супротивника, які він направляє з метою протидії нашим чинам на флянгах.

556. Всіма здобутими відомостями сусіди повинні систематично й можливо частіше обмінюватися, щоб кожний начальник, приймаючи рішення, міг керуватися не тільки частковою обстановкою свого участка, але й положенням на можливо ши-

рокому фронті, що самим дійсним способом буде допомагати єдності чинів.

Переслідування.

557. Вдатну атаку повинно закінчувати енергійним переслідуванням супротивника та закріпленням за собою того, що від нього здобуто.

558. Ослаблення супротивником арматного вогню, як ознаку того, що він відводить свої батареї в тил, повинно без загойки використати нашою арматною для найближчої підмоги своєї піхоти й для переїзду на нові позиції.

559. Переїзд цей мусить бути підготовлений завчасно й виконуватися ешелонами, а в випадках особливої поспішності повинні кидати вперед чети й навіть окремі важкі гармати.

560. Частина, що заволділи позицією супротивника, підтримані своїми частковими резервами й бойовими машинами, повинні безупинно тіснити ворога, вибиваючи його з опірних пунктів і місцевих предметів і захоплюючи його армату. Досягненням арматних позицій супротивника й закінчується атаку й починається переслідування на полі бою. Переслідування на полі бою переводиться резервами, кіннотою та бойовими машинами.

561. Переслідування супротивника поза полем бою переводиться в походних кольонах і безпосередньо покладається на авангарди та кінноту. До авангардів корисно призначати чети й навіть окремі важкі гармати, а до кінноти додавати панцерні самоходи.

562. Авангарди та кіннота повинні чинити обходами, намагаючися вести паралельне переслідування. Кіннота, роблячи паралельне переслідування, повинна направляти вдари в голови відсту-

паючих кольон; щоб забарити їхній рух, вона псує переправи й робить засідки.

563. Літаки чинять бомбометанням та кулеметним огнем, вносячи замішання в частини, які відступають.

564. Слід чекати на те, що підчас відступу широким фронтом супротивник буде затримуватися на зустрічних позиціях, з яких його слід вибивати, прикладаючи не тільки денних, але й вночішніх атак. В передбачанню цього слід зосереджувати військо, яке переслідує супротивника на найважливіших напрямках, не побоюючися заступати перемижжя між окремими кольонами. Переслідування повинно провадити вдень і вночі, користуючися для відпочинку тимчасовими зупинками, викликаними вночішніми чинами і змінюючи авангарди з головних сил. Особливу увагу звертається на негайне полагодження мостів, щоб армата не відставала від своєї піхоти.

Забезпечення успіху.

565. Військо, що веде бій, повинно бути забезпеченим з фляннів і з тилу. Забезпечення досягається: 1) сусіднім військом; 2) уступами; 3) арматним огнем і 4) місцевими рубіжами.

566. Заходів до забезпечення фляннів та тилу підчас бою не повинно упускати з уваги ні на одну хвилину, без ризику не тільки втратити плоди перемоги, але й поставити своє військо в критичне положення.

Чини в разі невдачі.

567. В разі невдачі, трудно буде рахувати на успішне повторення загальної атаки в той же день,

але слід намагатися утримати за собою здобуті в ворога опірні пункти та вихідну лінію з тим, які що, змінивши протягом ночі частини, що найбільш потерпіли, поновити атаку. Завдання армат в цей важкий період — прикрити вогнем відступ піхоти, не допустити супротивника до переходу до загального протинаступу й забезпечити від контр-атак висунуті вперед частини, які утримують участки позиції, здобуті в супротивника.

Коли повторні атаки будуть невдатними, то доцільніше перенести вдар на інший участок ворожого розположення, надавши невдалому бою значіння демонстрації.

VII. Зустрічний бій.

Основні положення.

568. *Зустрічним* називається бій, що виникає при *сутичці* супротивників підчас маршу.

569. Зустрічний бій може бути *умисний* або *випадковий*, в останньому разі -- для однієї чи обох сторін.

570. Випадковий зустрічний бій є наслідком лихої розвідки одного або й обох супротивників, які не виявили один одного до встановлення *бойового дотику*.

571. Особливості зустрічного бою:

1) невизначеність і неясність обстанови й надмірність випадковостей;

2) боротьба за захоплення почину з метою змусити супротивника перейти до пасивних чинів;

3) надзвичайне значіння *виграшу часу*, яке вимагає *рішучості й бистроти* всіх чинів;

4) можливість атакувати супротивника *при*

вигідних умовах його неприготованості й, навпаки, бути змушеним прийняти бій при таких же невидних умовах.

572. Умови успіху зустрічного бою:

1) упередження супротивника в розгортання, як авангарду, так і головних сил;

2) що найскорше введення до бою переважної арматі (офіруючи техніку — тактиці).

3) вмиле маневрування й зокрема енергійне натиснення піхоти на флянги, а кінноти на флянги й на тил супротивника;

4) найкраще й найскорше орієнтування в обстанові;

5) рішучість і здатність начальників до самостійного приймання смілих рішенців відповідно до загальної мети чинів у тій обстанові, як вона склалася.

Провідні вказівки для чинів.

573. Кіннота, що чинить поперед авангарда, тільки в рідких випадках може вчасно відібрати бойове завдання від начальника кольони.

574. Тому начальник кінноти мусить гаразд бути орієнтованим у замірах старшого начальника й приймати самостійні рішення, не дожидаючи на прикази.

575. Утримання кіннотою рубіжа, вигідного для розгортання головних сил до надходу авангарду, значно полегчить чини останнього.

576. Дуже важливим є вчасне вияснення кіннотою крайніх точок на флянгах супротивника, напрямку руху та сил його кольон.

577. Попередні розпорядження начальника авангарду й кольони будуть часто будуватися лише на приблизних відомостях про супротивника; одначе

неповність і неточність відомостей не повинні затримувати рішення цих начальників що-до чину.

578. Першорядного значіння підчас зустрічного бою набирає захоплення й утримання авангардом зручних для розгортання місцевих предметів, а також дозорних пунктів для забезпечення найвигідніщих умов вступу до бою головних сил.

579. Підчас виконання цього завдання авангард розгортається на широкому фронті, заступаючи найважливіші пункти місцевости, не вагаючись залишати в своєму бойовому порядку перемерзків, які обстрілюються мушкетним та кулеметним огнем.

580. Присутність у авангарді великого числа кулеметів полегчить пристосування цього способу чинів.

581. Панцерні самоходи, які додаються до кінноти та авангарду, допомагають переводити розвідку, захоплювати й утримувати важливі пункти й затримувати частини супротивника, що наступають.

582. Широкий фронт, енергійні чини всіх родів війська авангарду й додача важких гармат (гавбиць) будуть допомагати уведенню супротивника в блуд що до сил, які чинять супроти його й спонукатимуть його до пасивного роду чинів.

583. Головні сили розгортаються бойовим порядком безпосередньо з походної кольони й більші частини (до полку включно) можуть відразу відбрати й свої бойові завдання.

584. Уводити до бою головні сили краще за все одночасно, після скінчення розгортання, але змагання захопити зненацька неготового супротивника, а також необхідність в деяких випадках подати підмогу авангарду — може вимагати вве-

дення війська до бою частинами, в мірі надходу кольон.

585. Начальник кольони йде на чолі авангарду або головних сил. Знаходячись на чолі авангарду, з метою кращої та найскорішої орієнтовки, старший начальник обмежується поставленням начальника авангарду завдання, не втручаючись до часткових чинів авангарда.

586. Загальна невизначеність обстановки зустрічного бою вимагав збільшення заходів розвідки зараз після відібрання відомостей про наступ супротивника. До цих заходів належать: 1) особиста розвідка начальників авангарду та кольони, 2) висилка додаткової розвідки, 3) розвідка на самоходах, мотоциклах та самокатах штабових осіб, 4) повітрова розвідка з літаків та привязних аеростатів та чини винищуючої авіатики з метою заважити повітровій розвідці супротивника.

587. Чини авангарда, розвідку, розгортання головних сил і висування армат повинно переводити так, щоб вони не затримували один одного.

588. Упередження супротивника в розгортанні, в зв'язку з енергійними чинами кінноти на флангах і в тилу супротивника, розвинення відразу подавляючого арматного та мушкетного (кулеметного) вогню — утворюють вигідні умови для чинів супроти ворога й можуть привести його до рішення оборонятися, чим буде розв'язано *перше завдання зустрічного бою — захоплення почину й позбавлення супротивника волі чинів.*

589. Захопивши ініціативу, слід розв'язати *друге завдання, — атакувати й розбити неготового до оборони супротивника.*

590. З цією метою підчас зустрічного бою належить прикладати найбільш рішучих та енергійних способів чинів.

591. Коли супротивник випередить в розгортанню, то завдання авангарда буде полягати в за-триманню його наступу в цілі забезпечити своїм головним силам місце й час для переходу до бойового порядку. В такому разі иноді буде обережніш відтягнути авангард назад. Виконавши розгортання, начальник повинен намагатися розв'язати завдання, вказані в арт. арт. 589 та 590, коли обстановка, склавшись невдало, не приведе його до пасивного способу чинів.

VIII. Оборонний бій.

Основні положення.

592. Оборонний бій провадиться з метою: 1) відсічку вдару утримати своє розположення, 2) яко підготовчий до переходу до наступових чинів і 3) для виграшу часу.

593. Ніхто з оборонців позиції не повинен залишати окопів без приказу, яким би сильним не був арматний вогонь супротивника.

594. Завдання ворогові що-найбільших втрат, при умові збереження своїх сил, повинно бути провідною метою всіх заходів підчас оборони.

595. Підчас оборони треба бити, а не тільки відбиватись. Найліпший спосіб оборони — напасти самому.

596. Піхота повинна вживати не менш лопати, чим мушкета.

597. Перехід до загального наступу робиться з наказу старшого начальника.

Вибір та укріплення позиції.

598. Позицію намічається по мапі й вибирається на місцевості. Коли з перебігу чинів попе-

реднього огляду позиції зробити не можна, то всі розпорядження повинно зробити по мапі, а позицію повинні оглянути найблизші начальники (до командирів полків включно) під самий час заступлення її військом, а висші начальники — при першій можливості.

599. Підчас вибору позиції найголовнішу увагу звертається на зручність арматних позицій, властивості дозорних пунктів та зносини з тилом, що забезпечують пересування та маневрування війська в тилу.

600. Стрілецька позиція повинна бути *малопомітною* для ворожого нагляду. З цією метою слід уникати заступать різко окреслені місцеві предмети й не добиватися невідмінно мушкетного обстрілу. В деяких випадках можна допустити розположення піхоти на зворотних спадах протяглих високостей.

601. Вогонь піхоти буде досить потужним, коли його забезпечено хочби на прямий вистріл.

602. Одібравши завдання згори, а вирішивши оборонятися, старший начальник мусить, згідно з гадками про чини, дати завдання безпосередньо підлеглим йому начальникам (участків загального резерва, армати, кінноти, технічного війська та инш.) зазначити межі участків (розмежовуючі лінії), вжити заходів для нагляду, охорони флягів, а коли треба, то й тилу, заходів звязку і т. и.

603. Свої рішення старший начальник викладає в наказі (Додаток XIV).

604. Начальники бойових участків видають такі ж розпорядження військові своїх участків.

605. Одночасно з заступленням позиції повинно негайно приступити до її укріплення чи до удосконалення, коли позицію було укріплено зарані.

606. Укріплення позиції повинно відповідати меті чинів, обстанові та основним положенням про провадження оборонного бою.

607. Мета чинів впливає на загальний характер окріпів. Коли позицію заступлено для виграну часу, то досить буде збудувати тільки стрілецькі окопи з ходами зносин, між групами залишається значні необсажені пережки. Для впертої оборони позиція буде представляти складну систему суцільних окопів, збудовану згідно з усіма правилами інженірної умілости.

608. Обстановка (сила, час, місцевість, воля супротивника і т. и.) впливає на форми, ступінь розвинення й удосконалення окріпів та їхніх складових частин.

609. Щоб задовольняти основні положення оборони, окріпи повинні:

а) *оберегати військо від втрат і моральних струсів до хвилини атаки.* З цією метою поглиблюється рови, утворюється захисти, ходи зносин й прикладається замаскування від земного та повітряного нагляду.

б) *спомогати розвиненню найдужчого мушкетного та кулеметного вогню;*

для цього позиція повинна мати в пляні таке нарисування, щоб спередулежача місцевість знаходилась під перехрестним огнем кулеметів та мушкетів. Її повинно заосмотрити фланкірними збудуваннями та гаразд захищеними бліндажами для кулеметів. З метою як найдовше затримати супротивника під огнем і забезпечити позицію від штурму без попередньої підготовки, утворюється штучні перешкоди (дротяні сіти, засіки і т. и.);

в) *спомогати впертій обороні та поверненню втрачених участків;*

для цього позицію розвивається в гліб, до-

повнюється відтинками, окріпами в тилу (вогневі точки) й гаразд обладованими дозорними пунктами.

Позадлежачі окопи повинно по змозі пристосувати до обстрілу всієї простороні між ними та передніми окопами, а також місцевости поперед позиції, — мушкетним та кулеметним огнем.

г) позицію укріплюється нерівномірно по всьому фронту, а вона повиина складатися з сильно укріплених *вузлів опору* та перемежків.

610. Збудована на виложених вище основах позиція, з зовнішнього вигляду, буде складатися зі сполучення паралельних ліній окопів, які перетинаються між собою (відтинки), розвинених надто глибоко в узлах опору. Між групами окопів не слід залишати значних розривів. Коли ж з властивостей місцевости залишаться необсажені перемежки, то вони повинні знаходитись під сильним перехрестним та фронтальним огнем і бути гаразд видимими з піших та арматних дозорних пунктів.

611. Крім збудування окріпів, коли треба, розчищається обстріл та усувається перепони до руху в середині позиції.

Для ліпшого чину вогнем необхідно виміряти віддалення до рубіжів та ріжних місцевих предметів, що є перед фронтом та поза фланговими участками позиції.

Коли виявяться, що корисно заступити передові пункти, то їх обирається так, щоб їх можна було обстрілювати з позиції хоч би дійсним арматним огнем і, взагалі, щоб вони не заважали чинам решти війська оборонця.

612. Степень розвинення та удосконалення позиції буде залежати від часу, матеріалів, що є під руками, ґрунту, пори року й від умов обстанови. Тому роботи треба переводити в строгій послідовности, починаючи з більш важливиx.

613. Перебіг робіт, що до їхньої важливости, наступний:

1) збудування окопів першої лінії та ходів зносин на вузлах опіру;

2) утворення штучних перепон перед фронтом;

3) сполучення сусідніх окопів і додаткові ходи зносин;

4) утворення захистів першої лінії;

5) удосконалення всіх споруджень першої лінії;

6) збудування другої лінії в тій же послідовности;

7) утворення відтинків та пристосування ходів зносин до оборони на два боки;

8) зміцнення окріпів у вузлах опору;

9) дальше розвинення позиції в глиб та удосконалення вже збудованих ліній.

614. Військо обсаджує призначені йому участки й приступав до укріплення позиції після одібрання завдань, стаючи в окопах. Коли позицію заступається задалегідь, при значному віддаленню супротивника, припускається розположення війська поблизу від позиції, звідки військо наряжається на роботи для її укріплення.

Чини війська.

Піхота.

Розподіл піхоти з кулеметами на позиції.

615. Розподіл піхоти на позиції, як і укріплення її повинно відповідати меті чинів, обстановці та основним положенням оборони.

616. Старанно обміркований та вміло переведений розподіл піхоти та кулеметів складає запоруку успішної оборони.

617. Оборону першої лінії будувється головним чином на арматному та кулеметному вогні. Тому в першій лінії треба розміщати строго необхідне число сотень, а решту ешелонувати в резервах ріжних призначень.

618. В першій лінії розміщується сотенні кулемети, підсилені, коли треба, курінними та полковими; їх ставиться так, щоб усю місцевість перед участками обстрілювалось переважно флянговим та перехрестним огнем.

619. Що більш в кулеметів, то менше може бути в окопах стрільців. В середньому на кожного стрільця вираховується чотири кроки по лінії вогню.

620. Розположення кулеметів та провадження ними вогню перевіряється командиром полку.

621. В передбачанню бою атакуємі участки повинно *підсилити*, а другу й третю лінії, відтинки та опірні пункти найблизшого тилу обсадити частинами з резервів. Без цих заходів ешелоновані в глиб окріпи можуть стати некорисними тому, що вчасне заступлення їх буде здогадальним.

622. Військо, розположене в задніх лініях, приймає участь у відсічч атаки вогнем; воно повинно бути готовим до негайного переходу до контр-атаки.

Більш віддалені резерви, підчас бою, повинні бути під мушкетом, також у повній поготові до контр-атаки.

623. Треба твердо пам'ятати, що якої б сили окріпи не були, вони самі себе боронити не можуть.

624. Позиції не повинно обсаджувати рівномірно по всьому фронту: найдужче обсаджується вузлом опору, слабше — перемишки, з додачею до частин, що ці перемишки заступають великого

числа кулеметів, курінні резерви заступають другі лінії окопів; решту ліній, або, коли їх нема, укриті місця — полкові резерви.

625. В період арматної підготовки супротивника передову лінію окопів обсаджується лише вартовими, дозорцями, черговими кулеметчиками та черговими частинами; решта залоги передової лінії ховається до захистів, і тільки в той мент, коли супротивник переносить свій вогонь важкої та легкої армати в тил і його піхота рушає до штурму, стрільці вибігають із захистів і заступають лінію вогню.

626. Резерви повинно ставити укритно й забезпечувати від втрат від огню. Слід уникати окремих будівель, гайків, лощин та балок, які звичайно притягують на себе вогонь супротивника.

627. Необхідно забезпечити залогами найважливіші окріпи в глибшому тилу, надто відтинки та опірні пункти проти зіткнень участків. Без цієї остороги не можна бути певним у вчасному заступленню їх, отже й в обмеженню успіхів супротивника, що прорвався.

628. Всі окріпи, заступлені в тилу, повинні знаходитися під відповідальністю особливо призначених комендантів.

629. Дозорні пункти піших начальників (командирів бригад, полків та курінів) повинно обирати з таким обрахунком, щоб ці начальники могли робити *особистий* вплив на підлеглі їм частини.

Необхідно, щоб з цих дозорних пунктів можна було споглядати околишню місцевість і бути в зв'язку з першою лінією, резервом та сусідами навіть підчас найдужчого вогню супротивника.

630. Маючи відкриті фляги, треба прикрити їх кіннотою та особливими загонами, відповідно

до сил війська, що провадить бій. Загальний резерв у такому разі ставиться уступом за найважливішим флянгом, виділяючи частину за інший, менш важливий, корисно мати хочби один фланг забезпеченим місцевістю; найкращий спосіб чинів уступу — атака.

Відсіч атаки.

631. *Найдужчу атаку буде відбито, коли оборонець витримає ворожий вогонь і зустрине ворога арматним, кулеметним та мушкетним огнем.*

632. *До цієї мети й треба намагатися, памятаючи, що всяке проникнення ворога в окопи робить кризу і, в ліпшому разі, викликає великі втрати.*

633. *Відбиваючи атаку супротивника вогнем, військо бойових участків повинно користуватися зі сприятливих нагод для переходу до наступу проти розстробних частин або таких, що зарвалися. Успіх, досягнений частинами переходом до наступу, слід закріпляти й розвивати допомогою сусіднього війська, коли захоплені участки місцевості поліпшують наше становище або полегчують перехід до наступу.*

634. *Коли військо криється в захистах (арт. 627), то необхідно організувати такий нагляд за полем бою з окопів, позад них або з флангів, щоби вчасне обсадження лінії вогню стрільцями та кулеметами було безумовно забезпеченим.*

635. *Невідмінний підчас сильного вогню вивід людей з окопів, при недостатній організації нагляду за супротивником та вживанню заходів до швидкого виводу назад людей на лінію вогню, може довести до втрати позиції з заповненням всієї залоги окопів, чому до цього заходу повинно вдаватися з особливою обачністю.*

636. Вогонь важкої артилерії супротивника може досягати до такої сили, що люди не будуть в стані знайти укриття ані в окопах, ні в захистах, ні в ходах зносин. В цьому разі дозволяється вдаватися до тимчасового очищення *участків окопів, які надто сильно обстрілюються ворогом, виводячи оборонців вперед або на фланги.* Найліпше висуватися вперед, де найлегше вийти зі сфери сильної поразки.

При такому маневрі заходи до встановлення нагляду за полем бою очищеного участка набирають особливого значіння.

637. Коли, не зважаючи на вогонь, супротивникові пощастить вдертися до окопів, артилерія повинна утворити вогневий бар'єр (загороду) між частинами ворога, що вдерлися до окопів та резервами, що йдуть їм на підмогу, а піхота розстрілювати тих, що вдерлися, з флангів та з фронту. Частини, що набралися на флангах купно з найближчими підмогами повинні використати трудне положення атакуючого й негайно перейти до контратаки проти ворога, який не встиг упорядкуватися, не дожидаючи на накази, з метою повернути втрачені окопи й відкинути ворога.

В наступній потиці треба користуватися ручною гранатою та багнетом.

638. Щоб цей спосіб чинів був успішним, треба, щоб артилерія та піхота з величезною увагою безупинно зорили за полем бою.

639. *Таким чином боротися треба не в першій лінії, а за першу лінію і біля неї.*

640. Коли військо першої лінії з найближчими підмогами не буде в стані відкинути чи зупинити супротивника, то слід атакувати його резервами висших об'єднань переважно з флангів, доки він ще не встиг закріпитися, і в наших ру-

ках могли залишитися деякі опірні пункти та участки позицій.

641. Кожний бойовик першої лінії повинен твердо пам'ятати, що тримаючись за всяку ціну, будучи вже оточеним з усіх боків, він спомагає загальній справі, полегчуючи контр-атаку, яка прийде його визволяти. Він повинен битися, доки в стані тримати в руках зброю.

642. Успіх контр-атаки залежить не стільки від численості частин, скільки від їхнього бойового завзяття, умілого сполучення всіх бойових засобів та швидкості чинів.

643. Коли не пощастить негайно відновити положення, то при необхідності повернути назад втрачений участок, повинно вчинити наново зарані підготовлену атаку, що вже приведе до наступового бою.

Зв'язок підчас бою.

644. Зв'язок між бойовими участками та тилом має головною метою передачу доповіщень начальникам та арматі. Підчас сильного та довгочасного арматного вогню підтримання зв'язку є надто трудним, *але необхідним*. З цією метою треба частіше перевіряти дозорні бекети, користуватися перервами вогню для передачі доповіщень, невпинно працювати над полагодженням телефонних ліній, прикладати сигналізацію при допомозі літаків, ракети, та організувати зв'язок *скоходами*.

645. Піхота й армата обмінюються людьми для зв'язку.

646. Цими шляхами забезпечується відібрання доповіщень про перебіг бою; що до загального становища, то висші начальники можуть орієнту-

ватися в йому краще за все розвідкою з літаків та аеростатів.

Армата.

647. *Загальне завдання армати підчас оборони — зупинити піхоту супротивника, яка наступає.*

Їй ставиться часткові завдання:

1) поразка піхоти супротивника протягом усього часу зближення її з нашою позицією, починаючи з вихідного положення до наступу;

2) боротьба в ворожою арматою;

3) участь в одсічі атаки (штурму) позиції;

4) знищення бойових машин супротивника — панцерних самоходів та повзупів (ганків);

5) підмога контр-атакам своєї піхоти;

6) поразка тилових цілей та шляхів зносин в тиловому районі супротивника.

648. Щоб протидіяти *наближенню* піхоти супротивника до нашої позиції, армата оборони, зірко зорячи за всіма рухами ворожої піхоти, намагається поразити її підчас переходу нею через зарані пристріляні рубіжі, дефіле, мости і т. п. пункти, коли вона набереться в укритих лощинах і т. п. місцях, стараючись захопити її в можливо зручних для поразки строях. Користуючися з можливості завчасної організації та підготовки вогню, батареї оборони повинні широко пристосовувати *вогневу загороду*.

649. Систематична та рішуча боротьба, направлена до знищення батарей, *боротьба з арматою супротивника* вимагає значного часу, великої витрати ризиків і допомоги численних літаків та аеростатів.

Тому підчас маневрової війни таку боротьбу можна здійснити лише при затяжних чинах вели-

ких сил. Одначе, й підчас звичайних, не так довгочасних боїв, армата оборони повинна намагтися можливо більше ослабити арматний вогонь супротивника, коли не знищенням його батарей, то, в усякому разі, доведенням їх до мовчанки. Для цього з успіхом можна прикладати газові (хемічні) риштунки.

650. При відсічі *атаки* прикладається *загородний вогонь* на участках, де військо супротивника найбільш енергійно або з найбільшим успіхом просувається вперед. Загородний вогонь відчиняється з почину армати або на вимогу піхоти.

651. Головним засобом боротьби з панцерними самоходами та з *повзунами* (танками) в армата всіх родів. Щоб вивести ці цілі зі строю, необхідні прямі влучання риштунків, хочби й невеликого калібру. Необхідна підготовка до цієї боротьби полягає в завчасному розподілі лежачої спереду місцевости між призначеними для цього батареями та в точній пристрільці до визначених рубіжів. Иноді, коли є досить часу, корисно призначати для такої боротьби окремі гармати, заздалегідь поставивши їх на визначені пункти, зробивши підготовку їхнього вогню й тримаючи їх укритно до хвили чинів.

Підчас боротьби з панцерниками та повзунами армата повинна памятати, що найбільш небезпечним супротивником нашого війська є ворожа піхота, що йде за бойовими машинами.

652. Підтримуючи *контр-атаки*, армата оборони підготовлює удар піхоти, а потім переносить огонь в тил, щоб затримати резерви супротивника.

Зв'язок армати з піхотою мусить бути встановлено так, щоб не було стрільби по своїх.

653. *Обстрілювання тилу* переводиться далекострільними гарматами з метою позбавити су-

противника волі пересувань та спокою в тилу шляхом поразки штабів, резервів, парків, складів, залізничних вузлів, стацій і т. и.

Ця стрільба буде до речі і вночі, коли головним чинном оживає тилова діяльність.

654. Для боротьби з повітровою фльотою супротивника призначається спеціальні протиаероплянні батареї; при недостатчі чи відсутності їх — призначається батареї з загального складу армати військових об'єднань.

655. Віддалення арматних позицій від передової піхотної лінії залежить від вимог успішного виконання поставлених арматі бойових завдань. Нормування цього віддалення забороняється.

656. Щоб можливо краще сповнити своє загальне призначення, армата оборони мусить можливо повніше використати час, який буде під час завчасної оборони, а саме:

1) можливо старанніше вивчити місцевість, як на позиції, так і поперед неї;

2) можливо повніше цю місцевість використати, як що до підвищення сили свого вогню, так і пристосування до неї для кращого укриття від вогню супротивника;

3) організувати об'єднану і згідну вогневу роботу різних арматних груп; забезпечити необхідне зосередження вогню;

4) забезпечити обстріл укритих підступів та участків шляхом доцільного розположення груп батарей з широким застосуванням флянгового, навскісного, перехресного вогню; забезпечити обстріл близьких підступів, щоб паралізувати штурм позиції;

5) організувати широкий і певний зв'язок;

6) організувати земний й повітряний нагляд;

7) підготувати стрільбу; розробити й нала-

годити загородний вогонь по рубіжах, підступах та місцях можливого скупчення ворожого війська;

8) оборудувати дозорні пункти й укріпити позиції армати.

Кіннота.

657. Кінноту повинно використати: 1) для чинів на відкритих флянгах, 2) як рухливий резерв підчас глибокого прориву супротивника, 3) для переслідування в разі переходу до загального наступу. На відкритих флянгах завдання кінноти полягає в прикриванню їх та в розвідці з метою вчасно виявити й затримати до підходу резерву кольони супротивника, що роблять обхід. Оборонне завдання кінноти не виключає активного способу виконання його. До кінноти корисно додавати панцерні частини.

В разі переходу до загального наступу всіма силами або частинами охороняемого кіннотою флангу, вона повинна енергійно чинити на флянги та тил супротивника.

Інженірні та технічні частини.

658. Діяльність інженірного війська виявляється головним чином у період підготовки оборони й виражається в керуванні укріпленням позиції, поліпшенням шляхів, утворенню звязку, роботах по зруйнуванню, освітленню місцевости прожекторами та в інших спеціальних роботах.

659. Підчас бою інженірне військо далі провадить свою діяльність, допомагаючи своїми засобами иншим родам війська, для чого воно мусить бути обмірковано розподіленім і відібрати відповідні завдання від начальників, до яких його додано.

660. Панцерні самоходи призначаються:

а) для заміни нашого арматного вогню, **применого** безпосередньо перед атакою в наслідок зближення сторін, для поразки супротивника **близьким, переважно флянговим (навскісним) огнем;**

б) для підтримки контр-атак;

в) для поразки супротивника, що вдерся на нашу позицію;

г) для обстрілювання дійсним огнем частин супротивника, що висунулися чи відокремилися, з метою полегшити перехід до наступу нашого війська;

д) для протидії обхватам та обходам супротивника і для допомоги обхватам та обходам, які чинить наше військо;

е) для переслідування відступаючого супротивника — в разі удачі й прикриття відступу своїх частин — в разі невдачі.

Бронепотяги допомагають відсікти атаки на участки, які прилягають до залізниць; вони відбирають прикази від тих начальників, яким підлягають в оперативному відношенню.

661. Авіаційні загони допомагають піхоті та арматі:

1) виконуючи близьку та далеку розвідку;

2) заважаючи ворожій розвідці;

3) коректуючи стрільбу армати;

4) підтримуючи зв'язок між передніми лініями та начальниками;

5) бомбардуючи резерви та обстрілюючи кулеметним огнем війська та батареї супротивника.

Аеростати провадять близьку розвідку та коректують стрільбу армати.

Особливі випадки оборони.

662. Коли остаточною метою бою в переход до наступу, а оборонних чинів вживається лише, як засобу підготовки, з метою використати вигідні умови оборони для завдання втрат та розстрою супротивника, то, розв'язавши це завдання, оборонець переходить до наступу, згідно зі заздалегідь зробленими старшим начальником розпорядженнями. Розпорядження ці полягають в постанові нових завдань бойовим участкам, арматі, кінноті та технічному війську та в направленні загального резерву так, щоб, зважаючи на місцевість та положення супротивника, він міг чинити й атакувати в напрямкові, який найбільше забезпечує успіх головного вдару. Арматі в цьому випадку слід уникати передчасного відчинення вогню.

663. Маючи на меті тільки тимчасово затримати супротивника, оборонець не повинен доводити справи до неможливості спокійно вийти з бою, а вигравши потрібний йому час, вчасно відійти на іншу позицію. Відхід починається з армати й резервів.

Вихід з бою.

664. Вихід з бою відступом слід краще всього робити зі смерканням і тільки тоді відходити вдень, коли обстановка складається надто прикро.

665. Вихід з денного бою складає дуже важку операцію; його виконується під прикриттям арматного вогню можливо скритним відходом дрібними частинами, які збирається на призначені в тилу позиції, забезпечені резервами.

Армата, затримуючи супротивника, який насідає, й прикриваючи відход, може бути змушеною залишити деякі батареї на позиції до останньої

хвилини, наслідком чого може статися втрата гармат. чого не повинна боятися армата, яка сповнила свій обов'язок що до піхоти до кінця.

666. Вночішній відхід утворюється одночасно в зазначений термін. Сотні збираються на збірні курінні пункти, а куріні на полкові. Полки вливаються до загальних походних коцьон або йдуть окремо, як буде вказано.

667. Армата знімається з позиції раніш, ніж піхота й чекає на підход піших частин, до яких її додано. Обози та тилові установи вирушають в тил завчасно.

668. Щоб скрити відход, на позиції до світанку залишаються розвідчики, які ведуть огонь, освітлюють місцевість ракетами і, взагалі, стараються підтримати картину звичайного вночішнього життя позиції.

ІХ. Особливості вночішніх бойових чинів.

669. Вночішні чини спомагають несподіваному нападові й підходові до супротивника без втрат від огню; позбавляють супротивника змоги судити про наші сили.

670. З другого боку вночі військо надто врадливе, орієнтування та керування боєм — трудні, маневрування неможливе, допомога армати дуже обмежена; в пільмі ріжного роду тертя виникають легше, а випадковости набирають виключного значіння. Тому *плян вночішнього бою повинен бути простим, а виконання його старанно підготовленим.*

671. Заміряючи вночішній напад, треба попередити гаразд ознайомитися з розположенням супротивника і вивчити не тільки вдень, але при змозі й уночі, місцевість, на якій доведеться чинити. Район, недоступний військовій розвідці, по-

винно вивчити по мапі й розпитає місцевих мешканців. Треба намагатися до того, щоб ні одна перешкода на шляху наступу не явилася б для війська несподіваною.

672. Трудність вночішнього бою вказує, що напад в п'ятмі зручніше провадити невеликими силами. Коли сили значні, то п'ятму краще використати для зближення з ворогом з тим, щоб атакувати його на світанку.

673. Головна роля у вночішньому бою належить піхоті; армати та кінноти додається в мірі потреби, коли можна рахувати на розвинення бою зі світанком.

674. Коли супротивник далеко, то підхід війська до вихідних пунктів атаки виконується порядком, встановленим для зближення з супротивником уночі (арт. 524).

675. Вихідний пункт (лінію) для атаки обирається можливо ближче до супротивника, але в усякому разі на такому віддаленні від нього, щоб розгортання бойового порядку могло статися укритно й безпечно від ворога.

676. Коли вночішній напад складає продовження денного бою, то лінія, якої досягнуто на кінець денного наступу й буде вихідною для вночішньої атаки.

На вихідному пункті атаки частини слід зупинити для розгортання.

677. Піхота перешиковується сотнями на зближених інтервалах та дистанціях. Сотні, переважно, в зведених строях або в строю четами.

Заду, на невеликому віддаленні йде резерв.

678. Армата, кіннота, вози та верхові коні не повинні йти з піхотою за лінію розгортання, невеликі кінні частини може бути виділено для чинів у фланг та тил супротивника.

679. Всі частини бойового порядку зв'язуються по фронту й углиб дозорами або ланцюгом з окремих людей. Для зв'язку в тил проводиться телефон і встановлюється гонецьку пошту.

Фронт бойового порядку прикривається дозорами; флянги, іноді й тил, — заставами та дозорами.

Дозори складаються з людей, що мають гострій зір і добрий слух.

Для визнавання своїх, корисно встановити ясно видимий зовнішній знак у вигляді білої пов'язки, прапорів і т. и. або вживати секретних слів.

680. Коли одночасно атакуються кілька пунктів, то кожна атаку переводиться самостійно. Зв'язок чинів між ними встановлюється призначенням часу виступання або часом штурму.

681. Підчас розгортання бойовим порядком та дальшого руху додержується повної тиші; сигналів не вживається, команди подається півголосом.

Додержання вірного напрямку повинно бути предметом особливої турботи. Краще за все мати провідників, що добре знають місцевість. Можна направляти рух потайними ліхтарями, що світять назад, або по створу двох огнів, запалених ззаду; на ренші по світлячому компасу.

682. Коли військо потрапляє під промінь прожектора, треба негайно лягати.

683. Прожектори ворога можна підбити арматним огнем.

684. Підчас наступу слід, час від часу, пере-свідчитися в пройденому віддаленню; коли орієнтуватися неможливо, треба вести лічбу кроків. Без цієї остороги вистріли ворожих бекетів можна прийняти за вогонь з позиції.

685. Вночішня обстановка взагалі не сприяє

провадженню арматного вогню. Прикладання його можливе у виключних випадках, до того ж не инакше, як для вирішення визначених тактичних завдань, що спомагають атаці.

686. Стрільби піхоти підчас наступу не допускається. Відповіддю на вогонь супротивника повинен бути прискорений рух.

Напоровшись на ворожу партію треба знищити її без шуму або захопити.

687. Атаку переводиться переважно частинами бойових участків; резерв слід витратити обачно.

Удар в багнети робиться без крику „слава“ і, по можливості, без шуму.

688. Збивши супротивника, належить скоро впорядкувати частини, що атакували й негайно приступити до закріплення здобутого участка.

689. Переслідування після вдатної атаки можливе лише при виключно сприятливих умовах, на коротке віддалення і, до того, переважно свіжими частинами. В усякому разі слід за супротивником, що відступив, негайно повинно вислати розвідку, щоб вчасно виявити контр-атаку, якби вона сталася.

В разі невдатної атаки слід закріпитися можливо ближче до супротивника, щоб продовжити бій вдень або повторити атаку наступної ночі.

690. Підчас вночішнього нападу можна добре скористуватися з прожекторів: для освітлення атакуємих пунктів, для осліплення супротивника, для протидії ворожим прожекторам; також для сигналізації.

691. В ясні ночі, або коли місцевість сильно освітлюється супротивником, атаку доведеться вести в умовах, близьких до денного бою. При цьому треба використовувати перерви в освітленню для скорого просування вперед.

692. Підчас оборони, коли можна сподіватися вночішнього нападу, необхідно завчасно скласти докладний *план відсічи атаки*. В основу його повинно покласти відомости про супротивника та місцевість, зібрані розвідкою.

Денна підготовка повинна полягати в утворенню пристроїв для вночішньої стрільби, у визначенню віддалень до місцевих предметів перед фронтом; в підготовці арматою загородного вогню, в установці кулеметів та мушкетів для обстрілу підступів; у підготовці штучного освітлення місцевости; в точному відзначенню шляхів для підходу резервів; в утворенню хочби найпростіших штучних перепон.

Коли обстановка припускає, дуже корисно зробити репетицію відсічи атаки.

693. Зі смерком пильність охорони збільшується; частіше висилається дозори, виставляється секретні: місцевість, час від часу, освітлюється.

694. Для вчасного виявлення ворожого підходу, корисно прикладати прожекторів і можуть дати допомогу самодіючі сполохнення, дзвінки на сполох і т. и.; істотну послугу можуть дати сторожові собаки.

695. Коли чекається на наступ супротивника, то бойову лінію заступається черговими частинами; найблизші резерви присувається; на флянгах корисно мати уступи для забезпечення від обхвату.

Кінноту, не розположену на флянгах, тримається переважно в тилу.

Обоз, що є при війську, завчасно відсувається й тримається в запряжці витягнутим по шляхах у тил, дишлями від супротивника.

Як тільки виявиться наступ супротивника, лінію вогню обсаджується лавами, які щільно згущується.

Освітлення місцевости збільшується. Армата відчиняє загородний вогонь; найблизші резерви випоготовлюються до бою.

696. Мушкетний та кулеметний вогонь відчиняється, коли атакуючі частини буде виявлено безпосередньо перед фронтом.

Багнетну атаку зручніше зустрічати *позад стрілецького рову* (траншеї).

Збиті ворогом частини, яко мога скоріше впорядковується, закріпляється й випоготовлюється до контр-атаки.

Противника, що прорвався, необхідно негайно вибити, не даючи йому часу впорядкуватися й закріпитися.

Контр-атаку вигідно направляти у фланг.

Відбивши напад; слід відновити охорону й висунути розвідку велід за супротивником, що відступив, на випадок повторної атаки.

Х. Бій за місцеві предмети.

Загальні вназівни.

697. Підчас бою завдання, звичайно, зводиться до атаки або до оборони місцевих предметів, які заступається, як опірні пункти. Такими місцевими предметами є: висота, ліс, село, окремих дім і т. и.

698. Опірні пункти, які заступається в першій лінії, дають можливість із меншими силами утримувати ворога на широкому фронті, зберігаючи військо для активних чинів.

699. Місцеві предмети, розположені в глибу позиції, можуть набрати значіння опірних пунктів, коли бій переноситься в середину позиції; вони

спомагають упертості оборони і, в разі потреби, полегчують вихід війська з бою.

700. Підчас боротьби за місцеві предмети прикладається загальних положень, встановлених для бою, але способи виконання мусять бути пристосованими до тактичних властивостей місцевого предмета.

701. Успіх оборони місцевих предметів забезпечується не тільки числом оборонців, а ще в значно більшій мірі якістю війська, рішучістю начальників та доцільністю вжитих заходів.

З другого боку, місцеві предмети додають стійкості війську, слабому якостю.

702. Значіння місцевого предмету виявляється тільки на близьких дистанціях; тому відсутність далекого обстрілу не грав великої ролі.

703. Маючи на увазі, що місцеві предмети притягують на себе вогонь артилерії, слід уникати заступлення невеликих пунктів, надто в першій лінії, щоб уникнути швидкого знищення оборони артилерією супротивника.

704. З тієї ж причини не слід вводити в середину місцевого предмету *надто багато війська*. Велике скупчення війська, не зміцнюючи істотно оборони, провадить до збільшення втрат. До того ж боротьбу за опірний пункт частіше за все *вирішається по-за ним*, — *наслідком сутинки за прилежачу місцевість*.

Тому корисно включати місцеві предмети до одного бойового участка з прилеглою місцевістю.

705. Придобність до оборони місцевих предметів можна в значній мірі зміцнити засобами польової фортифікації.

706. Як загальне правило, атаки місцевих предметів не повинно переводити без старанної

розвідки та належної арматної підготовки, а також з недостатніми силами.

707. До властивостей бою за місцеві предмети стаються його хиткий характер, під впливом цілої безлічі випадковостей. Цим збільшується значіння вмідого використання резервів.

708. Для успішности бою за місцеві предмети *спомога арматн* має *рішуче значіння*. Надто це стосується до *атаки* місцевих предметів, яка мислима лише при умові найповнішої арматної підготовки чи при сприятливій обстанові.

Кіннота рідко може знайти нагоду для чинів великими силами, але невеликі кінні частини, укриті поблизу від місцевого предмета, можуть з успіхом приймати участь у близькому бою.

Спомога інженірних частин має широке застосування, надто підчас оборони.

В багатьох випадках буде користою поміч *технічних засобів*. На першому місці стоїть повітряна розвідка з аерофотографією.

Особливости бою за заселені пунити.

709. Від положення заселеного пункта та характеру будівель буде залежати, чи включити його до лінії оборони, чи скористати його для скритого розположення війська.

Не бажано заступати для оборони села з тісно розміщеними деревляними будівлями.

710. Обираючи лінію оборони, слід намагатися, аби ця лінія можливо менше вирізнялася на місцевості й була скритою від зору ворожої арматн.

Коли можна сподіватися, що селитьба підпаде під дужий арматний вогонь, то передню лінію будівель корисно залишити, яко *маску*, а лінію оборони утворити *в середині села*.

Вибір за лінію оборони самої *облямівки* села прикладається в роді недостачі часу або коли облямівка є замаскована розположеними спереду деревами, окремими домами чи складками місцевости.

Висунення лінії оборони *вперед від облямівки* спомагає зменшенню втрат, але збільшує окопні роботи.

711. Коли час для підготовки оборони обмежений, то насамперед забезпечується *зносини* в середині села і в тил, а потім слід приступити до спорудження *закриттів та замаскування*. Коли часу є досить, то утворюється *штучні перешкоди*.

Коли лінії оборони не виноситься *вперед*, то дуже корисно утвердити поперед села *фальшиві окопи*.

712. Міцність заступлення села збільшується утворенням в середині його *самостійного опірною пункта* (редюіту), а також підготовкою *другої лінії оборони*.

713. Для *редюіту* обирається окрему міцну будівлю або групу будівель, більш забезпечені від зруйнування арматюю. Для оборони його призначається окрему залогу. Редюіт повинен бути ізолюваним од інших частин села, даючи оборону в усі сторони, й бути забезпеченим патронами та всяким припасом. Завдання його — полегчити контр-атаку в разі втрати села.

714. *Друга лінія оборони*, де таку обрано, повинна бути пристосована до оборони завчасно. Для обсадження її повинні бути назначені особливі частини та кулемети.

715. Забезпечення села від обхватів краще всього досягається утворенням по сторонах від нього уступових *фланкірних позицій*.

В сприяючих випадках роллю фланкірних збудовань можуть виконати окремі доми першої лінії.

716. При визначенню величини залоги приймається до уваги положення села на місцевості, величина його, характер будівель, якість війська та бойове завдання (уперта чи тимчасова оборона).

Залогою заступає лінію стрілецької оборони й виділяє частини для заступлення другої лінії та редюїта, військо, що залишається, складає резерв оборони.

717. Під час артилерійського обстрілу залогою села криється в закриттях, які там є, залишаючи в першій лінії дозорців та чергові частини. В деяких випадках може статися змога вивести з села частину залоги.

718. Скоро буде виявлено атакуючу піхоту, її зустрічається артилерійським огнем, до якого на близьких дистанціях приєднується мушкетний та кулеметний вогонь з лінії стрілецької оборони.

719. Ворога, що вдерся до середини села, слід викинути атакою внутрішнього резерва. Ця контратака повинна бути енергійною й короткою, обмежуючись серединою села. Розрізнені вилазки можуть довести до втрати позиції.

720. Окремі доми села обороняються лише в разі необхідності рішучого утримання села. При цьому треба рахуватися з неможливістю вивести оборонців з бою.

721. Коли опускається все село, то залогою редюїта все ж мусить провадити оборону далі, до останньої крайности.

722. Коли ворогові пощастило уґрунтуватися в селі, то лишається зосередити всі зусилля, щоб заважити його дальшому поширенню.

В цьому випадку нові контратаки, до прибуття достатніх підсилок, звичайно, будуть даремними.

723. Перед атакою села повинно перевести

старанну розвідку, надто *повітрову*, з аерофото-
знімком. Завдання повітрової розвідки, крім ви-
яснення системи оборони (видимі лінії оборони,
місця батерій і т. и.) містяться ще в установлен-
ню наслідків арматпої підготовки, що є необхід-
ним для вирішення питання про час штурму.

Фронтальну атаку необхідно сполучати з об-
хватом.

724. Підчас безпосередньої атаки села, пер-
шим завданням є — проникнути на облямівку
(царину). Після цього частини, що вдерлися, по-
винні пробиватися на плечах ворога до проти-
лежної облямівки. Просування переводиться не
тільки вулицями, а також і садами, задвірками і
через проломи в домових стінах.

725. Перед атакою піхоту слід звільнити від
споряду, тому що вулишний бій вимагає великої
рухливості й фізичного напруження.

726. Заволодіння редюітом та окремими до-
мами, що залишилися в руках супротивника, до-
ручається особливим частинам. Для знищення обо-
рони прикладається: обстріл з прилежачих домів,
підпал, підривні засоби, невеликі арматні частини
та гармати близького бою.

727. Даремно поспішати з просуванням в се-
редині села, коли боротьба навколо його не дала
переваги атакуючому.

Перейшовши через усе село, передові частини
закріплюються на протилежній облямівці. — Не
слід випускати виходу за облямівку частин, що за-
хопилися переслідуванням.

728. Після скінчення бою за село, слід при-
значити залогу й вивести зайве військо.

Перші розпорядження коменданта повинні
передбачати організацію оборони, систематичний

трус села, припинення пожегів та встановлення зовнішнього порядку в селі.

Особливости лісного бою.

729. Виложене више про бій за заселені пункти (арт. 697—728), в основах своїх, стосується й до лісного бою.

730. Ліси ще в більшій мірі, ніж села, придобні для тимчасової оборони: вони дають широкий огляд вздовж узлісся і можливість обходу широким фронтом, надто, коли ліс рідкий.

Для впертої оборони придобні ліси середньої величини, які припускають підмогу піхоти іншими родами війська.

Обширні ліси більш придобні для оборони, що має на меті виграти час, або прикрити відступ.

731 Заступаючи лінію оборони, слід уникати рівномірної густоти розположення. Узлісся поділяється на участки різної величини, в залежності від значіння їх. Участки, що найбільше підпадають атаці, у вихідних вуглах, або проти зручних підступів, повинні бути найбільш короткими.

732. Межами між участками повинні служити вхідні вугли, або місця, що найменш підпадають атакам, але ні в якому разі не виходять з лісу.

733. При різко окресленому узліссю чи, коли ліс рідкий, стрілецьку лінію ліпше відносити до середини лісу. В деяких випадках може бути вигіднішим винести її вперед.

734. Оборону середини лісу полегчується присутністю великих прогалів, впоперечних просік, доріг, ручаїв або ярів, які можна використати, як послідувачі лінії оборони. Велику користь можуть принести *б'юкгази* та *дротяні загороди*, які легко влатшувати між деревами.

735. Підчас оборони обширної лісної просторині, в разі недостатку війська, доводиться обмежуватись заступленням виступів узлісся та виходів, причому заступлені участки відділяється на флангах поперечними загородами. Незаступлені перемежки узлісся флянкуюється вогнем з заступлених участків.

736. Під час лісного бою підтримання звязку, додержання напрямку й керування військом, ставить надзвичайні труднощі, надто коли ліс великий.

Просіки, прогалини, дороги та стежки полегчують орієнтовку і в густому лісі дають єдину можливість руху зведених частин.

737. Коли атакуючому вдалося вдертися до середини лісу, необхідно його відкинути настирливими контр-атаками з флангів.

В де-яких випадках перед контр-атакою можна перевести несподіваний вогневий напад з послідуочної лінії оборони.

738. Атаку лісову повинно направляти на виткнуті частини лісу.

739. Велику спомогу атаці може дати обстріл середини лісу химічними ризтунками.

740. Вдершись до лісу, треба негайно впорядковувати військо, а для звязку з відступаючим супротивником вислать сильні дозори. Тим часом обстановка вкаже: чи подати допомогу своїй сусідній частині чи йти на зустріч або у фланг нового супротивника, що з'явився, чи переслідувати частину, що відступила.

741. Дальший рух частин лісом переводиться не дуже широким фронтом, маючи за лавами близькі зведені підмоги і забезпечуючи фланги резервами, що йдуть уступовим порядком. В густому лісі найзручнішим буде стрій четами, рядами.

Всі заходи повинні бути направленими до того, щоб при зустрічі з супротивником застукати

його зненацька, випередивши відкриттем вогню і вдаром у багнети.

742. Додержання вірного напрямку в лісі є трудною справою, але надто важливою. Частини бойового порядку звязуються ланцюжком дозорів. Загальний напрямок перевіряється дорогами, просіками, а коли орієнтовних предметів нема, — компасом.

743. Частини, що не мають проти себе супротивника, помагають сусідним, чинячи у фланг супротивникові, який затримує просування цих частин.

744. Коли зусилля атакуючого проти лісу урівноважено опіром ворога, то краще припинити дальші атаки й виждати наслідків бою, що точиться по сторонах від лісу.

Особливости бою за висоти.

745. Висоти складають головну частину всякої позиції. Підчас атаки та оборони їх прикладається загальних положень, встановлених для бою.

Висоти набирають значіння головним чином в звязку з вигодами огляду, які вони дають.

746. Під час оборони висот на розположення першої лінії будуть впливати: характер лежачої спереду місцевости, крутість спадів, присутність на них рослинности, розміри верховини.

Коли місцевість перед висотою рівна та відкрита, то вигідно стрілецьку лінію розположити біля обніжжа, щоб мати настільний вогонь. Коли на передньому спаді є ліс, то стрілецька лінія заступає його узлісся. Іноді буде вигідним віднести її на задній спад, але не дуже близько до верховини. Розположення стрілецької лінії на топографічному гребіню можливе при дуже крутих спадах, а на самій верховині, — коли вона має значні розміри.

Дуже часто може бути нагода до застосування пльонтрового вогню.

747. Коли спади дуже круті, то набирає значіння флянкування підступів до них вогнем сусідніх участків оборони.

748. Невеликі гостроверхі висоти заступати не слід.

Особливости бою за тіснину.

749. Тіснини (мости, греблі і т. и.) набирають особливого значіння в тому разі, коли місцевість по сторонах від них дійсно неприступна для руху.

750. Поодинокі тіснини більш вигідні для оборони, тому що сукупність їх на одній перепоні дає атакуючому можливість підходити до перепони на широкому фронті і викликає розкиданість оборони.

751. Під час оборони тіснини можна ставати, маючи її перед собою, позад себе, або ж заступивши позицію в середині тіснини. Розположення позад тіснини відповідає пасивній обороні, тоді як заступлення позиції перед тісніною переслідує активне завдання й бажанне зберегти можливість переходу через тіснину. Розположення в середині позиції може мати місце під час оборони довгих тіснин.

752. Під час атаки тіснин рішуче значіння має вогонь артилерії. Для форсування необхідно відігнати від неї ворога, або паралізувати оборону артилерійським вогнем. Коли нема змоги цього досягти, то треба шукати обхідних шляхів.

XI. Вуличний бій.

753. Бій у містах з населенням, що повстало, має багато схожости з польовим боєм за засе-

лені пункти, але й істотно відрізняється від нього, головним чином, в наступному: 1) бій в містах починається й кінчається в середині їх, тоді як центр ваги польового бою за заселені пункти лежить по за ними, 2) районами чинів під час повстань являються звичайно столиці чи які інші великі міста, тоді як під час польового бою доводиться битись тільки в невеликих заселених пунктах, і 3) вулишні бої переважають польові бої своєю довгочасністю.

754. Бій в містах зводиться до атаки закритих тіснин (вулишний бій) і до заволодіння опірними пунктами (громадські будинки, залізничні двірці, монастирі, старі фортеці, цитаделі і т. и.)

В обох випадках особливе значіння належить уведенню до чину великої кількості технічних засобів (армати різних родів, кулеметів, панцерних самоходів, самокотних частин, літаків, ручних гранат і т. и.) і доцільної комбінації усіх засобів з чинами війська.

755. Прикладаючи технічні засоби та живу силу, слід керуватися властивостями супротивника — неорганізованість, недісциплінованість, вражливість і легковірність мас.

756. Нанесення несподіваних, сильних ударів, з прикладанням технічних засобів, що впливають на уяву — скоріш усього доведе до цілі.

757. Маючи на увазі ці ж властивості супротивника, а також з метою не давати йому часу на організування оборони, — необхідно чинити з найбільшою рішучістю та швидкістю.

758. Треба вжити всіх можливих заходів для охорони війська від впливу повстанців. Для цього рекомендується: Ізоляцію війська в касарнях, заборону підпускати натовп ближче, як на 100—200 кроків, не допускати промов і відозв до війська.

759. Перемішання війська з натовпом може довести до самих небажаних наслідків, включно до переходу війська на бік натовпу.

760. Розміщення війська розкидано посеред повстанців, а надто по приватних домах, не повинно допускати.

761. *Першорядне значіння для успіху здушення повстання має особа начальника, якому довіряється командування військом.* Рішучість та залізна воля— повинні бути його головними прикметами. Цьому начальникові повинно бути надано повну владу; ніхто не повинен втручатися й критикувати його розпоряджень.

762. Організуючи загони для здушення повстання, слід звертати увагу на національний склад повстанців, — краще всього призначати частини з мешканців іншої місцевости, навіть іншої національності.

763. До формуємих окремих загонів чи колись призначається: піхоту з кулеметами, артилерію, панцерні самоходи, саперів, технічні та звичайні засоби зв'язку.

Розрахунок на 1 курінь піхоти: 8 кулеметів, 4 гармати, 1—2 панцерних самоходів, 1 рій саперів і команда зі струментом та підривним матеріалом (ломи, мотики, сокири, каменярські молоти, драбини, піроксилінові дашки та інші вибухові матеріали).

Піхоту заосматрюється ручними гранатами. Для орієнтування війську видається пляни міста й додається частини мійської міліції.

764. В разі виявлення ознак повстання чи під час виникнення його, коли-б воно вибухло несподівано, місто оголошується *на воєнному стані* й призначається начальника над усім військом, що

стоїть у місті, з додержанням зазначеного в артикулі 761 в усьому, що стосується до чинів війська.

765. Місто поділяється на участки. Оборону кожного участка доручається загонові з усіх родів війська, число й склад яких визначається в залежності від величини участка, його значіння та інших даних обстанова.

Призначається військо для активних чинів під час здушення повстання і загальний резерв до безпосередньої розпорядимости старшого начальника.

766. Обовязки війська, що охороняє участки, на які поділено місто, полягають в охороні найважливіших будинків і споруджень (їх заступається піхотою з кулеметами, а іноді з гарматами), в підтриманню порядку в своєму участку висиланням сильних дозорів та панцерних самоходів, в недопущенню й розвіванню зборищ і в допомозі військові, призначеному до активних чинів.

767. Між начальниками участків та старшим начальником, а також між участками встановлюється міцний звязок, незалежно від існуючого міського, польовими телефонами і телеграфом, а також мотоциклами, самоходами, кінними ординарцями та іншими засобами.

768. Звертається увагу на необхідність мати одночасно кількох ліній звязку ріжними способами, на випадок, що зрадить який-небудь з них. Телефонні та телеграфні стації повинні бути під охороною особливих варт, а проводи під охороною дозорів.

769. Бій на вулицях доводить до необхідности брати штурмом барикади і прилеглі до них дома.

770. Силу оборони будується не на барикадах, а на прилеглих до них, частіш усього, вугло-

вих домах. З цим слід погоджувати чини під час атаки.

771. Атаку може бути переведено двома способами: 1) обходом через доми, а також через подвірре на сади, що прилягають до домів і 2) наступом по вулиці.

Перший спосіб більш певний і супроводиться меншими втратами, але він є забарливим; другий — більш скорий.

В залежності від загальної обстанови та кількості технічних засобів, що є до розпорядимости, вибір способу надається виконавцям.

772. В обох випадках треба цілком використати технічні засоби, надто армату, намагаючись до того, щоб вогонь армати, чини панцерних самоходів, бомбометанне з літаків, кулеметний вогонь і застосування інших технічних засобів. — *набрало не тільки підготовчого, але й рішучого значіння.*

773. Під час атаки обходом військово проникає в доми, що по обох сторонах вулиці. Коли двері буде заперто або завалено з середини, то їх виламується саперами, або піхота влазить через вікна. Призначена для цього особа, в супроводі 20—30 козаків, піднімається по внутрішніх сходах на верхній поверх, звідки оглядає, що твориться в нижніх поверхах протилежного дому. Після цього пробивають стіну сусіднього дому і влазять туди. Пробиває пролом команда з струментом під керуванням саперів. При цьому бажано проламувати стіни з задніх кімнат, тому що при цьому повстає можливість чинити зі двору без перешкоди. В передніх же кімнатах, біля вікон залишаються бекети, які наглядають за тим, що твориться на вулиці, й обстрілюють цілі, які зявляться. В такий спосіб просуваються з дому до дому.

В тих же випадках, коли з задньої сторони

до домів прилягають сади та подвір'я, — наступ переводиться через них, проробляючи переходи в парканах.

Коли буде досягнуто до дому, що панує над барикадою, загін підтягується и завдає удар. Проведення через доми супроводиться вогневою підготовкою, яку погоджується з рухом піхоти.

774. Під час руху через доми корисно обсаджувати дахи кулеметами для обстрілювання дахів, які може обсадити супротивник.

775. Другий спосіб атаки — наступом по вулиці — переводиться або-ж одночасно з атакою в домах або самостійно.

776. Явною атакою, яку супроводять великі втрати, можна, однак в останніх стадіях бою, прискорити здушення повстання.

Наступ переводиться кільцею. Поперед кільони наступають 1—2 панцерні самоходи, в залежності від ширини и вулиці.

777. Обома сторонами вулиці, цільно по придоми, поперед кільони повинні йти стрільці. Вони обстрілюють вікна, дахи та взагалі всі цілі, які з'являються. За стрільцями, кроків за сто, йде застава за якою на такому ж віддаленні йде кільона, криючися від вистрілів по обох сторонах вулиці, під ворітьми, ганками та за вуглами домів у бокових вулицях. По обидві сторони від застави та кільони йдуть пішоходами стрільці і наглядають за протилежними домами. Коли заставі, що йде перед кільони, буде дано будь-яке завдання, то її зараз же заміняється іншою. Треба як найстрогіше пильнувати за тим, щоб з кільони не було зроблено ні одного вистрілу. Стрільці же, навпаки, повинні бути готовими стріляти по головах повстанців. Стрільців призначається з числа добірних.

778. Коли наступ по вулиці зупадає з рухом

піхоти через доми, то необхідно звертати увагу на зв'язь чинів і щоб не скоїлося стрільби по своїх. Для цього встановлюється умовні знаки, які відзначають, що дом заступлено, наприклад вивішується прапор.

779. Панцерний самохід підїзжає щільно до барикади й обстрілює її в обидва боки з кулеметів. Вслід за цим піхота кидається в багнети.

780. Наступ піхоти по вулиці, заступлений бунтовниками, повинно підкріпити рухом кількох сотень паралельними вулицями, щоб забезпечити фланги й поставити між двома вулицями, також і на випадок бою в бочних вулицях,

781. В кольоні не повинно бути ніяких коней.

782 Штурм міцних будинків повинно засновувати на досягненню повних наслідків арматного вогню. В більшості випадків цього буде досить, щоб змусити бунтовників покласти зброю.

783. В разі, що бій затягається на кілька днів, то заступлені під вечір позиції закріплюється, а на ранок бій поновляється.

784. Не слід упускати нагоди для утворення вночішніх нападів, чому часто може сприяти обстановка.

785. Бій повинно доводити до повного здушення повстання.

786. Під час бою слід звертати увагу на достатнє харчування частин, що провадять бій, організацію санітарної допомоги, невинне постачання бойовим припасом та потрібним матеріалом.

XII. Особливости боєвих чинів у горах.

787. Під час бойових чинів на горяній місцевості особливу користь для досягнення успіху можуть дати *обходи* і до тогож значними силами.

Обмеження огляду вимагає старанної розвідки, нагляду, часто й забезпечення флангів піхотою з кулеметами, а іноді з невеликими частинами армати.

Керування й зв'язок утруднені; тому самодільність часткових начальників та надмірна упертість надто цінні для успіху в горах; з засобів зв'язку надто придобна оптична сигналізація.

Під час *розвідки* ворога велике значіння можуть мати спостереження з *повітроплавних апаратів*.

788. Під час гірного бою дуже важливо захопити пануючі висоти для обстрілювання з них вогнем армати та кулеметів прилеглих долин та спадів, а також для встановлення дозорних пунктів.

Зважаючи на труднощі в зносінах, резерви повинно тримати ближче до війська, що провадить бій.

789. Під час *атаки* окремих висот (опірних пунктів) треба звертати головну увагу на обхвату їх та паралізування вогню, що проводиться з сусідніх опірних пунктів супротивника. Коли гаразд вибрано дозорні пункти й уміло розположено армату, то можна користуватись спомогою останньої до самого вдару в багнети.

Флянговий вогонь навіть незначного числа стрільців може принести велику користь.

Захоплені висоти повинно негайно закріплювати за собою кулеметами та арматою.

790. Під час *оборони*, зважаючи на велике число непоражних просторіней, підступи на всьому фронті повинні бути під флянговим або навскісним огнем кулеметів та армати, яку для цього часто доведеться ставити невеликими частинами.

791. Загальний резерв часто може виявитися потрібним поділити на часті.

792. Повинно звертати особливу увагу на замаскування та утворення фальшивих окопів на висотах та спадах та на тверде заступлення висот, які забезпечують флянги всього розположення.

793. Коли ворог атакує, головний засіб у оборонця — мушкетний вогонь і, коли атакуючий, стомлений підйомом буде на близькому віддаленню від стрільців — ручні гранати. Армата, що флянкує підступи, чинить у фланг атакуючому ворогу; решта армати — переважно по ворожій арматі, яка спомагає атаці своїй піхоти та по резервах супротивника, як що їх можна обстріляти.

XIII. Розпорядження для бою.

794. До приказу про бій (додаток XIV) включається:

- 1) відомости про супротивника;
- 2) відомости про своє сусіднє військо;
- 3) загальну ціль чинів; напрямок або район наступу; зазначення фронту позиції на всьому протягові її під час оборони;

- 4) поділ війська по боввих участках з указаннем призначеного на них війська та начальників участків; ціль чинів війська на кожному участку; завдання армати, що не ввійшла до складу бойових участків; окреме прикриття, коли його призначається;

- 6) поділ і мета чинів кінноти, що не ввійшла до складу бойових участків;

- 7) наряд на розвідку; завдання для розвідки;

- 8) заходи що до нагляду та забезпечення флангів, а коли треба, то й тилу;

- 9) заходи що до звязку;

- 10) розмежовуючі лінії;

- 11) місця арматних парків (головних та інших);

- 12) місця перевязочних пунктів;
- 13) місце обозів 2-го розряду; спільний начальник та прикриття до них;
- 14) розположення про різного роду технічні роботи;
- 15) куди надсилати доповіднення;
- 16) заступники начальника загону.

З цієї перелічи кожний начальник включає до свого наказу те, що потрібно для виконання покладеного на нього завдання.

В І Д Д І Л VI.

Партизанські чини (війна загонами).

795. Партизанських чинів успішно можна прикласти:

- а) коли театр воєнних чинів обширний, надтож, коли він мало заселений і мало культурний;
- б) коли театр цей, хоч і обмежений, але горячий, пересічений і не пропускає чинів великими масами;
- і в) коли населення в запіллю супротивника співчуває нашому війську.

796. Метою партизанських чинів є завдання супротивнику можливо більшої матеріальної шкоди й поширення у нього в запіллю не порядку та замішання, а також псування його комунікаційних шляхів для припинення підвозу до фронту й відтягнення можливо більших сил супротивника для охорони запілля.

797. Партизанські чини організується трьома способами:

- а) висиланням великих кінних частин з кінною арматою, які, відриваючись від своєї армії, прорізають можливо глибше увесь тил і запілля супротивника, де виділяють від себе цілий ряд

дрібних загонів та партій для зруйнування та знищення всього того, що має значіння для армії супротивника; після виконання цього завдання частини ці швидко повертають на злуку до своєї армії з другої сторони, вступаючи, де буде потрібним, до бою, щоб прокласти собі дорогу.

б) висланням особливих загонів кінних чи піших, силою від однієї чети до кількох сотень, які, проникаючи можливо глибше в заплля супротивника укритно гнізяться там довший чи коротший час, переходячи з місця на місце; вони чинять або в повному складі, або дрібними партіями, зважаючи на обстанову і повертають назад, коли дальше перебування їх на ворожому запллю стане неможливим, або після виконання покладеного на них завдання.

і в) оргнізацією в запллю супротивника окремих партій з місцевих мешканців під проводом висланих чи зарані посажених на місцях досвідчених особ: партії ці також чинять скритно, переходячи з місця на місце, міняючи одержу, зовнішній вигляд і всілякими способами заміжаючи сліди.

798. Партизанські загани складається з добірних людей, міцних, витрвалих і спритних, що з доброї волі побажали вступити до загону чи до партії.

799. Особливу увагу повинно звернути на відповідний вибір начальників партизанських загонів та партій, від енергії яких, а також від їхньої талановитости та їхнього знання воєнної вправи, надто тактики партизанських чинів головним чином залежить увесь успіх замірів.

800. Предметами партизанських чинів можуть бути: а) залізниці, штучні спорудження на шосових та ґрунтових дорогах, телеграфні та телефонні лінії, б) етапні пункти, в) всякого роду склади,

г) обози, транспорти й парки, що циркулюють в тилу кожної армії, д) ворожа почта, е) окремі ворожі загони і е) слабо обсажені ворогом заселені пункти.

801. Не тільки начальники, а й увесь склад загонів та окремих партій повинен бути докладно знайомий зі способом чинів під час нападу на кожний з указаних предметів. Партизани повинні знати підривну справу.

802. Крім встановленого озброєння та підривних засобів, партизанам корисно мати револьвери, ручні гранати та ножиці, щоб різати дроти.

803. Партизани не повинні перевантажувати себе харчами, бранцями та воєнною здобиччю. Все необхідне для прохарчування вони беруть у мешканців.

804. Успіх партизанських чинів ґрунтується, головним чином, на несподіваності нападу, тому повинно вжити всіх заходів до додержання тайни та обдурення місцевого населення.

805. Виступ партизанів для виконання будь-якого заміру переводиться, по змозі, непомітно. Начальник повідомляє підлеглим завдання і плян чинів лише в мент виступу або під час маршу. Коли нема певности у відсутности шпігунів, загонів краще виступати дрібними партіями в різних напрямках з тим, щоб зібратись потім скритно в призначеному для виконання завдання пункті.

806. Партизани пересуваються скрито, уникаючи великих доріг. Навіть під час рухів на великі віддалення слід іти тільки вночі, скриваючись у день у відокремлених оборах чи в лісах. Останній ночліжний пункт вибирається по за приступним районом висилки ворожих дозорів; вступати туди слід до світанку, вживши заходів, щоб ні під яким приводом ніхто не міг звідти вийти; охорону, коли

це потрібно, доручається певним з місцевих мешканців. Під час руху, щоб не виявити себе, не слід вживати великих заходів до охорони, досить невеликого головного загону, а ще краще певного місцевого мешканця. Стрінуті на шляху ворожі бекети чи дозори слід непомітно обминати або без шуму і без стрілів, знімати.

807. Краще всього переводити напад у ночі з тим, щоб у ночі ж і відійти; але це можливо лише при докладному знайомстві з місцевістю та з розположенням супротивника, або коли в добрій певні провідники. В протилежному разі краще переводити напад вдосвіта.

Коли ж напад намічено в районі етапів, то найкращим часом для нього буде північ, тому що на етапах уже з раннього ранку починається живий рух.

808. Плян нападу повинен бути гаразд обміркований.

809. Щоб зняти зовнішні варти та бекети супротивника та щоб заволодіти потім внутрішніми, а також, щоб захопити старших і упередити подачу сигналів на сполох, слід призначити особливо добраних людей. Коли відомо, що ворожі гармати або обози розположено парком по за селом, то для заволодіння ними висилається спеціальну частину загону. Щоб збільшити замішанину серед супротивника, вигідно переводити наступ одночасно з кількох боків, але всіяко треба уникати складних плянів чинів. Щоб не заблудити й щоб забезпечити одночасність удару, частинам загону слід розходитися на самому близькому віддаленню від цілі.

810. В разі невдачі, заздалегідь призначається збірний пункт. Коли після невдачі ворог почне переслідування, то краще всього розвіятись в різні

сторони й зібратись потім на зарані призначений пункт.

Навчання перед боєм.

Кожний вояк повинен твердо засвоїти собі такі загальні провідні правила до бою:

- 1) Сам загибай, а товариша визволяй.
- 2) Пробивайся наперед, хоч би передні били,— Бог не без милости, а козак не без долі.
- 3) Не бійся загину, хоч як би скрутно не було; напевне переможеш.
- 4) Як що тобі трудно, то й ворогові не легче, а може ще гірше ніж тобі; лише свої труднощі ти бачиш, а ворогових ні, але ці труднощі у його також є. Через те ніколи не витрачай надії, а будь завзятим та впертим.
- 5) Коли боронишся, бий, а не лише відбивайся. Ліпший спосіб боронитися самому напасти.
- 6) Мавш зброю в руках—ще не вмерла козацька мати.
- 7) В бою перемагає більш упертий та завзятий, а не дужчий чи спритніший. Перемог не здобувається враз; ворог теж буває завзятим; иноді не пощастить перемогти й за два й за три рази; тоді треба дертися в четвертий раз, аж доки свого не здобудеш.
- 8) Більш, або менш умілі розпорядження полегшують осягнення мети з меншими втратами, але тільки поменшують; а досягне її лише той, хто зважився скоріше загинути, ніж не добитися, чого бажав.
- 9) Які несподівані перепони не повстали б на шляху до мети—треба думати про те, щоб їх подолати, а не про те, що справа стоїть зле.

10) У порядної частини нема ані тилу, ані флангів — всюди фронт, звідки ворог.

11) Як несподіваноб не з'явився ворог, не треба забувати одного: що його можна бити або багнетом, або вогнем. Вибрати одно з двох — не важко, а стрій — остання справа. Ворог близько — завжди багнети; далеко — спочатку вогонь, потім багнети.

12) Нема такого становища, з якого не можна булоб вийти з честію.

13) Під час бою нема зміни. Встряв до бою, то залишавшся в ньому до кінця; підмога буде, зміни — ніколи.

14) Доки бешся, визволяй здорових; лише подолавши ворога, згадай про поранених. Хто про них турбується під час бою й залишає ряди — той страхополох, а не жалісна людина. Для допомоги пораненим в санітари.

15) Як що ти старший, не втручайся в справу молодшого, коли бачиш що її добре провадять, — під час бою і своєї досить буде. Хто вганятиметься за тим, що другі повинні робити, пропустить своє. Кожний чин повинен мати *своє поле самостійности й відповідальности*. Не визнаючи першої, зносиш другу. Але старший повинен стежити, щоб кожний робив свою справу й не потурати нікому.

Додато
до арт

а) Блянок для доповідення.

Кому

19 р. (місяця), год. хв.

Ч. з . . . (звідки вислано)

Мапа в цілю.

Біля 4 1/2, цалів. —————>

б) Конерта.

Кому	
Нуди	
Ч.	Хода
О д і б р а н о	
19 р.	(місяця) год. хв.
Підпис	
Конерту повертається подавцечі.	
----- Біля 4 ³ / ₄ цалів. -----	
Ч и т а в :	

Ходу зазначається:

х — перемінною ходою.

хх — як мога швидче.

Примітка: Блянки і конерти робити з папер
що не боїться вохкості.

Слів, уміщених в дужках не друкується.

Гонецьна почта

I. сотні I-го Імені Гетьмана Богдана Хмельницького полку.

БЕКЕТ № 4.

Від кого одержано, чи ким привезено	Місяць, число та час		З ким відіслано	До якого бекету	Скільки пакетів	Примітка
	Одібрано	Відіслано				
Головатий	1. Вересня 13 год. 35 хв.	13 г. 42 хв.	Кравчук	№ 4	3	
Дубогрій	17 г.	17 г. 5 хв.	Степаненко	№ 2	4	
Петренко	2 год. 15 хв.	2 год. 25 хв.	Коваль	№ 3	1	

П р и м і т к и :

- 1) При одбиранню пакетів д я відсилки в I-ій графі виставляється й № № пакетів
- 2) При здачі пакетів на місці призначення вимагати від адресатів розписок на копертах пакетів, які й повертається останнім бекетом назад, на бекет, що їх прийняв, одночасно з нересилкою пакетів.

Прикмети, по яких можна судити про сили, положення та про чини ворога.

Прикмети часто зовсім незначні, коли уміло використати їх, ведуть іноді до викриття обставин першорядної ваги; тому відомости, що їх добувається різними шляхами, повинно старанно записувати й приводити до системи.

1. Необхідно стежити за настроєм населення ворожої країни та взагалі, за населенням нам ворожого. Стурбованість та послужливість його показує відсутність ворога; навпаки, хвилювання, спинення праці й торгівлі, залишення сел та міст—дає підставу гадати, що воно чекає на бійку. Погордливе відношення показує наближення дужого ворога.

2. Як що ворог став на *одпочинок* табором, постоем або по таборам—постали треба зауважити: напрямок дротів польового телеграфу, місця де поставлено щогли іскрового телеграфу, дозорні пункти; форму одягу й головного убору; різні відзнаки уніформи; дим та заграву вогнищ, вогні, намети; час вирядження та напрямок патрулів, кінних дозорів, рекогносцирних загонів; різні сігнали й години, коли їх подається; появлення нової уніформи; збирання машин, дерева, човнів і т. и. Важливим є запримітити також місця, де розположився супротивник, і т. и.

Коли стежить за *ворогом під час його руху*, то треба звертати увагу на довжину кольон, кількість мас, що різко відрізняються одна від одної, рід війська, обоз, хуткість руху, височину стовба куряви, вилискування зброї.

3. Необхідно зауважити *всі роботи*, що їх провадить супротивник для спорудження окріпів у заселених пунктах та на місцевих предметах; пересування його робочих команд, утворення телеграфних і телефонних ліній та інші чини супротивника, що вказують на його приготування до бою.

Під час сутики дуже важливим є запримітити форму одяжі та відзнаки на ній на забитих та залишених ворогом поранених. З забитих та поранених треба забірати записні книжечки, листи, мапи та інші документи.

4. *Під час переслідування* ворога звертати увагу на величину місць одпочинку та на віддалення їх одного од одного; на те, що було залишено ворогом по селах та таборах; кінські та обозні сліди (напрямок і свіжість їх); дивитися, чи нема по дорозі полонаних возів, дохлих коней і могил; кінські трупи—ситі чи худі, напружені у них спини чи ні, чи зруйновано околишні села, згарища свіжі чи давні, числені чи ні, великі чи малі, чи знищено мости, чи лише барикадовано.

Додаток IV
до арт. 54.

Розпит місцевих мешканців, полонених та перекинчиків.

Шляхом розпиту місцевих мешканців, полонених та перекинчиків часто можна здобути цінні відомості про ворога, але сліпо довіряти їхнім виказам не треба, особливо, коли мешканці вороже настроєні або коли це полонені.

1) *З місцевих мешканців* переважно допитуються: телеграфних, поштових службовців і за-

лізничників, лікарів, священників, учителів, крамарів.

Для того, щоб розпит дав як найповніші відомости, їм пропонується, наприклад, такі запитання: місце мешкання; звідки й куди простує, що бачив, чув про супротивника; по яких селах стоїть його військо; де його передові пости, кінні дозори; скільки кінноти, піхоти, армат, возів обозу; чи живе військо в наметах чи по будинках; хто його начальник, де він живе; чи нема часом над будинками військових прапорів, якого вони кольору, з якими цифрами чи літерами; куди йшло військо й скільки часу воно йшло; чи з зупинками, чи ні; як убрано було військо, які мундури, кашкети і якого кольору, погони, комір, петлиці, які цифри, літери на погонах, комірах; у якому стані залізниця, чи багато потягів проходить за добу; що переважно перевозиться; чи не помітно часом будівання окріпів, де й скільки; між якими селами проходять дроти військового телеграфу; де склади харчу й фуражу; що їдять жовніри; чи справно платять гроші за продукти, за що й скільки; чи не чинять кривди місцевому населенню, як що була бійка, то чи багато забитих і поранених, куди їх одвозили.

2) *Від полонених та перекиньчиків відбирається всі документи й листи та негайно відправляється до вищих штабів на розгляд.*

Полонених та перекиньчиків розпитують по одиниці; порівняння більш менш однакових вказів дав можливість зробити правдиві висновки.

Їх розпитують: у якій частині служив (оглянути відзнаки на мундурі, кашкеті, на зброї, власний знак, записну книжку; адреси на копертах листів, що отримано від родини), хто командир, хто старший начальник; до складу якого загону

Його частина входить; які частини в та скільки людей в загоні, скільки гармат; де та як розположено військо; де була остання ночівля; що чув про майбутні пересування та чини загону; чи правильно видається харч і який він, чи дають платню; в чому мають нестатки, як поводяться старші; скільки людей та коней у сотні; чи багато молодих та запасових; по скільки п. тронів у жовнірів, чи багато хорих, або поранених; чи в запаси харчу й фуражу, та які вони. Треба замітити уніформу та стан його обмундування зброї, який у нього зовнішній вигляд бодьорий, стомлений, ситий чи голодний.

- Додаток V.
до арт. 79.

Огляд місцевих предметів

1. Огляд *сел та мист.* Головна частина розвідки не входить у село (місто), доки його та найблизчі околонці не оглянуто дозорами.

Для огляду села кінний дозир зупиняється де-небудь недалеко, сховавшись, але так щоб за селом можна було стежити.

Кількість дозорів необхідних для огляду села, залежить од величини його (кількості в ньому вулиць), його форми й напрямку, в якому розположено саме село відносно шляху руху кінного дозору.

При значній протягності села в ширину, огляд його робиться кількома дозорами. Село, що тягнеться вузькою лінією поперек напрямку руху кінного дозору, оглядається лавою дозорів.

Дозори висилається по більших вулицях та на кутки села. Оглянувши село, дозори зупиня-

ються на протилежній його облямовці та дають знати начальнику розвідки про наслідки умовним знаком, при потребі посилають йому доповідь. Як що ворога нема, кінний дозор хутко проходить через село.

У ворожій країні, при ворожому настрої населення, при невеликій кількості кінного дозору, а також у ночі, корисно брати заручників. Для цього призначається дозір (не менш 3-х чоловік), який у найблизчі хаті без галасу хватає кого-небудь із мешканців і веде до начальника розвідки. Там бранця допитують та затримують до кінця огляду села окремими дозорами.

Докладний огляд сел провадиться цілим кінним дозором, як що він має досить сил для цього. При цьому, після попереднього огляду села окремими дозорами та заступлення всіх виходів із села, цілий дозір входить в село, виставляє, де треба, варту, після чого начальник розвідки починає розпит мешканців (головним чином представників місцевої влади), захоплює поштову та телеграфну кореспонденцію, скарбниці и т. п. Під час огляду із села нікого не випускають, а козаки дозора тримаються в боевій поготові.

2. Порядок *огляду лісу* залежить од його величини, ступеня проходимости шляхами та просіками.

Невеликий ліс або гай оглядають дозори в середині та на узліссю.

Як що ліс невеликий, але такий *густий*, що пройти можна лише шляхами й стежками, то його оглядають дозори, що проходять головною та найближчими боковими дорогами, а також узліссями.

Для огляду *великого але рідкого лісу*, дозори проходять його лавою.

Як що потрібно, можна розсипати й весь

розїзд. Кінні лави, проїхавши ліс рессю, зупиняються на протилежному узліссю та збираються на знак начальника розїзду.

Як що ліс великий та густий, так що *трудно його пройти* по боках від дороги, що йде через ліс, то його оглядається дозорами в головному напрямку, а по дорогах, що йдуть від нього відногами, лише на кілька сотень кроків. Дозори, що їх вислано на ці дороги, стежать за ними лише доти, доки розїзд не промине їх, а після того прилучаються до нього. Перед тим, як розїзд має входити в такий ліс, узлісся, як що розміри лісу не дозволяють, повинно оглянути на кілька сотень кроків у глибину як у напрямку посування розїзду, так і в боки.

3. Оглядаючи *тіснини*, один дозор хутко проходить через тіснину, а другі роблять те саме, користуючися найближчими манівними шляхами, а розїзд зупиняється біля входу до межигірря. Як що ворога не буде, то оповістивши про це розїзд, дозори роблять так само, як це було вказано в т. I-ій цього додатку, при огляді села. Розїзд повинен проходити тіснини, як найшвидче.

4. Як що по дорозі зустрінеться *високість*, то один дозор іде на гори, аж на шпиль та оглядає околиці спереду й усі боки, стараючись, щоб ворог не запримітив його, а інші дозори, як що високість не велика, обходять її сторонами.

Як що високість тягнеться з боку від руху розїзду, то він іде низом, а дозори горою, ховаючись за верхом високости з боку ворога.

5. Перепони, що їх розїзд зустрічає на своєму шляху, як от *болота, мочарі, річки, й балки*—оглядається дозорами, оскільки це необхідно для безпечного руху через них розїзду. Дозори звичайно оглядають їх по головному та найближчих

бокових шляхах, що проходять через них.

Коли потрібується докладного огляду на певному протягові одного з місцевих предметів, що їх перелічено вище, то це виконується лавою дозорів.

Як що балка (річка, болото) тягнеться збоку, то за нею наглядають дозори, яких направляється вздовж балки (річки).

Н А К А З

Додаток VI.
до арт. 134.

„ пішій дивізії.

(Мапа 3 верст.)

Ч. I.

*Великий опочивок
коло села Гречани.*

*10. Вересня 1912 р.
11. з. 30 х. ранку.*

- 1) Відомості про ворога.
- 2) Відомості про розположення сусідніх частин.
- 3) Район розположення дивізії.

- а) ШТАБ ДИВІЗІЇ.
- б) АВАНГАРД.
Начальник
Склад.
- в) ГОЛОВНІ СИЛИ.
Начальник
Склад.
- г) КІННОТА.
Начальник
Склад.

- а) Місце розположення.
- б) Спосіб х) і місце (або район) розположення.
- в) Спосіб х) і місце (або район) розположення.
- г) Спосіб х) і місце (або район) розположення.

- 4) Місце розположення арматньої паркової бригади, санітарних установ та дивізійного обозу.
- 5) Від якої частини наряд на розвідку.
- 6) В якій смузі виставити авангарду, сторожову охорону і на який час. Біля якого місця злучити чи увійти в зв'язок з охороною сусідніх частин війська. Заходи сторожової охорони, яку виставляють головні сили (арт. 131).
- 7) Наряд чергової частини й місце її розпологу.
- 8) Наряд чергового по дивізії.
- 9) Заступники.

Начальник Дивізії

Начальник Штабу.

Час відсилки наказу (година, число, місяць, рік).

Підпис того, хто висилає наказ.

ПРИМІТКА: Начальників та заступників зазначають для короткості лише по ранзі й по прізвищу.

х) Табором, тобором-постоем, постоем.

Додат
до ар
СПИС ПОСТОЮ.
00 Дивізії.

Місця розположення	Збірні пункти
м. Харьків	} При вихіді з міста по дорозі на м. Волчанськ. (Північна околиця).
} м. Харьків	
} м. Ізюм	} м. Ізюм, південа околиця кла- довища.
с. В. Комишеваха	
} м. Чугуїв	} м. Чугуїв площа.
} с. Цареборисово	
} с. Комарівка	
} м. Купянськ	} М. Купянськ північна око- лиця, шлях на Валуйки. Площа у вихі- да на двірці Балаклея.
м. Змійов	
м. Волчанськ	
с. Балаклея	
} м. Сумя	} м. Сумя південа околиця.
с. Балаклея	
ник Штабу.	

МАЛЮНКИ ПРАПОРІВ

для зазначення місць розположення штабів, управлінь
та частин війська.

Розміри прапорів для штабів та управлінь: ширина 40 цалів; довжина 60 цалів. Прапори виготовляється з звичайної матерії зазначеного кольору. Штаб — армії — національний прапор з державним гербом. Штаб дивізії — національний прапор без державного герба. (Рис. 1.) Штаб бригади — національний прапор з малиновим четирьохкутником, нашитим з обох боків посередині, розміром 20 x 30 цалів (рис. 2.).

Рис. 1.

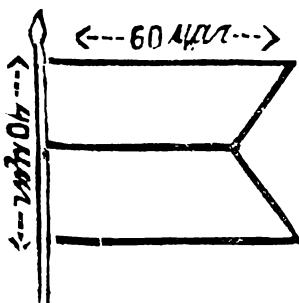
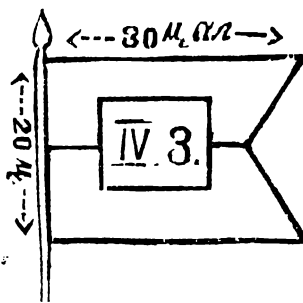

Рис. 2.

Розмір прапора для куринів та технічних полків (рис. 3.): ширина 23 цалів; довжина 48 цалів. Виготовляється з звичайної матерії зазначеного кольору: Піший курінь-прапор жовтий, ромб блокітний. Кінний курінь-прапор блокітний, ромб жовтий. Арматний курінь-прапор жовто-блокітний; ромб червоний. Технічний полк-прапор жовто-блокітний, ромб чорний.

Рис. 3.

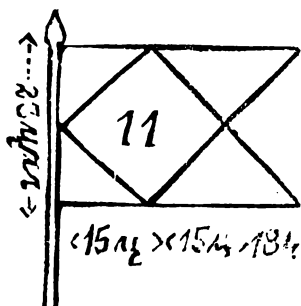
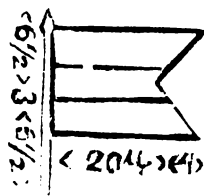

Рис. 4.

На прапорах з обох боків нашивається з чорної стрічки завширшки $\frac{1}{2}$ цалі; № бригади, куріня, або технічного полку, а на прапорі штабу діевої армії — і Державного Герба.

В запасових частинах та штабах, окрім №, нашивається ще й початкові літери назв цих штабів чи частин. Наприклад:

Штаб IV. дивізії	IV.
Штаб III бригади	III.
Штаб III. запасової бригади	III з.
II курінь	II.
5. запасовий курінь	5. 3.
Учебний курінь 4 запасов. бригади	4. У.
3. арматний курінь	3.

Для зазначення місць розположення штабів, управлінь та частин вночі, встановлюється ліхтарі, з кольоровим шклом — по кольору прапора для штабів та управлінь і — ромба для частин військ. На шклі повинні бути також саме № та літери, які нашито й на прапорах.

Сотні в частинах відзначається теж прапорами (рис. 4) але меншого розміру ніж для частин.

Розмір прапору: ширина 16 цалів, довжина 24 цалі.

Кольор прапора встановлюється по роду зброї з нашитою повздовж, по середині, стрічкою шириною в 3 цалі; кольора стрічки встановляється червоного кольору для 1 сотень, зеленого для 2 сотень, білого для 3 сотень, крапового для 4 сотень і чорного для 5 сотень.

М та лігер на сотенних прапорах не нашивається.

Шпиталі та курінні амбуляторії — відзначається білим прапором, розміром для шпиталів 23 x 48 цал. і амбуляторних покоїв 10 x 24, з червоним хрестом, нашитим з обох боків. В ночі — ліхтарем на білому шклі — червоний хрест.

РОЗРАХУНОК

Додаток X
до арт. 315.

глибини похідних колон війська та обозів.

Колони частин війська та обозів	Глибина в кроках	Глибина у верствах (приближно)
I. Піхота.		
(В колоні роями чи рядами):		
Курінь	350	—
Кулеметна сотня	150	—
Полк (4 курія, кулеметна сотня і обоз 1-го розряду)	2030	1 1/3
Бригада	4140	2 1/3
Дивізія (без артилерії)	8370	5 1/2
II. Кіннота.		
Полк в колоні по три (з обозом I. розряду)	1410	1
Полк в колоні по шість (з обозом I. розр.)	810	3/5
Бригада в колоні по три	2900	2
Дивізія (з кулем. сотн.)	6150	4
III. Артилерія.		
Батарія в колоні по I артилерійській з всіма ризштунковими скринями й обозом 1-го розряду:		
Легка батарея	690	—
Мортирна (гавбична)	690	—
Кінна	610	—
Легкий дивізіон	2170	—
Мортирний дивізіон	1460	—
Кінний дивізіон	1270	—
IV. Технічне військо.		
(В колоні роями чи рядами):		
Інженерна сотня	120	—
Інженерний курінь (без телегр. сотні)	410	—
Телегр. сотня зі всіма обозами	1000	1 1/2
Почтовий курінь зі всіма обозами	2200	1 1/2
V. Обози 2-го розряду.		
Пішого полку	620	2/5
Пішої дивізії	2700	1 4/5
Кінного полку	120	—
Кінної дивізії	650	—
Легкої та артилерійської батареї	90	—
Кінної батареї	95	—
Легкого артилерійського дивізіону	330	—
Артилерійського	250	—
Кінного	250	—
Інженерної та телеграфн. сотні	180	—
Інженерного курія (без телегр. сотні)	540	—
Глибина колони пішої дивізії з артилерійською бригадою	—	8 верст
VI. Обози 3-го розряду.		
Дивізійний обоз пішої дивізії	3220	
Дивіз. обоз кінної дивізії	1050	

Н А К Л А З

” “ армійському корпусу.
(Мапа 2 версти).

Ч. 2.

Штабу Корпусу
м. Ракитна.

2 Березня 1912 р.
4 г. 20 х. дня.

- 1) Відомости про супротивника.
- 2) Відомости про свою й сусідні частини війська.
- 3) Загальне завдання корпусу (мета руху, якого чи-сла, місяця й куди перейти).

а) КІННОТА.

Начальник

Склад.

Разом: 00 сот. 00 гарм.

б) ПРАВА КОЛЬОНА.

Начальник

Склад.

Разом: 00 кур. 00 гар.
00 кін. сот.

в) ЛІВА КОЛЬОНА.

Начальник

Склад.

Разом: 00 кур. 00 гар.
00 кін. сот.

а) Час вирушення з вихід-ного пункту *).

Завдання кінноти.

б) Час вирушення з вихід-ного пункту*), шлях пересування. Місце великого відпочивку й до якого часу.

в) Час вирушення з вихід-ного пункту*); шлях руху. Місце великого відпочивку й до якого часу.

*) Вказується вихідний пункт.

4) Розорядження про обози 2-го розряду.

5) Розпорядження що до арматних парків та санітарних установ., (дівіз. шпиталь, польовий рухомий шпиталь уст. Червоного Хреста).

6) Ланія, що розмежовує похідну охорону, яку висилають кольони.

7) Куди надсилати доповідення.

8) Заступники.

Командір корпусу.

Начальник Штабу.

Час відсилки наказу (година, число, місяць, рік).

Підпис того, хто відсилав наказ.

ПРИМІТКА: 1) Як що сутики з ворогом не предба-чається, в наказі можна призначити ночівлі. В цьому випадкові треба вказати пункт, коло якого має злучитися чи увійти в звязок сторожова охорона кольон при розпологові їх на відпочинок, окремо одна від одної.

2) Начальників і заступників для короткості зазначається лише по ранзі й по прізвіщу.

3) До наказу, коли потрібно, вноситься й інші вказівки та відомости, що стосуються до організування та виконання руху.

.....

Н А К А З

лівій кольоні „ „ армійського корпусу.
(Мапа 2 версти).

Ч. 3.

Штаб „ „ піш. див. 9. Березня 1912 р.
с. Антонівка. 6 г. ХО х. вечора.

1) Відомости про ворога.

2) Загальне завдання корпусу й кінноти. Відомости про частини війська, сусідні з лівою кольною.

3) Завдання лівій кольоні (мета руху, якого числа й куди перейти).

а) АВАНГАРД.

Начальник

Склад.

Разом: 00 кур. 00 гарм. 00 кін. сот.

б) ГОЛОВНІ СИЛИ.

Начальник

Склад.

Разом: 00 кур. 00 гарм. 00 кін. сот.

в) АРБЕРГАРД.

Сила його.

4) Обози 2-го розряду: загальний начальник; прикриття до них; час вирушення з вихідного пункта й шлях руху.

х) Вказується вихідний пункт.

а) Час вирушення з вихідного пункту х) й шлях пересування. Місце великого відпочивку й до якого часу.

б) Час вирушення з вихідного пункту х) й шлях руху. Місце великого відпочивку й до якого часу.

в) На якому віддаленню посувається за головними силами.

5) Розпорядження що до арматних парків, дивізійного шпиталю головного і інших, що до дивізій їх прилучено (куди, яким шляхом і на який час скінчити перехід).

6) Лінія (по напрямку руху), на якій похідна охорона має увійти в зв'язок із опорою сусідніх кольон.

7) Куди надсилати доповідення.

8) Заступники.

Начальник лівої кольони.

Начальник Штабу.

Час відсилки наказу (година, число, місяць, рік).

Підпис того, хто відсилав наказ.

ПРИМІТКИ: 1) Начальників і заступників для короткості зазначається лише по ранзі й по прізвіщу.

2) Склад головних сил перелічується в порядку руху в кольоні.

3) До наказу, як що потрібно, включається й інші відомости, що стосуються до організування та виконання похідного руху, та особливі вказівки до розвідки й охорони.

Н А К А З
“ **Армійському Корпусу.**
(Мапа 2 версти).

Ч. 4.

Штаб Корпусу
м. Полтава.

10. Березня 1912 р.
5 год. дня.

- 1) Відомости про ворога.
- 2) Відомости про сусідні частини війська.
- 3) Загальне завдання корпусу.

а) ПРАВИЙ БОЙОВИЙ УЧАСТОК.

Начальник
Склад.

Разом: 00 кур. 00 гарм. 00 кін. сот.

б) СЕРЕДНІЙ БОЙОВИЙ УЧАСТОК

Начальник
Склад.

Разом: 00 кур. 00 гарм. 00 кін. сот.

в) ЛІВИЙ БОЙОВИЙ УЧАСТОК.

Начальник
Склад.

Разом: 00 кур. 00 гарм. 00 кін. сот.

г) ЗАГАЛЬНИЙ РЕЗЕРВ.

Начальник
Склад.

Разом: 00 кур. 00 гарм.

д) КІННОТА.

Начальник
Склад.

Разом: 00 сот. 00 гарм.

а) Завдання війську
на участку.

б) Завдання війську
на участку.

в) Завдання війську
на участку.

г) Напрямок наступу
на місце розполо-
ження.

д) Завдання кінноти.

- 4) Наряд доворів для нагляду за флянгами.
- 5) Розпорядження що до арматних парків.
- 6) Розпорядження що до перевязочних пунктів та польових рухомих шпиталів.
- 7) Розпорядження про обози 2-го розряду.
- 8) Куди надсилати доповідення.
- 9) Заступники.

Командир Корпусу

Начальник штабу

Час відсилки наказу (година, число, місяць, рік).

Підпис того, хто відсилає наказ.

ПРИМІТКИ: 1) Начальників і заступників для короткості зазначається лише по ранзі й по прізвіщу.

2) До наказу, як що потрібно, включається також інші розпорядження, що стосуються до бойових операцій.

Служба старшини Генерального Штабу.

1. Началник штабу корпусу (дивізії, загону) безпосередньо підлягає відповідному начальникові (командірові корпусу, начальникові дивізії, загону). *Все, що сказано про начальника штабу, стосується до старшини Генерального штабу, що виконує його обовязки.*

2. *Розпорядження Начальника штабу, які видаються в імені начальника обовязкові, як персональні накази начальника.*

3. Начальник штабу мусить завжди мати докладні і точні відомости: про поділ війська підпорядкованого начальникові; про склад, число та місце розположення кожної частини та про стан бойового припасу (зброя, арматні ризтунки та мушкетні патрони й т. п.); при розпологові війська для відпочинку, під час пересування та бою — складати міркування й розрахунки, що до зосереднення його в тилу, чи іншому напрямку. Він подає, на вимогу начальника доповіді про це, відчитні картки, розрахунки й т. и. Для збирання необхідних відомостей звертається до військових начальників безпосередно.

4. Начальник Штабу повинен мати:

1) Відомости про положення сусіднього війська;

2) Відомости про місцевість, що на ній відбуваються чини;

3) Як найповніші відомости про ворога.

5. Для збирання відомостей про ворога вживає всіх необхідних заходів і просить наказу у свого начальника про переведення.

У важливих випадках начальник штабу про-

вадив розвідку у ворога та розвідку місцевости особисто або призначає для цього підлеглих йому старшин генерального штабу.

6. З відомостей здобутих про ворога, він повинен *складати міркування* про силу, склад та поділ ворожого війська, заносити це на мапу та доповідати про те начальнику.

7. На його обов'язок покладено повідомлення частин війська про сусіднє військо, про ворога й про місцевість.

8. Зі вказівки начальника він складає *накази, поправи та доповідання*; відповідає за *точність* усіх розрахунків, що містяться в цих розпорядженнях.

9. Начальник штабу повинен за *свою відповідальністю* вживати заходів для своєчасного одержання військом усіх розпоряджень, що видається через штаб, *заряжає всіма засобами для зв'язку*, які є при штабі. Він повинен дбати про вчасне й певне встановлення технічних засобів зв'язку між частинами, підлеглими начальнику.

10. *Під час бою* начальник штабу стежить за чинами війська, щоб на вимогу начальника, докласти: в якому положенню в даний час знаходиться кожна частина, де знаходяться сусідні військові частини й що можна гадати про чини ворога.

Він повинен зібрати відомости для вияснення не лише сил та складу ворога, що чинить проти частини війська підлеглої начальникові, але й для визначення, які саме частини супротивника брали участь в бою.

11. Начальникові вищого штабу доставляє доповідання, відчитні картки, розрахунки, а також документи, що їх відобрано від полонених, перекинчиків, поранених та вбитих старшин і звичайних жовнірів ворога.

12. *Після скінчення бою*, виконавши розпоря-

дження для дальших чинів війська, начальник штабу повинен як *найскорше* з'ясувати собі стан бойової сили та бойових засобів заgonу й доповісти про те своєму начальникові.

Повинен вчасно *вказати місце* для відпочинку війська й після затвердження начальником, заздалегідь повідомляти про те військо.

14. Одержавши доповідження від війська, складає як *найповніше доповідження* про перебіг чинів та негайно подає, з підписом свого начальника, до вищого штабу.

15. *Старшини генерального штабу*, що в штабі військової частини (заgonу) крім начальника штабу повинні допомагати йому, виконуючи його накази.

Додаток XVI.

Н А К А З

війську про закони та звичаї війни на суходолі х).

І. СТАРЩИНАМ.

1. Кого вважати за бойовника.

1. Під час війни, стороною, що воює, визнається: вороже військо, посполите рушення та охочі заgonи.

2. Охочі заgonи та посполитих рушенців повинно вважати лише в тому випадкові, коли на чолі їх стоїть начальник, відповідальний за своїх підлеглих, коли вони мають зовнішні ясно видимі відзнаки; одкрито носять зброю та додержують у своїх чинах законів та звичаїв війни.

*) Складений на ґрунті конвенції, заключеної в Гаазі 5. жовтня 1907 р. про закони та звичаї війни на суходолі та Женевської конвенції 1906 року про поліпшення долі поранених та хорих вояків.

3. Стороною, що воює, можна уважати також і населення ворожої країни, що взялося до зброї при наближенню нашої армії, але не встигло ще об'єднатися у охочі відділи, як що воно носить зброю та в своїх чинах додержує законів та звичаїв війни.

2. *Кого визнається неутральним.*

4) Невтральними (не войовниками, недоторканими) визнається польові та військові шпиталі, але лише доти, доки в них перебувають хорі та поранені.

Невтральність перестає бути такою, коли шпиталі охороняється військовою силою.

5) Правом неутральности користуються транспортні поранених і всі особи, необхідні для супроводу їх.

6) Привілеями неутральности, під час виконання своїх обов'язків, користуються всі чини особистого складу польових шпиталів, як: лікарі, урядовці, санітарна обслуга, ті службовці в транспортах поранених, військовоє духовництво.

7) Особи, що їх згадано в попередньому артикулі, при заступленню нами країни супротивника, можуть продовжувати виконання своїх обов'язків по шпиталях або повертаються до своєї армії.

Дозвіл на повернення цих осіб має походити від відповідного командира корпусу; їх доставляють на передові бекети ворога.

Рухоме майно шпиталів лишається на користь армії, що окупувала місцевість, тому особи, що служать по цих лікарських установах, залишаючи їх, можуть брати із собою лише речі, які їм особисто належать.

А брати із собою рухоме майно ворожого походного шпиталю цим особам забороняється.

8. Військові шпиталі й транспорти поранених повинні мати ознаку Червоного Хреста.

Весь медичний та санітарний склад цих установ повинен мати білу нарукавну повязку з червоним хрестом.

3. Права та обовязки сторін, що воюють.

9. Військо повинно шанувати життя й честь мешканців ворожої країни, їхні родинні права, та права власності а також релігію та обряди віри.

10. Дозволяється забірати всіляку рухому власність ворожої держави, яка служить для військових цілей, як: гроші, цінні папери, склади зброї, та харчу, перевязочні засоби й. т. и.

Крім того, військо може заволодіти залізничним матеріялом, телеграфами, телефонами, пароплавами та іншими суднами, так само й складами бойових та інших припасів, що належать товариствам або приватним особам.

11. Під час військових чинів забороняється:

а) Вживати отрути, або отрувної зброї з метою ушкодження ворога, а також зброї, рінштунків та матеріялів, що можуть спричинити зайві страждання.

б) Вбивати чи ранити ворога, який склавши зброю, або не маючи більш засобів до оборони, безперечно піддався.

в) Оголошувати, що нікому не буде помилування.

г) Незаконно користуватися парламентарським або національним прапором, військовими відзнаками або уніформою ворога.

д) Користуватися для обдурення ворога білим прапором із червоним хрестом або санітарною повязкою.

е) Знищувати або захоплювати ворогову

власність, за винятком випадків; а) указаних у арт. 10, та б) тоді, коли це в військовою необхідністю.

ж) Атакувати або бомбардувати міста, села, оселі або будинки, що не заняті супротивником або його складами предметів, потрібних для цілей війни.

з) Дозволяти до грабунку залюднені пункти, що їх взято штурмом.

12. Всяке грабіжництво суворо забороняється під загрозою найтяжщої кари (аж до кари на горло включно).

13. Захоплення, руйнування або навмисне псування майна установ, церковних, благодійних, просвітніх, художніх та наукових, так само історичних пам'яток—забороняється.

14. Начальник загону дбає про те, щоб мешканців було сповіщено про майбутнє бомбардування заселеного пункту, як що це не перечить військовій необхідності (наприклад: при несподіванному нападі).

При облогах та бомбардуваннях належить уживати всіх заходів до можливого захоронення від зруйнування храмів та будинків, де містяться музеї, просвітні установи, притулки, шпиталі, помешкання для поранених і т. и., але при тій умові, що ці місця не служать одночасно теж для військових цілей ворога.

Всі вказані будинки належить зазначати особливими відзнаками. про які заздалегідь сповіщати того, хто облягає місто чи село.

15. Забороняється примушувати населення окупованої місцевости до співучасті у військових чинах супроти рідного краю, а також примушувати до присяги на вірність ворожій державі.

16. Військові хитрощі та вживання заходів

необхідних для одержання відомостей про ворога та про місцевість визнається дозволеними.

17. Контрибуцію (збирання грошей) може братися лише на основі писаного наказу командуючого армії. Про одержання контрибуції військо обов'язково дає розписки.

18. Реквізиції (обов'язкове постачання) натурою чи повинності можна вимагати від населення лише з дозволу командуючого армією, або начальника військово-крайового управління (тимчасово командуючого військовою округою), а у випадках негайних—із дозволу командира корпусу або начальника дивізії.

19. Повинності не мусять бути такими, щоб вони наклали на місцеве населення обов'язок брати участь у військових чинах супроти свої батьківщини.

20. Реквізиція й повинності по можливості оплачуються готівкою, в протилежному випадкові військо повинно видавати розписки з підписом та печаттю начальників окремих частин та команд.

4. Про поранених.

21. Поранених і хорих вояків та інших осіб, що офіційно перебувають при армії, підбирається якої б армії вони не належали. Вони, користуються опікою та доглядом з боку влади воєнника, під якою вони опиняться.

22. Сторона, що воює, змушена залишити поранених та хорих ворогові, повинна з ними залишити, оскільки дозволять військові обставини, частину свого санітарного персоналу й матеріальних засобів для догляду за ними.

23. Користуючися необхідним доглядом поранені й хорі, що опинилися під владою супротивника, вважаються полоненими, й до них при-

кладається правила, що стосуються до військово-полонених.

24. Обмін пораненими може робитися лише з дозволу командуючого армією, та лише по взаємній згоді обох сторін, що воюють. Поранені й хорі ворожої армії, що перебувають у нас на лікуванні, повертаються після одужання на батьківщину, як що їх буде визнано нездатними до служби; інших можна відпускати лише з умовою, щоб вони не бралися до зброї під час цієї війни.

25. Начальник війська сповіщає місцевих мешканців про те, що вони повинні допомогати, чим буде змога, пораненим обох сторін; тих, що взяли поранених до себе, звільняється від військового постою та певної частини військової контрибуції.

26. Після бою начальниками частин і вищими вживається заходів до забезпечення від грабіжництва поранених, як наших так і ворожих, що лишилися на бойовищу. Винні в грабуванні поранених із насильством, відповідають як за розбишцтво.

27. При першій можливості сторона, що воює, повинна переслати військові відзнаки, що свідчать про особу, й такі ж документи, знайдені на забитих, а також іменні списки підібраних поранених та хорих, та повідомити про місце їхнього перебування у ворожій їм країні чи армії. Предмети особистого вжитку, цінні речі, листи й т. и. поранених та хорих ворога, що померли в санітарних установах, заховується владою їхнього краю.

5) Про военно-полонених.

28. У полон можна забирати, як тих, що беруть у часть у бою так і тих, що безпосередньої

участи в бою не приймають; перших і других вважаються вовнно-полоненими.

29. Газетні кореспонденти, маркитанти, поштові члени, й т. и., що мають посвідчення від начальства армії, при якій вони перебувають, у випадку їхнього захоплення до полону, як що буде визнано корисним їх затримати, користуються правами вовнно-полонених.

30. Приймання полонених, піклування про їхнє утримання та вартування їх і даліше вирядження покладається на обов'язок корпусних комендантів під керуванням начальників штабів та корпусів.

31. Із полоненими слід поводитися людяно та давати їм повну волю, що до виконання ними обрядів їхньої віри. Утримувати їх так само, як утримується відповідних чинів свого війська.

32. Кожний, що впав до полону, повинен сказати своє справжнє ім'я та рангу; як що він нарушить це правило, він підпадає обмеженню в привілеях, що належать полоненим його розряду.

33. Вовнно-полонені підлягають законам, статутам та розпорядженням, що мають чинність у армії, яка їх захопила; коли вони не коряться їм, супроти них можна вживати заходів строгости.

34. Начальника озброєної команди, що супроводить полонених, прирівнюється до начальника варті; він керується статутом залогової служби.

35. У власності вовнно-полонених залишається все, що їм особисто належить, за винятком зброї, коней та військових паперів.

36. Вдала втеча з полону, в разі повторного захоплення до полону, карі не підлягає, лише збільшується строгість догляду.

37. Ті, що втікли з полону, але їх захоплено армією, ніж вони приєдналися до своєї армії, під-

лягають за втечу лише дисциплінарній карі.

38. Духовні заповіді воєнно-полонених складається та приймається на сховання на загальних підставах.

39. У випадковій смерті воєнно-полоненого складається свідоцтво, а при похороні береться на увагу рангу і стан небіжчика.

6. Про посередників.

40. Посередником (парламентером) вважається особу, що її уповноважено одною з ворожих сторін почати переговори з другою стороною; посередник завжди з'являється з білим прапором.

Посередник та ті, що супроводять його: 1) сурмач (барабанщик), 2) особа, що несе прапор та 3) товмач—недоторкані.

41. Від погляду начальника, до якого надіслано, посередника, залежить прийняти його чи ні.

42. Належить уживати всіх необхідних заходів, щоби не дати змоги посереднику скористуватися дорученням, яке на нього покладено, для збирання відомостей.

В разі зауваження зловживання, посередника можна тимчасово затримати.

43. Посередник утрачує право недоторканости, коли буде доведено, що він користувався своїм виключним положенням для підмови до зради.

44. Підняття супротивником білого прапора під час бою, не припиняє Сою, але в особу, що тримає білий прапор, у посередника та тих, хто супроводять його, не стріляють. Коли посередник підійде до наших ліній, направити його до начальника, до якого його послано, або до старшого начальника. Лише тоді, коли військо супротивника

покладе зброю та виконає всі умови, що йому поставлено,—бій припиняється.

7. Про шпигунів.

45. Шпигуном вважається особу, що в таємний спосіб або фальшивими приводами намагається зібрати в районі наших чинів які небудь відомости для передачі їх ворогові.

46. Шпигуни підлягають карі лише по суду.

47. Шпигунами не вважається:

1) військових осіб, що, не ховаючи свого стану, продеруться для збирання відомостей в район розположення ворожої армії;

2) особи військові та цивільні, що відверто виконують доручений їм обов'язок передавати депеші до власної або ворожої армії;

3) особи, що їх посилаєся на повітроплавних апаратах для підтримання зв'язку між частинами армії чи країни.

II. Звичайним козанам.

1. Воюєш із ворожим військом, а не з мирними мешканцями. Ворогами можуть бути теж мешканці ворожої країни, але лише в тому разі, коли бачиш їх зі зброєю в руках.

2. Беззбройного ворога, що благає пощади, не бий.

3. Поважай чужу віру та її церкви.

4. Мирних мешканців ворожого краю не зобижай,—їхнього майна сам не псуй, та й не забирай і товаришів від цього стримуй. Жорстокість до мешканців лише збільшує нам ворогів. Памятай, що вояка є лицарь і тому повинен бути гідним цього слова.

5. Коли скінчився бій, пораненого пожалій та намагайся всіма силами допомогти йому, не

зважаючи—чи свій він, чи ворожий. Поранений вже не ворог твій.

6. З полоненим поведься людяно, не глузуй з його віри; не утискуй його.

7. Грабування полонених, ще гірш того—поранених та забитих, ганебне діло для чесного козака; тому, хто полеститься на такий вчинок, загрожує найтяжча кара, як за розбишацтво.

8. Як що тебе призначать вартувати полонених, захищай їх від знущань сторонніх. При спробі полоненого тікати, затримуй його, клич на допомогу, лише при скруті вживай зброї.

9. Намети й будинки, де перебувають поранені та хорі, відзначені завжди білим прапором із червоним хрестом—на ці місця не стріляй і не лізь туди.

10. Не чіпай людей,—хоч і у ворожій уніформі, у яких є на рукаві біла повязка з червоним хрестом, вони піклуються про хорих та поранених і лікують їх.

11. Як побачиш ворога з білим прапором, не стріляй на нього, а відправляй до начальства: це посередник—особа недоторкана.

О Г Л А В.

Загальні вказівки	3
ВІДДІЛ I.	
Черування військом.	
I. Порядок підлеглости	3
II. Порядок видавання розпоряджень	4
III. Доповіщення та повідомлення	6
IV. Підтримання звязку	8
V. Правила для складання письмовних розпоряджень, повідомлень та доповіщень	9
VI. Доставка розпоряджень, доповіщень та повідомлень	12
ВІДДІЛ II.	
Розвідування.	
I. Загальні вказівки	17
II. Розвідка кіннотою	22
Служба розвідів	24
Служба розвідчих частин	29
1) Розвідка армійською кіннотою	30
2) Розвідка корпусною кіннотою	31
III. Розвідча діяльність інших родів війська	32
IV. Наїзд кіннотою	36
ВІДДІЛ III.	
Відпочинок та його охорона.	
I. Загальні вказівки	37
II. Розполог на відпочинку	41
Табір	41
Постій	47
Табір-постій	51
III. Сторожова охорона	51
Сторожовий загін	53
Окремі застави	57
Окрема польова варта	59
Охорона поблизу від супротивника перед боєм або після бою	60
Безпосередня охорона війська на відпочинку	61

	Стор.
Охорона кінноти, що чинить окремо	61
Відклик та пропуск	62
Розпорядження для сторожової охорони	63
Служба частин сторожової охорони та обовязки начальників	65
Загальний характер чинів сторожової охорони підчас ворожого наступу	78
Зміна сторожових частин	79
Перехід від охорони на місці до охорони на поході	80
ВІДДІЛ IV.	
Походний рух та його охорона.	
I. Загальні вказівки	81
II. Розрахунок і виконання похідних рухів війська	83
III. Поділ та рух обозів	89
IV. Охорона походного руху	93
Охорона наступового руху	93
Охорона відступового руху	96
Охорона флянтового руху	98
Особливі заходи до забезпечення виконання похідних рухів	99
Розпорядження для походного руху	100
Обовязки начальників і служба охоронних частин	101
V. Рух на вистріли з почину начальників кольон	107
VI. Особливості походного руху в ночі	109
VII. Особливості руху в спеку та в холод	111
VIII. Особливості походного руху в горах	112
IX. Особливості походного руху в степах	113
ВІДДІЛ V.	
Б і й.	
I. Основні положення	114
II. Бойовий порядок	116
III. Розподіл в бойовому порядку пального припасу, перевязочних пунктів та обозів	123

	Стор
IV. Маневрування війська підчас бою	125
V. Постачання бойовим припасом	128
VI. Наступовий бій	130
Осовні положення	130
Перехід до бойового порядку	131
Підготовка бою	133
Чини війська	135
Піхота	135
Армата	137
Кіннота, інженірні та технічні частини	141
Розвідка підчас бою	143
Переслідування	144
Забезпечення успіху	145
Чини в разі невдачі	145
VII. Зустрічний бій	146
Основні положення	146
Провідні вказівки для чинів	147
VIII. Оборонний бій	150
Основні положення	150
Вибір та укріплення позиції	150
Чини війська	154
Піхота	154
Відсіч атаки	157
Зв'язок підчас бою	159
Армата	160
Кіннота	163
Інженірні та технічні частини	163
Особливі випадки оборони	165
Вихід з бою	165
IX. Особливості вночішніх бойових чинів	166
X. Бій за місцеві предмети	171
Загальні вказівки	171
Особливості бою за заселені пункти	173
Особливості лісного бою	177
Особливості бою за висоти	179
Особливості бою за тіснину	180

	Стор.
XI. Вулишний бій	180
XII. Особливості бойових чинів у горах	186
XIII. Розпорядження для бою	188

В І Д Д І Л VI.

Партизанські чини	189
Навчання перед боєм	193

Д О Д А Т К И.

I. Блянки та коперти для доповіщень	191
II. Форма журналу бекету гонецької пошти	197
III. Прикмети, на підставі яких можна га- дати про сили, положення та чини ворога	198
IV. Розпит місцевих мешканців, бранців та перекиньчиків	199
V. Огляд місцевих предметів	201
VI. Зразкова форма наказів для розпологу на відпочинок дивізії	205
VII. Рисунки таборів. (У це видання не увійшло).	
VIII. Форма розпису постою	206
IX. Малюнки прапорів для відзначення місць розположення штабів, упра- влінь та частин війська	207
X. Розрахунок глибини похідних кольон війська та обозів	210
XI. Схема похідного руху в степах (У це вид. не увійшло).	
XII. Зразкова форма наказу для похідного руху корпусу	211
XIII. Зразкова форма наказу для похідного руху однієї з кольон корпусу	213
XIV. Зразкова форма наказу по корпусу для бою	215
XV. Служба старшин генерального штабу	217
XVI. Наказ армії про закони та звичаї війни на суходолі	219

